

JÁSZKUNSAĞ

Irodalmi társadalmi
művészeti és kritikai
folyóirat

4

XXI. évfolyam
1975. november
Összevont szám

wandla egy leve erfo, csak elne vontra az illet, De
k ho megtudni hogy hogy döljök ingitarát. ha m
an két ember is? csak egy na, jobban tudn te
gyeket, pedig jó fellejűsi jobbeseli ember az lve
meg a két fűstű rem volt soká, és a rövid ná
nygy hat hold földet ebből 2 hold a miljenk
nygy. (Akkor 27-ben egy mára bura ára 3
nyakari olíó csak 170 hold volt. És L
es lett eladó, és a roffi csak ha a föld
elő-emberek nem adták, hogy legyemvinné
hőből egyen, és ezen a földvetelen sok
usdient adták és ügyesámodok és igen jól
minden kösüget lezámozta 5 m tennéig
sokak jutálka is. De elöb a magunk bazar
00 pengőt már elélegbe oltadottuk. Kere nem ék
a illetet májusha eladtunk 1 m buraát alb
gyed évi kamatna volté lett, bizony nehé
kínlezening meg nyargalva elgyött, mindig
cölöcöl. Ugyha, vinnélt mind a két kiserke
vet és meg abrakolva is, de meg vésnök, mert
mineni mék is killejökbe. Ugyan is les egy
kú kamorával, 3x2 méteres volt, az install
ván akor 2 ühen és egy 100 fél éves benny
2 kis ühöt meg az én nagy ühötmet a szem

Kedves Olvasó!

A huszonegyedik évfolyamában járó Jászkunság életében bizonyos változások következtek be. Mindenekelőtt a TIT kiadványából a megyei tanács folyóirata lett, ugyanis 1975. júliusától a folyóirat mecénásának szerepét a Szolnok megyei Tanács V. B. művelődésügyi osztálya vállalta magára; megteremtve és biztosítva a megjelenés jobb feltételeit és körülményeit. Az új lehetőségekkel élve a folyóirat új szerkesztősége bizonyos értelemben változtatott a folyóirat tartalmán is: az eddig csaknem kizárólag tanulmányokat közlő Jászkunságban ezentúl szépirodalom és más, napjaink valóságához szorosabban kötődő írások is helyet kapnak — az olvasmányosság igényével.

Ezekkel a változtatásokkal szeretnénk mindenképp szélesíteni olvasóink körét. A folyóirat évi előfizetési díja továbbra is 20 forint, és a 215-96162 sz. csekkszámlán lehet előfizetni.

Reméljük, a külsejében és tartalmában is megújuló Jászkunság megnyeri tetszését, és továbbra is olvasóink között tarthatjuk számon, illetve új olvasóink között üdvözölhetjük.

A SZERKESZTŐSÉG

TARTALOM

- 3 Serfőző Simon versei; Büntetlenül,
Olvasmányom, Irány, Addig én
- 5 Bistey András: Az utolsó óra
(novella)
- 11 Petri Csathó Ferenc versei;
Leltár Helsingörben, Mese, Szerelem,
T. A., Harminc arany
- 13 Csalog Zsolt: Csúnya fekete asszony
vagyok (novella)
- 20 Örkény István: A „Kulcskeresők” elé

VALÓ VILÁG

- 22 Paraszttéletrajz, egy parasztcsalád története
— Mohácsi Bálintné írása,
bevezető Szabó László

FÓRUM

- 32 Egy esztergályos a törzsgárdatagságról,
az üzemi demokráciáról, s amit fontosnak
tart elmondani — Gulyás Imre — Pethő
László
- 39 Van-e tekintélye az állattenyésztőnek
Kovács Jenő riportja
- 45 Láthatáron az ezredforduló
— Összeállította Szurmai Ernő

ROKONAINK

- 51 Bajkonur, Karszakupaj és a Nagykunság —
M. Kangur István írása
- 55 Kazak népdalok: Tíz ezüst gomb,
Bölcsődal, Páros vadkacsa, Piros rózsza,
A pejlő panasza; bevezeti és fordította:
Tebre Sándor

KÖZMŰVELŐDÉS

- 59 Arató Antal—Kamarás István:
Olvasmánykínálat és ízlésformálás
- 67 Bán Róbert: Az amatőrfilmről —
alkalomszerűen és általában

KÉPZŐMŰVÉSZET

- 74 Tanúhegy — Gyurcsek Ferenc szobrász
feljegyzéseiből
- 78 Ahogy az utca embere látja
— Gulyás Ferenc és Kardos Ernő montázs
- 81 Aradi Nóra: A kritikus szemével
- 84 Egri Mária: Pettenkofentől Fényes Adolfig

TEKA

- 88 Képeskönyvek — Szolnok megye, Szolnok
(Vajda Kornél)
- 90 Harcainkra emlékezünk (Arató Antal)
- 91 A rekesztő halásztától a Mirhó-gátig
(Igrici Zsigmond)
- 92 Könyv a Zagyvarékasi Béke TSZ-ről
(Tiszai Lajos)
- 93 Kalauz Szolnok barátainak (Mándy Gábor)
- 94 Visszapillantó — a közgazdász
vándorgyűlésről (Dr. Lits Józsefné)

A borítón, valamint a 3. 4. 10. 33. 52 57. és a 73. oldalon Gyurcsek Ferenc a Tanúhegyhez készített vázlatai; a 86. oldalon Leopold Carl Müller. A nap utolsó fáradalmi című festménye; a borító második oldalán részlet Mohácsi Bálintné kézzel írott életrajzából, a borító harmadik oldalán Medgyessy Ferenc a Szolnoki Galéria kiállításán szereplő Táncosnője.

A Szolnok megyei Tanács V. B. művelődésügyi osztályának folyóirata, XXI. évfolyam 3—4. összevont szám. Megjelenik negyedévenként. Felelős szerkesztő: Valkó Mihály. Szerkesztőség: 5000 Szolnok, Koltói Anna u. 2. Telefon.: 13-131. Kiadja a Szolnok megyei Lapkiadó Vállalat, felelős kiadó: Virágh Iván. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a Posta Központi Hírap Irodánál (1900 Budapest, V. József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj: 1 évre 20 forint, csekk-számlaszám: 215-96121 Index: 75. 3679 Szolnoki Nyomda, 5000 Szolnok, Vörös Csillag út 28. Felelős vezető: Kozák Ferenc

Bűntelenül

Hazából kívülrekedtek
tájak, országrészek.
Az erő szétriadt innen,
mint rengeteg inda.

Úton-útfélen
visszahőköltetett nép vagyunk.
A hangyamászta ízikkupig se mert
sokáig kimenni a hangunk.

A bűnökért,
amiket nem mi követtünk el,
a csendet kurjantó
határainkon túlról
miránk mutogatnak a gallyak,
mint e hőrcsöglukakkal
alácsatornázott országból
másokra innen az ágak.

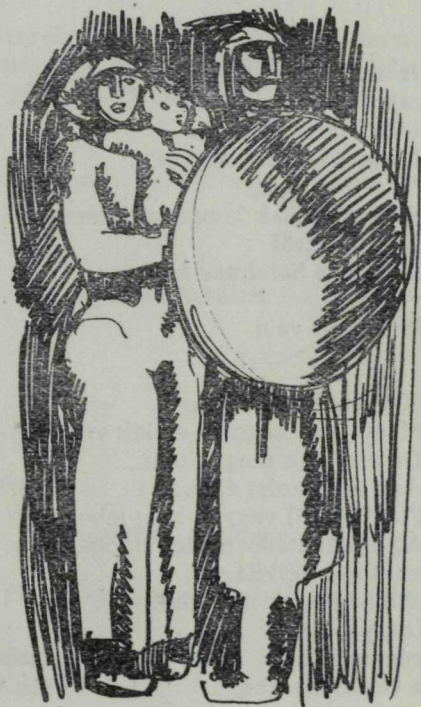
Ugyanúgy bűntelenek,
mint mi, akik még mindig
a múltból ide-hozzánk
öntögetett szemetet
taligázzuk történelmünk
kertaljába.

Az ereszek lógnak a csendbe,
e földeken szétterülő állóvízbe.
De a vétkesek
nem mi vagyunk,
hogy bűntudattal nekünk kellene
függönyözni ablakunk.

A vackáról fölriadt kapa
ordított be az ajtón,
ha trappolva messziről
hadak és hatalmak jöttek.
S elhajtattunk
szuronyt szegező népek ellen.
Egymásnak uszítva kúsztunk
a félelmek földjein.

Lélekben voltak itt bűvőhelyek,
zugok ellenállni,
hogy legalább mentsük
magunkban a hazát,
amiből majdnem kikoptunk már.
Féltjük hát,
ha csak koszos napszámosok,
cselédek lehettünk is benne.
A láthatár vízlötyöntő árkánál
kuruttyoltak mögöttünk mindig a
nappalok,
amerre lépteink mentek.

De itt éltünk
az egymás bántásaitól rángó
nemzetek közt,
mi is meg-megrándulva
a sérelmekről.
A szelektől hangos országalvégek
hervadt szagában
összeférőn mégis
mindenkivel.

Olvasmányom

Az országot, mint a könyvet olvasom.
Amint fut tekintetem a láthatáron,
a napok dombjain hajsoltak élete
lábnyomukkal leírva a tájon.

Figyelmeztetnek a vidékek,
ahogy lapozom sorra,
a városok mágneses terében
üres falvak hallgatnak elnémulva.

Öregek, vének motoszkálnak csak.
Az ipar vendégmunkásait falun, tanyán
fölszedik hétfőn a távolsági járatú utak.
Sorsuktól megrázó olvasmány hazám.

Irány

A múltat
nem átkozom,
többé nem siratom.
Megácsoltam a koporsót,
feküdjön bele.
S az apámnak lámpával keresett
háza végéről
hívtam a hatalmas ásót,
vigye,
szaladjon vele.

Megfordítottam fejem.
Mögöttem rengeteg emlék világol.
De ami volt megítéltem.
Ami lesz, azért élek.
Fiatalságtól vagyok még lobogós.
Át a héthatárban zúgó nappalokon.
mintha a félvilágon,
hamar jussak messzire.
Irány,
végem elől
a végtelenségbe.

Addig én

Készülődnek ellenünk
nagy világdúló hadi gépek,
tanulják a fegyverek
az ember ellen való mesterséget.

S míg a magasba vezényelt rakéták
gyakorlatoznak az égen,
addig én mentem mosolyainkat,
az örömet védem.

BISTEY ANDRÁS

Az utolsó óra

— Hé doki! Mit nézel?

Sugár lehuppant mellé. A homloka zsirosan csillogott, az arcát sűrű fekete szakáll borította. Három napja nem mosdott, nem is borotválkozott.

A doki arca is borostás volt, és a ruhájából ugyanolyan áporodott szag áradt, mint a Sugáréból.

— Nézd!

A völgyet patak szelte át. Egy nő ment a parti ösvényen. Sugár előre hajolt, a tenyerével ellenzőt formált a szeme fölé, hogy ne vakítsa a napfény.

— Öregem! Micsoda nő!

— Alig látszik.

A főnök néhány méterrel hátrább, a bokrok árnyékában aludt. A doki négykézláb odamászott, elvette mellőle a távcsövet. Először csak homályos foltokat látott, azután kitisztult a kép, és karnyújtásnyira megjelentek a szemközi dombon sorakozó szőlőtőkék.

— Mi van?

Sugár a távcső után kapott, de a doki nem adta oda.

— Megvan!

— Milyen?

Sugár újra a távcső után nyúlt.

— Kicsi — mondta a doki, és félresöpörte a kapkodó kezeket. — Legfeljebb tizenöt éves.

— Add már ide!

Sugár kitépte a kezéből a távcsövet.

— Mit néztek? — kérdezte a rádiós.

— Egy nő megy a patakparton — mondta a doki.

— Egy nő?

— Egy csitri.

— Az mindegy — legyintett a rádiós. — Az Sugárnak mindegy. Teljesen bezsongott, mi?

— Csend legyen ott hátul! — mondta Sugár, de nem fordult meg, és a távcsövet sem vette le a szeméről.

— Inkább segítenél megcsinálni ezt a vacakot.

— Mi a baj? — kérdezte a doki, és átült a rádiós mellé.

— Néha úgy elhalkul, hogy egyáltalán nem hallom, amit adnak.

Tanácstalanul bökdöste a drótokat egy csavarhúzóval. A készülék fedőlapja mellette hevert a fűben.

— Értesz hozzá?

A doki megrázta a fejét.

— Az a röhej, hogy ő sem ért hozzá — szólt közbe Sugár. Még mindig nem fordult hátra.

— Annyi százast nekem, ahány ilyen vacakot megcsináltam... De ez ki-szuperált ócskaság. Legalább harminc kiló, pedig már vannak zsebben hordható készülékek is.

— De azokat nem bízzák rád, kisfiam. Tudják, hogy akár mozsárban tör-jék össze, akár a kezedbe adják...

Sugár leeresztette a távcsövet, és közelebb húzódott.

— Meddig rohadunk itt?

A doki az órájára nézett.

— Tízkor kezdődik a buli. Még van háromnegyed óránk.

— Telebe hol mászkál?

— Elment valamerre — mondta a rádiós. — Fáj a gyomra.

— Ha ideszart valahová a közelbe, akármi legyenek, ha nem ütöm bele az orrát. Minek kellett ezt behívni. Mást se tud, csak „igen”, „nem” és közben bámul rád a szürke halszemével, mint egy hülye. Maradt volna otthon a tehén faránál!

— Egyszer megunja és behúz neked egyet.

— Ez? Erős, mint a bivaly, de verekedni nem tud. Öt perc alatt fasírtot csinálók belőle. Én valamikor bunyóztam, öregem!

A rádiós a készülék fölé hajolt.

— Azt hiszem megvan a hiba. Szétment a forrasztás.

— Meg tudod csinálni?

— Meg.

Sugár hanyatt feküdt a fűben.

— Gyerekek! Ha lemehettem volna ahhoz a kis...

— Túl élénk a fantáziád.

— Te foglalkozz a magad dolgával. Ha nem tudod leadni a levelet akkorát rúgnak a valagadba...

— Mostmár nincs baj. Megtaláltam a hibát. Mindig az a legnehezebb. Megjavítani gyerekjáték.

— Estére otthon leszünk — mondta Sugár. — Nagy bulit csapunk.

— Holnap esetleg...

— Miért csak holnap?

Sugár felült.

— Tízkor elkapjuk az autót, megszerezzük a levelet. Gyorsan leadod, tizenegyre a gyülekezőhelyen leszünk.

Az ujjain számolta az órákat.

— Mondjuk fél tizenkettőkor elindulunk, kettőre beérünk a városba. Be-kapjuk a kaját, leszerelünk és kész.

— Gondolom a parancsnok alaposan egyeztette veled a tervet — mondta a rádiós.

— Szerintem nem is akarsz hazamenni. Félsz, hogy az asszony beráncigál az ágyba. Te mióta vagy nős doki?

— Egy hónapja.

— Jól kiszúrtak veled, hogy pont most hívtak be két hétre. De legalább jó napja lesz az asszonynak, ha hazamegy.

Nevettek.

— Orvos vagy?

— Jogász.

— Majd megfogadlak, ha lesz valami zűr.

— Volt már zűr?

Sugár felröhögött.

— Rablás, gyűjtogatás, nemi erőszak — mondta a rádiós.

Sugár már nem figyelt rá. Hirtelen megfordult, mert lépéseket hallott a háta mögül.

— Megjöttél, Telebe? Azt hittem, ki is költöd, amit tojtál. Nem hallod?

— Telekinek hívnak.

— Hagyd már békén! — mondta a doki. Te pedig ne válaszolj neki! Látod, hogy csak kötekedik veled.

Teleki vállat vont. Leült a földre, és egy csomag kekszet vett elő a hátizsákjából. Sugár felordított.

— Már megint zabál! Felül be, alul ki. Így megy egész nap!

Nézte egy darabig, azután egész csendesesen megszólalt:

— Borotválkoztál valahol?

Teleki gyanakodva fölnézett.

— Nem. Miért?

— Nincs szakállad. Mindnyájunknak kinőtt, nézd meg! Nekem, a dokinak, a főnöknek. Még ez a rádiók réme is növesztett valami sörtét, csak a te képed maradt csupasz.

Teleki megsímította az arcát.

— Nem csupasz, csak szőke és ritka.

— Ritka a fenét. Nincs. Mond csak, hány éves vagy te?

— Huszonkettő.

— Szerintem huszonkét éves korban már minden normális embernek kinő a szakálla. Persze csak ha férfi.

Várt egy kicsit, de Teleki nem válaszolt, egykedvűen rágt a kekszet. A rádiós mosolyogva figyelte, hogy mi készül. A doki nyugtalan volt, félt, hogy Sugár túlfeszíti a húrt. Utálta a verekedést.

— Mondd Telebe, férfi vagy te egyáltalán? Volt már nőd? Vagy ha lenne, tudnál vele kezdeni valamit?

— Hagyd már békén! — mondta a doki, és csitítóan Sugár vállára tette a kezét.

— Fogd be a szád!

A doki hátralépett, amikor a keskenyre összehúzott szürke szemek rávilantak.

— Most kéne lekenni neki egyet — gondolta — vagy legalább elküldeni oda, ahová való.

De tudta, hogy Sugár sokkal erősebb, és ha összeakaszkodna vele, egyáltalán nem biztos, hogy Teleki a segítségére sietne. Háta fordított és nem szólt többet.

— Ide figyelj, Telebe — mondta Sugár. — Elegem van belőled. Mást se csináltál három napig, csak ettél, meg szartál. Most is érzem a szagát, ide rakd valahova a közelbe. De én nem haragszom rád. Ilyen vagy, nem tehetsz róla. Arról se, hogy nem nő szakállad. De ha be akarod bizonyítani, hogy mégis férfi vagy, verekedjünk meg! Sőt, tudod mit? Te üthetsz először. Leeresztem a kezemet, és adhatsz egy pofont. Vagy legalábbis megpróbálhatod.

Teleki lassan elcsomagolta a maradék kekszet. Lesöpörte a morzsákat a ruhájáról, és felállt.

— Na! Rajta!

Egy villanás volt az egész. Teleki lendületet sem vett, és a következő pillanatban Sugár elterült a földön. A rádiós felröhögött, de hirtelen abbahagyta, mikor Sugár dühtől eltorzult arcába és zavaros szemeibe nézett.

Lassan, szédelegve állt fel. Teleki ernyedten lógatta lapátenyereit.

Sugár megtörölte a száját, és a kezefejére nézett, hogy véres-e. Kicsit megnyugodott, mikor látta, hogy nem vérzik.

— Balkezes vagy mi? És most röhögsz, hogy átvágtál! De majd elveszem a kedved!

Csak a doki hallotta az erősödő zúgást. A többiek akkor eszméltek fel, mikor föléjük ért a helikopter. Szinte súrolta a fák csúcsát. A főnök felriadt.

— Minket keresnek — mondta és önkéntelenül lehalkította a hangját.

A helikopter körözött egy darabig a völgy felett, majd a hídnál hirtelen a magasba szökött, és eltűnt az erdős domb mögött.

A főnök az órájára nézett.

— Háromnegyed tíz. Készülnünk kell.

Felvették a hátizsákot, a sátorlapot, meg a géppisztolyt. Teleki a rádiót is a hátára szíjazta. A készüléket felváltva kellett volna cipelniük, de többnyire Teleki vitte.

— Miért nem ébresztettetek fel?

— Láttuk, hogy fáradt vagy — mondta a rádiós. Tegnap a sátorlap alatt késő éjszakáig írtál valamit.

— Ez igaz. Ti is elfáradtatok?

A rádiós bólogatott.

— Nagyon szótlanok vagytok. De hát nem is csoda, három ilyen nap után.

— Ezek az éjszakai menetelések...!

— Elhiszem, hogy szokatlan volt. A térkép szerint éppen ötvenhét kilométert tettünk meg.

A rádiós fűtlyentett.

— Persze ez semmi — folytatta a főnök. — Egy nap alatt is mentem már ennyit. Készen vagytok?

— Készen — mondta a rádiós.

— Lemegyünk a hídra. Ott kapjuk el az autót.

— Hogy kapjuk el?

— Egy fát döntünk elébe.

A főnök elindult. A rádiós mellette ment, a többiek libasorban követték őket. Sugár leszegte a fejét, nem nézett rájuk. Teleki a sor végére állt.

— Hogy vágjuk ki a fát? Nincs fejszénk.

— Sehogy — mondta a főnök. — Kitérünk egy kis fát, és azt dobjuk az autó elé.

Leereszkedtek a domboldalon.

— És ha nem áll meg?

— Megáll.

A főnök elnézően mosolygott.

— A sofőr tudja, hogy ezen a szakaszon valahol megállítják a kocsit. A fadöntés csak jelképes dolog.

A hídnál Teleki letette a rádiót egy bokor mögé, ezután kitört egy karvastagságú fát. Lefektette az árok szélére és melléhasalt.

— Te maradj vele! — mondta a főnök a rádiósnak. — Sugár menjen az út túlsó szélére. Mi a dokival a híd másik végén rejtőzünk el. Ha az autó megáll, egyszerre ugrunk elő. A sofőr mellett ül egy ember, annál van a levél. Figyeljetek jól! Balról jön a kocsi.

Elfoglalták a helyüket. Teleki a fűbe nyomta az arcát. A rádiós felemelkedett.

— Nem jön semmi.

Felült, meggyújtott egy cigarettát.

— Jól behúztál ennek a hülye Sugárnak. Jobbról várta az ütést, azután balról kapott egyet. Persze szerencséd volt, hogy éppen akkor jött a helikopter, és a főnök is felébredt. Különben alaposan kihúzódt a gyufát. Sugár boksztolt valamikor. De lehet, hogy hazudott. Egy bunyós nem veszi be ezt a primitív trükköt. Azért jó lesz, ha vigyázol, mert most állati zabos rád. Különösen a leszerelés után, vigyázz, amikor kimegyünk a laktanyából!

— Jön! — mondta Teleki, és kissé fölemelte a fejét a fűből.

A rádiós kényelmesen megfordult. Erősödő zúgás hallatszott, és a kanyarban megjelent egy zöld teherautó. Nehézkesen bukdácsolt a kátyús úton. Szürke porfelhő szállt utána. A rádiós eldobta a cigarettát, és lejjebb húzódott.

— Figyeld az autót! — mondta Telekinek. — Ha ráhajt a hídra, ugorhatsz. De fűgén ám, mert ha későn ugrasz, úgy elgázol, mint a pinty.

Teleki pontosan akkor ugrott, amikor a teherkocsi a hídra ért. A fát maga után húzta a út közepéig, ott elengedte, és a túlsó oldalon eltűnt az árokban. Recsegett a fém. Sugár feltépte az ajtót, és a sofőrt kirántotta az útra.

— Fel a kezekkel!

— Ne marhászkodj! Mi van?

— Nem hallottad?

A sofőr zavarában elvigyorodott.

— Kik vagytok?

— Mi közöd hozzá? Gyerünk!

Megtaszította a géppisztoly csövével. A többiek már a másik oldalon voltak. Alacsony, vékonyarcú őrzető állt közöttük.

— Nem tudom — mondta. — Nálam nincs semmiféle levél.

Észrevette a főnököt. Tisztelgett.

— Nincs nálam levél, hadnagy elvtárs. Itt valami tévedés...

— Nem értem...

— A sátrakért megyünk.

Sugár otthagya a sofőrt, és a dokit félretolva az őrzetőhöz lépett. Elsötétült az arca.

— Ismerem én az ilyen trükköket kiskomám! Majd jól röhögsz, hogy átvértél minket. Azt hiszed, dicséretet kapsz, mert nem árultad el a rád bízott titkot mi? Csakhogy rosszul számítás.

Az őrzető vállat vont.

— Mondtam, hogy nincs nálam levél. Ha nem hiszed, kutass ki!

— Nem érünk rá kutatgatni — szólt közbe a rádiós. — A szöveget sifirozni kell. Az pedig időbe telik.

— Estig itt rohadjunk?

— Azt hiszem, tévedtünk — mondta a főnök. — Nem az az autó jött.

— Akkor hol az igazi? Tíz óra tíz perc.

A főnök széttárta a karját.

— Addig ütünk, amíg nem lesz meg a levél — mondta a rádiós és nevetett.

— Ez nem vicc. Sehol másik autó, tehát a levél nálad van.

— Ha nálam van keresd meg!
 Sugár végigtapogatta az őrvezető zsebeit.
 — Siess, mert időre várnak, nem érek rá gatyázni!
 — Add ide a levelet, és tűnj a francba! Mi se érünk rá!
 — A viszontlátásra!
 Az őrvezető a kilincs után nyúlt.
 — Hohó!
 Sugár elkapta a gallérját, és fél kézzel visszafordította. Egy fejjel magasabb volt nála.
 — Ilyen könnyen nem mégy el!
 — Tomaji! Van nálunk levél?
 A sofőr vállat vont.
 — Nálam nincs, az biztos.
 — Nálam sincs!
 Az őrvezető ki akarta rántani a gallérját Sugár kezéből.
 — Hadnagy elvtárs, ez mégse járja! Szóljon az emberének!
 Elvörösödött és egyre dühösebben próbált szabadulni.
 — Engedd el — mondta a főnök. — Úgy látszik, tényleg nincs nála a levél. Várunk egy darabig, azután jelentjük a rádión, hogy mi a helyzet.
 — Várunk? Ez a szemét meg a markába röhög?
 — Tudd ám, hogy mit beszélsz, te...
 — Miattad vonuljunk be utolsónak?
 — Ereszd el!
 — Majd adok én neki!
 Sugár felemelte a géppiszolyt. A cső végét markolta, úgy állt a kezében, mint egy bunkó. A többiek szorosan mellette, összeért a könyökük. Csak Teleki álldogált egy lépéssel távolabb. Egykedvűen nézte őket, és kekszet rágszált.
 — Nem hallod?
 — Rohadt...
 A főnök rávetette magát, de Sugár gyorsabb volt.
 Az őrvezető a teherautó ajtajának dőlt, azután lassan lecsúszott az útra. A halántékánál vékony vérpatak buggyant ki a hajszálak között.

Leltár Helsingörben

zsebem. üres
palástom kardvastól lyukas
a koronát
egy krumpliorrú hóembernek adtam
az országalmát
nem tudom ki ette meg

Mese

a kútban rézgarasok voltak
meg egy torony árnyéka volt
a tornyot aztán egy csikófejű fiú
három üveggolyóért
megvette a sebesült katonától

a toronynak hét vaslakatja
s hetvenhét füstifecske lakta
meg egy manó
meg három denevér

fölészállt aztán százegy vasmadár
s lett a torony helyén is pusztaság
sivár halottfehér

pedig a kútban rézgarasok voltak
a katona zsebében üveggolyók
a kiscsikófejű fiú kezében
paprikáskenyér

Szerelem

Ezen a világvégi műtőasztalon
ebben a furcsa tetszhalálban
nem hallok mást csak a lélegzeted
suhog fölöttem mint az angyal
szárnycsapása

P. A.

Ki tudja honnan
ki tudja hová
jön valahonnan
megy valahová
Einsteinnel szeretkezik
utazik ama János felé
át Európán
az apokalipszis lovain
szeretkezik a félelemmel
ha sírnia kell másokat sirat
haja marihuána füstje
rabló de nem kap kötelet
olajosfényű combja lángol
sehol sem él tovább három napnál
szeme koromkarikában
ágál üres szobában
seholban
 sehovában

Harminc arany

Mivelhogy nincs más birodalmad
csak ez a harminc aranyon vett
 albérleti szoba-konyha
és nincsen más hatalmad
csak a határtalan ifjúság
 s fogytán az is
befogad immár a bálna gyomra
amelyben elmondhatod bánatod
 amelyben magad is
 néma hal vagy
ahol harminc aranyad elmúlásán
 merengve
bebeszélheted magadnak rendre
hogy mindenért megadatik a bére
 hogy nem hiába
gurult el harminc aranyad mára
bár mindent drágán
 fizettél vele
hiszed hogy hiheted még
elég az ember igyekezete
 meg a vére

hogy fölépüljön Déva vára
amely mindig amhol magaslik
testedben öt szegekkel
mondhatod este reggel:
megépül Déva vára
csak imhol ékeskedjék
bántatlanul a kicsi pruszlik
s fodrai közül gyermeked
mosolygohasson Gabriellára

CSALOG ZSOLT

Csúnya fekete asszony vagyok

Itt nőttem fel ebbe az utcába. Anyám háza itt vót a szomszédba — kis putri vót, éppen mint ez a mostani, amibe az öcsém lakik most. Apámat nem nagyon ismertem, mer meghalt. Van egy öcsém, avval kettőnket nevelt anyám — sok érdekes vót benne. Iskolába se jártam.

Anyám egy beteg asszony vót, ű szegény nem akarta sohase, hogy menjek férjhő. Mer úneki is mindjárt a fiatalságába tönkrement az életje — apám vót huszonhatéves, ű meg vót huszonegy, mikor özvegyen maradt. Aszonta nekem:

— Fiam, ne menjél férjhő. Ne éljed ezt a keserű életet, amit én élek! Még majd azt a boldogságot negyven éves korodba is megkaphatod, — aszondja — ráérsz!

Úgyhogy húsz éves vótam már, de jány vótam még. Akkor lett csak az első férjem.

Az úgy lett, hogy mentem vízer, kanna a karomon, mentem a kútra. Aszt rámköszönt az úton egy ember, hogy —

— Kezicsókolom! — aszondja. Mer városhelyen nem úgy köszönnek mint itten, hanem hogy „kezicsókolom”.

Mondom: — Jónapot.

— Hová tetszik menni?

Mondom: — Megyek vízer.

— Elkísérhetem magát?

Mondom: — Engem igazán nem kell elkísérni, van énnekem lábom, tudok magam is menni!

Ilyen buta lyány vótam, nem tudtam, hogy mire megy! De kivárt, míg visszaértem. Gyüvök vissza a vízzel, aszondja:

— Legyen szíves adni egy kis vizet!

Mondom: — Tessék, hogyha mindet megissza, akkor se érdekel!

— Megihatom mindet?

Mondom: — Megihassa, egész nyugodtan!

Vót aztán egy báld, magyar báld, oda elvitt engem — szóval így aztán elkezdődött ez. Cigányember vót ű, Truc Józsefnek hitták, nagyon szép ember vót, különben békéscsabai. Avval hat hónapot éltem. Itt vótunk, mer még akkor anyám élt, aszt nem hagyott elmenni Békéscsabára lakni, mer beteges vót,

szívaszmája meg tüdőaszma vót édesanyámnak. Azt a hat hónapot itt tötöt-tük, utána mégis elmentem vele, de nem szerettem Békéscsabán lenni, visz-szagyüttem.

Az a férjem nagyon finom ember vót. Ilyen rendes muzsikás cigány, most is le van szerződve kávéházba. Erre itt nincs is olyan cigány, mint az vót, kottából játszott, itt nem tudtak vele muzsikálni. Csak a Stájn Gyuri, aki most Szolnokon van, de az meg zsidó ember — avval akartak ilyen dzsessz-bandát csinálni itten, úgyhogy a Truc József lett vóna a vezető. De akkor elmentünk Békéscsabára.

Amikor elmentünk, azt mondta anyám:

— Jól megnézd az utat!

Én megnéztem ténleg, aszt három napra rá hazaszöktem, éjjel tizenkét óraker. Mer hiába: tótul beszéltek, és én nem értettem! Csak hallgattam. Hát arra mind tótok lagnak, Békéscsabán. Itt magyarul beszélt a férjem, de olyan urasan, hogy én nem tudnék olyan urasan beszélni, mint ű. Hát el lehet gondolni: kávéházba, muzsikos ember —! Na, ott meg aszt hozzáfogtak tótul beszélni. Hiába — nem értettem! Amúgy nagyon finom emberek vótak, elmentek igaz-e fél négyker muzsikálni, és éjjel tizenkét óraker gyüttek haza. Akkor reggel fölkeltek fröstökölgni, utána tízórai, ebéd, ozsonna — mint a rendes emberekné, úgy vót a koszt. Nem úgy mint itt, hogy ha főzünk dél-után, délután eszünk — ott rendszeren megvót. Ahogy a nagy cigányokná most is van Pesten. De hát hiába — én nem értettem, amit beszéltek. Eladhattak vóna! Úgyhogy elgyüttem.

Vót aztán egyszer itt a Truc, körülbelül hat éve, aszondta, megnéz már egyszer engemet. Dehát már családja van neki, eszembe se jutott hogy tán — van neki már három családja.

Vót akkor utána még egy cigány férjem, Apátira mentem avval. De az megvert. Nem is vótam vele csak két hétig. Meg akartam onnan is szökni, de elkapott, aszt piszkosul megvert. Vót ott egy rokonom, attul üzentem akkor haza, gyütt is értem anyám.

— Ide figyeljél, — azt mondta a férjemnek — én az én jányomat nem mézsárszékre adtam! Most azonnal fogja a ruháját, aszt gyün velem!

Így aszt hazagyüttem megín.

Ezután lett akkor a Herbert András, akivel tíz évig vótam.

A háború után körülbelül vagy négy-öt évre ismerkedtünk meg. De én nem tudtam, hogy ű kicsoda. Mesélt ű nekem sokmindent, a frontrul, fogság-rul, börtönrul, de azt mesélt, amit akart. Csak sokára tudtam meg az igazat.

Neki a faterja meghalt, az édesanyja férjhezment, a mostohafaterjának meg ű nem kellett. A nagyanyja nevelte patogatott kukoricából. Úgyhogy út a sorsa hajtotta rája, az élet kénytelenítette, hogy tizenöt éves korába jelentkezett katonának, mikor ez a háború bekövetkezett. És mivel ű német vót, ilyen sváb-féle, hát német katonának vették be, esesnek. Olyasmi lett aszt ű, mint egy nyomozó. Hogy vonatokrul vonatokra, falukrul falukra ment, aszt ha meghallott valamit, igaz-e, akkor azt az illetőt ű lefoghatta, elvitethette. Szóval hát ű nagyon sok embert elvitetett, meg nagyon sokat megvert.

Úgyhogy amikor a felszabadulás lett, akkor ű fogságba került, és akkor meg út büntették meg, jól meg is verték, összetörték. Sokat szenvedett a fogságba, aszt mondta, hát ütték-vágták útet, mikor megszédült a veréstül, akkor beletették a fejit dézsa vízbe, mikor észregyütt, akkor verték tovább. Neki egy szem foga sincsen hátul, mindet kiverték. Hát ugye — az eses-katonákat ütték. Hát meg is érdemlették! Azok vitték el a cigányokat is, igaz-e!

Ahogy a fogságbul elengedték, utána kapott tizennégy év börtönt. A tizennégy évből tizet kiváltott a mostohafaterja, tíz évit kifizette, de a négyet már nem lehetett. De azért hogy rendesen viselkedett, a négyet se kellett neki letölteni, minden hónapbul elvettek neki egy hetet, így aszt három évet vót benn. Utána elengedték. Pecsét a karjába, de mehet szabadon, ahova akar — csak épp annyi, hogy városba nem mehetett. Szóval ilyen kitiltása lett neki még nyóc évre, addig csak falun vót neki szabad lakni.

Na akkor gyűtt ű ide. Csak hát én ezt nem tudtam rólla! Hát ész vót ottan! Több esze van annak a talpába, mint minekünk a fejünkbe, tisztelet a kivételnek! Nyóc iskolája vót, de járt még valami pótiskolát is, nyóc nyelvet tud, nyóc nyelvet! Na de ha neki esze van, azért most már én is tudom, ha írni-olvasni nem is tanítottak, most már meg tudom fogalmazni, hogy mér élt ű velem! Ű igaz-e sorsüldözött lett, amér eses-katona vót. Városba nem mehetett, mindenhogy falun kellett neki lenni — hát azért vót itt. Még meg akkor mutatni is akarta, hogy ű a cigányokho húz, akiket ezelőtt a németek üldöztek, ű cigányjányval áll össze, mer már húz a demokráciáho! Ugye hogy most ilyen nagy pártfogás alá lettek véve a cigányok — hát akkor ű most cigányval megy össze! Hogy ne mondják, hogy ű esese-katona vót! Eszt mondom: ész vót ott!

Úgyhogy ittmaradt inkább, nyóc évig vót itt velem. Csak mikor a kitiltásnak vége lett, akkor ment el. Utána tán egy napot se vót tovább! Akkor aszondta, ű most elmegy Berénybe dolgozni. Elment — nem láttam egy évig. Csak hallottam majd, hogy lett másik felesége, magyar.

Meglátta egyszer a Büki doktor Jászberénbe. Megyek be a rendelőbe, aszondja nekem a Büki:

— No Zsófikám, — aszondja — láttam a Herbert Andrást meg a feleségit.

Mondom: — Mit csináljak, aranyos doktor úr, má ez így van!

Aszondja: — Pedig nagy bánatja van magának, fáj azér a szíve!

— Hát ugyan való, — mondom — mer nem mondhatnám hogy nem, hiába is mondanám, mer bodogtalan vagyok doktor úr! Hát ha nem szerettem vóna, nem mentem vóna hozzá, nem tagadtattam vóna ki magamat a familiámmal! — mer mivel magyar gyerek vót, kitagadott a rokonság. — Meg nyóc év — mondom — nem bolondság!

— Nem baj Zsófikám, — aszondja a Büki — visszagyün még az! Az az asszony nem szép. Magának az árnyékába nem állhat meg Zsófikám, olyan csúnya! Hogy a Herbert hogy tudta azt elvenni, — aszondja — azt nem tudom. Annak csak a vagyon kellett, nem a szeretet? De várjon csak, — aszondja — a tanya felbomlik, maga meg megmarad!

Szoknak innen bejárni Berénybe vásárolni, magyar is, cigány is — hát igaz-e közel van. Ment egyszer két cigány asszony, összetanálkoztak azok is a Herbert Andrással. Aszondja nekik:

— Férjné van a Panna? — ű kérdezett mindjár.

Mondták neki az asszonyok, hogy nincs.

— Szerettem, — aszondja — csak av vót a baja, hogy nagy nyelve vót. El kellett vóna vágni a nyelvit!

Aszondja rá a két asszony, visszafelelnek neki:

— Nem igaz András, mer nem úgy van, mer te vótál a bönös! Mer csak addig kellett a Panna, amíg a nyóc év kitiltásod vót. Most jó mondani kifogásnak, hogy a nyelve miatt hagytad el, de nyóc évig jó vót, most meg egyszerre nyelve van?! .

Akkorra ért oda a bolt elé a felesége, az új felesége. Hallja, hogy énrólam beszélnek. aszondja:

— Kicsoda? Az a rohadt cigány kurva?

Így. Hogy „rohadt cigány kurva”. Persze az asszonyok meg elmondták nekem.

Nem azért haragszok, hogy cigánnak mondott — hát annak születtem, az vagyok. De mér üzenté énnem, hogy egy rohadt cigány kurva vagyok?! Hát én is üzenhettem volna neki, hogy rohadt paraszt kurva, nem igaz? De én nem üzentem rája, mer nem ismerem útét. De akkor ű meg honnan tudja az én életemet?! Én kurvának nem érzem magam, engem itt ismernek, rendőrség, mindenki, tudva van hogy a kenyeremet én úgy keresem a két kezem iránt! Arra még tanúk is kellenének, hogy hát valakinek életje van! A mai helyzetbe meg az utcai kurvákra se szabad rákiabálni, hogyha valóba az is! És ű meg akkor ezt üzeni nekem?!

Odavót egyszer a sógornőm a kórházba, mentem be látogatni. Ott beszélgettünk, egyszercsak azt kérdezi a sógorném, hogy szeretném-e én a Herbert Andrásnak a feleségit meglátni.

— Jaj, — mondom — szeretném! Mutasd meg, légy olyan szíves!

— Na, — aszondja, mint a mesébe — gyere, aszt annál az ágynál álljál meg, ahun én megállok. Az lesz ott az Andrásnak a felesége! Mer leesett a székéről, aszt megbicamodott neki a térgye!

Átmentünk a szülészetről a sebészetre, másik terembe, megyünk befele. Beköszöntem illedelmesen, hogy „jónapot kívánok”. Űk fogadták, hogy —

— Jónapot kívánok, legyenek szívesek helyet foglalni! — mer látogató nap vót, vasárnap. Vót ott egy boldogi asszony, magyar asszony, de innen ment Boldogra férjhe, ismertem; mintha ahho gyüttem volna, kérdeztem túle, hogy, —

— Juliska néni, hogy van?

De közbe meg a sógornémat figyeltem. Szóval az az ott. Csak vigyázva néztem, hogy ne vegye észre, de jól megnéztem.

Csúnya fekete asszony vagyok. Igazán így van, mer valóba: egy csúnya fekete asszony vagyok! De asszonyi becsületemre — hát nem cserélném fel magamat vele! Kis alacsony, de mondhatom hogy akkora a lábaszára, mint az asztalnak! A fara meg az inába van neki! Csúnya, isten bizon! Egy jóbelű ember nem csókolná meg, egy jóbelű ember nem!

Annyira-annyira, hogy már nem bírta a szívem a gyötrést, odaálltam az ágyához. Mondom:

— Hát maga hogy van, fiatalasszony?

— Köszönöm szépen, — aszondja — kibicamodott a térgyem, de most már egy kicsit jobban.

No, — mondom — hát vegye tudomásul, hogy én vagyok, akinek azt üzen-te, hogy rohadt cigány kurva. Még ha nyilvánosan tudná hogy az vagyok, még akkor se szabad volna ezt a fajtalan szót rám mondani. Hogyha én magának ezt üzentem volna, akkor maga ugyanígy visszaViszonyozhatta volna, de így böcsületsértés! Hát maga engem nem is ismer! Köszönje, hogy idebe van a kórterembe, mer ha nem a kórterembe volna, úgy megtépném, hogy míg élne a világon eszibe volna.

— Én nem üzentem semmit, és as se tudom, maga kicsoda! — aszondja.

— Nem üzentél ugye?! Meg most nem is ismersz! Semmi bűnöd nincsen?! Ne félj, tudom, hogy a tizenhét éves jányod adtad a férjemnek, úgy csaltad oda! Tudom, mer megmondták! Másképp nem élne veled, hát csúnya vagy

mint a pokol! Csak a tizenhét éves jányod kell neki!! De ne félj, megüzenete már, hogy bocsássak meg, gyünne má vissza!!

De úgy vitt el onnan két orvos engem a kórterembül. Úgy szedtek le róla. Megtéptem vóna úgy, hogy elég lett vóna neki! Megadtam vóna neki azt a rohadt cigány kurvát!

De nem engedték, elvittek onnan. Aszonta a főorvos:

— Zsófikám, ne tegye ezt! Magát ismerjük, hát három és fél hétig idebe vót a szülészetem, maga egy rendes asszony, el van ismerve, hát ne tegye ezt, hogy itten lejárassa magát! Maga nem érdemli! Majd megveri egyszer odakinn az utcán, abba semmi felelőségünk nincsen, meg úgy csak egy büntetést kap, de kórterembe senkit megverni nem szabad!

Hát nem bírtam ott a kórházba megtépni, odakinn a kapuba meg csak nem várhattam, míg kiengedik. De majd megtéptem még egyszer, azért az egy szóér! Nem bánom még, ha börtönbe leszek is érte!

Nem láttam akkor egy jó évig a Herbert Andrást, magam vótam. Akkor lett aszt egy cigány fiú nekem. Nagyon messzire való vót, Szabolcs megyébe, de Pesten dolgozott az is a huszonegyes építkezésnél. Én már az Andrást akkor nem vártam, nem törődtem vele, akar sose lássam többet — ez a gyerek meg éppen megfelelt, akart is gyünni, hát híttam is. Elgyütt, be is jelentkezett, itt vót már egy hete, úgy akartuk, hogy szombaton meg is esküdünk a tanácsnál.

Akkor erre meggyütt a Herbert András.

Hogy megtudta ő ezt valakitől, hogy mink esküdni akarunk, vagy csak véletlen gyütt — én nem tudom máig se. Csak meggyütt, egy év után — de mintha itt lett vóna csak a kocsmába! Éjszaka gyütt — hát itt vótam a gyerekekkel, aludtunk az ágyba, ahogy felörgetett.

Beeresztettem, begyütt. Aszonta, hogy a gyerek azonnal elmenjen innen. Szedje amiye van, aszt menjen, mer ha nem, akkor meglássa a következtetésit! Én meg hallgassak, mert fölgyujtsa a házat, aszt beledob!

— Nézzed András, — mondom neki — énnekem a te nődhö nem vót semmi közöm, én nem bántottam. Teneked meg ehhe az emberhe nincs közöd. Ha nem tetszik valami, akkor majd reggel összeszedi magát, aszt elmén, de most itt éjszaka nem merészeld bántani!

Na nem is bántotta, hanem csak itt ült a széken reggelig, én meg a másik széken, a gyerek meg feküdt az ágyba. Nem mert szegény semmit se szólni, mer félt. Reggel aszt aszonta neki a Herbert:

— Hát esküdésrül szó se lehet, — aszondja — mer legelsőül az enyim vót, nem a tied, hát szedd össze magad, aszt eredj!

Így aszt elment a gyerek. Visszagyütt egy hét után, mer be vót már jelentkezve, vissza kellett neki íratkozni Pestre a szállásra. Még akkor is mondta nekem:

— Pannám, szökj el velem! — aszondja. — Ez úgyse marad meg veled!

De nem mertem. Mer minden léptem-nyomomon utánnam vót a Herbert, hogy el ne szökhessenek. Elment akkor a Feri megin, meg is nősült azután szegény. Hát mikor valakit elüldöznek, mit csináljon? Gondolta biztos, hogy hiába is lennék vele, ha újra gyün a magyar ember, úrja csak az győz. Megnősült — hát mindenki csak a megállását akarja, meg a nyugodt életit keresi.

Akkor itt élt velem egy évig a Herbert András. Azután, hogy elvett a cigánygyerektől, egy évig megin együtt éltünk. Szép élet nem vót, mer csak ivott, mindenemet elhordta, ha részeg vót vert — de itt vót azért. Egy év után aszondta, elmén dolgozni — megin itt vagyok. Tíz éve, hogy külön vagyunk.

Most annyit tudok, hogy van neki megin magyar felesége. Összeálltak csak, nincsenek megesküdvé, mer nem mer senkivel megesküdni — a legelső feleségivel van csak megesküdvé, akivel három hetet élt. Hát ű maga mondta, hogy neki vót kilencvenkilenc felesége, én a századik vótam — ű mindig ezt az életet élte. Azt hallottam, hogy most házat adtak el, vettek rajta másik lakást Berénybe az állomás fele, meg van kecskéjük is, mindenük van — ennyit tudok. Hogy mér él evvel az asszonyval is? — Hát biztosan mer gazdagabb, mint én.

Mer üzent már, hogy bocsássam meg neki, ami eddig vót. Szóval, hogy visszagyünne. Vót Jászberénybe az itteni oláh cigányoknak lakzi, oda ment el a Mári, ide a harmadik szomszéd, aszt akkor tanálkozott az Andrással. Akkor üzent, hogy bocsássak meg, mer ami vót, elmúlt.

De nekem nem múlt el. Nekem nem múlik el soha az életembe! Mer az én szívemen az rajtamarad, amit ű énvelem elkövetett. Ű olyan fát tett a tűzre, hogy az sose ég el énelőttem. Lehet, hogy úneki elégett már, de énnekem nem ég el. Azt üzentem vissza neki, hogy ha megették a húsát, egyék meg a csontját is. Keserű kenyeret ettem, szegénységbe hagyott itt, ha dolgoztam, ettem, ha nem dolgoztam, nem ettem, úgy éreztem magamat, mint egy szegény árvajány, akinek senkije a világon nincs. Ű jólétbe ment és pénze vót — ha akkor nem jutottam eszibe, most már, hogy kenyeret keresek, ne jussak.

Ha most megin megbocsátának neki, megin hazagyünne — mi lenne? Megin kezdenék vele egy új életet, kivenne a munkámbul, a vállalatomtul, ahun nyóc éve vagyok, megin kifosztana, eladná mindenemet, úzne-vágna — úvele már csak így szenvedném az életemet! Itt vóna megin egy hónapig, vagy egy-két évig, aszt újra elhagyna. Ha lebetegednék, mindenhogi itthagyna! Űgyis csak addig kellenék neki, amíg egészséges vónék! Akkor fogna magának megin másik asszont, én meg maradnék, kezdhetném újra a munka-életemet. Hát akkor minek nekem ű? Ilyen embertől már csak szabadulni kell!

Akarok most Jászberénybe a kapitányságra íratni egy levelet. Hogy hívassák be a bíróságho, és szembesítsenek vele. Mer itt van most ez a kis ház, amibe lakok. Hát ezt igaz-e mindenki tudja, hogy együtt szereztük, hát törvény szerint is fél ház az enyim, fél ház az üvé. De azúta én már kétszer vettem föl ótépét a szakszervezetten keresztül, mer kéményt húzattam téglából, ajtót vettem, ablakot — igaz, viselten vettem, de csak pénzér, csak nekem kellett érte szenvedni. Most akarok újra kérni ezer forintot, ahho majd hozzárakok a kiskeresetemből is, hogy cserépre vegyem a házat. Mer minden kétesztendőbe úgyse tudom cserélni a nádat, a nádér többet kiadok. Most léc kell, gerendák kellenek — hát meg kell újítani teljesen. Namost én a halálos verejtékemen, a majterosládából csináltassam meg — ű meg a végin gyűjjön jusolni? Mer ha majd mindenhunnan kikopik, csak itt kereskedik! Csak ide szorul haza! Hát azér akarok íratni a kapitányságra, hogy a Herbert vagy mondjon le a lakásrul, vagy legyen valami!

Így maradtam — hát így vagyok. Azér hogy Herbert András elhagyott, nem köthetem fel magam! Hogy ű élje világát, én meg rohadjak meg egy rohadt emberér?! Azt már tán nem teszem meg. Élek, így is élek!

— Hát — dolgozok. Mit csináljak? Muszáj kenyeret enni! Hirdetve vót itt a huszonegyes építkezés — én felmentem, bementem a központba, felvettek. Kilenc éve lesz most már husvét után, hogy itt dolgozok, egyszer majd innen megyek nyugdíjba. Mit csinálhatnék? Mást nem tudok csinálni. Mer teljesen azt mondhatom, hogy senkim sincs. Van egy férfitestvérem, de annak meg van hét családja. Én azokra rátámaszkodni nem tudok, igaz-e, egyáltalán. Elég

neki a hét gyereket eltartani az egy keresetből, nem még hogy én is rátámaszkodjak. Úgyhogy — dolgozok. Munka — nem szégyen! Így élem a világomat.

Betegnek néha beteg vagyok, a múlt hónapba is vót egy hét táppénzem, mer műtve vagyok, igaz-e. Most múlt három éve Mindenszentekkor, hogy műtve vótam. Hálistennek nem mondhatom, hogy olyan nagybeteg lennék, emígy jól érzem magam, csak mióta műtve vótam, magos a vérnyomásom. De azért így is megkeresem az ezerhét — ezernyócszáz forintomat, abbul fel tudom magamot tartani.

Nem könnyű munka, nem azt mondom, mer nehéz munka — hát nehéz. Csak olyan bolondok mennek oda mint én. Akinek nincsen más. Gyüttünk el a múltkor, vártunk a hétórás busznál Pesten, aszt odagyüttek a buszmegállóba a muzsikás cigányok. Nagy cigányok, pestiek, mentek azok meg a kávéházba. Odaköszön az egyik, aszondja:

— Maguk is romák? — Így cigányosan mondta.

Mondom: — Azok.

— Aszt mit dolgozik?

Mondom: — Építkezésnél.

— Aszt mit kell ott dolgozni?

Mondom: — Majterosládát meg téglát hordok.

Nézi a tenyeremet, aszondja: — Birja ezt a munkát?

Mondom: — Már megszoktam.

— Hát, — aszondja — ha meghalnék éhen, én akkor se dolgoznék!

— Mer — mondom — maga meg én, az kettő! Maga úricigány, én meg szegénycigány vagyok.

Mer így is van! Hát igaz-e, kiskorátul fogva ű ahho van szokva, hogy hát muzsikál. Akkor minek menjen majterosnak? Ha bolond vóna! Ezek a nagy cigányok úri módba vannak, nem cserélnének ki tudja kivel se! Én meg viszont más vagyok. Enni kell — hát énekem dolgozni muszáj.

Férfjőz én má nem megyek. Az én számomra embert az isten nem adott. Férfjőzmennék olyanho, aki mellett dolgoznom nem kéne. Dolgoznék itthon házimunkát, kis mezei munkát, vagy így házaknál — de úgy, hogy még én kenyeret keressek, majterosládát hordjak, ű meg énekiem parancsoljon — áá, nem éri meg. Egyáltalába nem éri meg! Akkor inkább így magamnak parancsolok, azt a kis pénzem megkapom, aszt oda teszem, ahova akarom. Fogjak megint egy nyűgöt, egy részegest, egy munkaképtelent a nyakamba? Mégegy-szer nem. Ha tudtam vóna, hogy az életem mire gyün ki, inkább soha az életembe férfit nem ismertem vóna! Inkább soha az életembe se! Mer ha tudná az asszony, hogy mire köti be a fejit, akkor sose tenné! De hát nem tudja előre. Hát ha megyek az úton és tudnám, hogy most elesek — leülnék inkább, nem mennék tovább. De jó vóna tunni!

Én a Herbert Andrást már nem várom vissza. Jó életet úgyse tudnék már vele élni, meg úgyse tudnék már ránézni jó szemvel. Mer az én sorsom csak az ű bűne. Én bűnt nem követtem, erkölcstelen életet nem folytattam, hogy azért hagyott volna el — hanem csak a maga bűnét követte, úgy ment el. Én felköttem a kolompot, aszt úgy gondoltam, hogy akkor már csörgetem is vele. De hát hiába ragaszkodtam hozzá, ha ű meg elhagyott. Csak azért fáj a szívem, hogy tíz évig engem becsapott! Nagyon fáj ez nekem, nem tudom a szívemet megnyugtadni! Én boldog sose leszek már az életembe, mer fáj, míg élek! Én szerettem. Ű nem szeretett engem. De verje meg ott az isten, ahun van! Ott verje meg! Ne adjon az isten boldog életet űneki se, míg él a világon! Ne adjon neki! Én így átkozom! Árkok-bokrok legyenek neki az éjjeli szállása!!

A „Kulcskeresők” elé

Hogy teát vagy tejeskávét főzök-e reggelire, nem nagy különbség, de azért döntés. Más példa. Az orvos sosem bocsátja meg, ha éjszaka felzavarom, és elhívom egy múltó rosszsulléttól szenvedőhöz. De ha — ettől féltében — nem hívok orvost, és a múltó rosszsullétnek halál a vége, azt viszont én nem bocsájtánám meg magamnak soha. Ennek a döntésnek már nyomatéka van. Hát még ha elémbe áll egy útonálló, s rám fogja revolverét! Egy szempillantás alatt határoznom kell, hogy lelek kiutat. Ha rávetem magam, hogy megelőzzem, ha előrántom a pénztárcámat, vagy ha lába elé vetem magam, s életemért könyörgök. . . Itt már a lét a tét.

Ilyen vagy-vagyok közt telik el életünk. Állandóan valamiféle „helyzetben” vagyunk, ismételten választanunk kell, hogy emeből kiutat keressünk amabba a helyzetbe, mely lehet jobb, de lehet rosszabb is az előzőnél, döntésünktől függően. Olykor magunk teremtyük helyzetünket, máskor történelmi erők determinálják, de akár helyesen, akár helytelenül, mindig mi magunk választunk irányt a válaszút előtt.

Hogy jól-e vagy hibásan, az rajtunk áll, s azon múlik, hogy jól vagy hibásan működik-e a helyzetelemző képességünk. Ha visszatekintünk elmúlt éveinkre, mindig tisztán látjuk, helyesen vagy helytelenül jártunk-e el egy adott szituációban. Ugyanilyen élesen látók vagyunk, ha visszapillantunk ezeréves történelmünkre. Utólag persze könnyű okosnak lenni. „Ha Kossuth Bécs előtt. . .” — mondjuk negyvennyolcra. „Ha én akkor nem megyek hozzá a vőlegényemhez. . .” — mondhatja egy boldogtalan asszony. Minden helyzetnek az ad feszültséget, hogy *benne* vagyunk, de *belőle* nem látni a jövőt. Ezért épül minden dráma elsősorban helyzetekre.

Igy utólag, a mából hátra az is kiviláglik, hogy — csak magamról beszélve — sokszor mondott csődöt helyzetelemző képességem. Például azért, mert nem a józan észre, hanem indulataimra hallgattam, ami vérmérséklet kérdése. Ugyanez érvényes nemzetünk ezeréves életfolyására is. Beléptünk a háborúba, amikor nem kellett volna, és nem ugrottunk ki belőle, amikor kellett volna. A józan ész mindkét esetben mást — jót tanácsolt. Akik döntöttek, nem hallgattak rá.

Amikor a „Kulcskeresők” megírásának nekiláttam, ennek a helyzetet elemző képességünknek a működését próbáltam nyomon követni. Olyan helyzetet kerestem, melyben — mint a fentebb írtam — a lét a tét; de azon voltam, hogy egy mindennapos, könnyen ellenőrizhető eseményt válasszak alaphelyzetül. A Malév menetrendszerű prágai gépének ferihegyi leszállása hétköznapi esemény, rutinmunka, habár a gépen negyven utas és ötfőnyi személyzet tartózkodik. Veszélyhelyzet? Csak lehetőségeiben. A valóságban nem, mert eddig nem történt, s ezután sem történhet a leszállás közben tragikus fordulat.

Ráadásul a parancsnok elsőrendű pilóta. Ha beérné azzal, amire megtanították, s amit eddigi munkájában tapasztalt, ha betartaná a gép kezelési utasításait, és a légitársaságnak a leszállásra vonatkozó előírásait, másszóval, ha

csak annyit tenne, amennyit a helyzet diktál, simán földet érne. De ő merő becsvágyból hajtva nem így dönt.

— „A repülésnek — mondja — van egy átlaga, de én hacsak tehetem, átlagon felül repülök.” Most is, szükségtelenül, ki akar tenni magáért, és — ismét az ő szavaival „nem egészen szabályosan száll le”, s ezzel megrémíti utasait, magára haragítja feletteseit, derékba töri egész karrierjét. Szabvány helyett bravúr: ez volt a hibás döntés oka. S egy kudarc a következménye.

Ebben a kudarc-helyzetben kezdődik a darab. A bukás nem okvetlenül jelent alulmaradást. Ha belátjuk hibánkat, felmérjük okait, s levonjuk a következményeket, még hasznót is húzhatunk belőle. Így tesz, aki a maga kárán tanul, aki tehát ésszerűen elemzi a vereség helyzetét. Az én hőszám azonban nem így jár el, hanem átkölti, megszipkálja, és siker-élménnyé formálja a kudarc-élményt. Ő is az érzelmekre hallgat az értelem helyett, mint én is, mások is, akik csak így tudjuk elviselni a vereség állapotát. Egy álmodott siker is jobb a vereség beismerésénél.

A „Kulcskeresők” látszatra egy elveszett lakáskulcsot keresnek. Valójában a helyzet kulcsát keresik, de azt épp oly kevésbé lelik meg, mint a lakásukét. Egy Kanadából érkező, magyar származású, Nobel-díjas tudós, a prágai gép utasa az egyetlen, aki megtalálja a kulcsot, azaz tisztán látja a bukást. Őt idézem, azt a nyilatkozatát, amelyet a rá váró rádióriporternek a repülőtéren adott.

Hang a megnetofonból: (Lefojtott indulattal) Hagyjon, kérem. Nem nyilatkozom. Kanadától idáig nem izgattam föl magam, végig hetvenes volt a pulzusom, normális a vérnyomásom. És tessék! De nem azért, mert innen egyszer már világgá kergettek, hanem... Kérem, hagyjuk abba. Amikor itt, a halántékomon kidudorodik az ér... Látja? Akkor nem is kell vérnyomásmérő. Elég az, amit végigcsináltam. Pedig, és ez a furcsa maguknál, megesküszöm rá, hogy ez a repülőgép jó, a személyzete képzett, a pilótája elsőrangú, és... És mi ott zötyögtünk a vadvirágos réten bele a semmibe... Hogy csinálják ezt? Mikor jönnek rá, mi mire való? Egy kalapács: szöget a falba verni, az a kocsonyás anyag a fejünkben: gondolatokat termelni, és ha jön a vonat, akkor aláfeküdni, vagy fölülni rá: az kettő! Itt van maguknál valami zavar, és ezért átkozom azt a percet, amikor... Hagyjuk, nem izgatok föl magam. De azt nem felejttem el, azt a zötyögést a sírkövek között, és ha ezentúl kérdeznek, ezt fogom felelni: „Micsoda? Hogy mondta? Milyen ország? Én ilyen nevű országot nem ismerlek! És most legyen szíves megmutatni, hol a jegyiroda, és hogy jutok leggyorsabban vissza Kanadába.

Parasztéletrajz, egy parasztcsalád története

MOHÁCSI BÁLINTNÉ ÖNÉLETÍRÁSÁRÓL

Parasztéletrajz, egy parasztcsalád története — ezt a címet viseli Mohácsi Bálintné 1974-ben, az Országos honismereti, néprajzi és nyelvjárásgyűjtő pályázaton nagydíjat nyert önéletírása. A kézzel írott többszáz oldalas munkában egy élet változásait mutatja be; nyomon kísérhetjük, hogyan épült bele az ő paraszti életébe minden új, hogy válik megszokottá, természetessé minden addig nem ismert és nem tapasztalt külső hatás. De más tanulságot is kínál Mohácsi Bálintné önéletírása. Példája annak, hogy a paraszti társadalom alkotó ereje a kultúrateremtő források területén sem halt el. Amint az új gazdasági elemeket kultúrája részévé, élete szerves tartozékává tudta avatni, úgy képes volt arra is, hogy az új viszonyok között új irodalmi műfajokat is teremtsen. Ezek közül egyik műfaj éppen a paraszti önéletírás, s ez, — mint Hoppál Mihály írja: „A népi epika új ága... , amely a szemünk előtt alakult ki, összhangban azzal, hogy parasztságunk körében az írás-olvasás elterjedésével a szóbeliség helyét mindinkább elfoglalta az írásbeliség.” (Hoppál M.—Küllös I. Ethn. 1972) Tegyük hozzá nyomatékosan, hogy az írásbeliség csak új lehetőséget teremtett: az iskola megtanította arra is a parasztságot, hogy legtehetségesebbjei könnyen fejezhessék ki magukat írásban. A műfaj irányát szabta meg csupán, de magát az igényt az új műfajra a paraszti világ egészséges funkcionálása teremtette meg, s az, hogy alkalmazkodó szemléletüknél fogva asszimilálni tudták, s éle-tük szerves részévé tették az írást.

Nemrég mutattunk rá egy ballada és históriás énekgyűjtemény kísérő tanulmányában arra, hogy a régi balladák, epikus énekek sem haltak el egészen, sőt a históriák is megindultak azon az úton, — az utóbbi évtizedek megváltozott körülményei ellenére — hogy balladákká váljanak. Ez is a paraszti világ alkotó képességéről tanúskodik, s arról, hogy a mai falu nyújtotta kulturális lehetőségeket a parasztság élete szerves részeként saját céljaira és gyarapodására hasznosítani tudja. (Gulyás É.—Szabó L.: „Túl a Tiszán a szendrei határban...” Szolnok, 1975.)

Ezt a megállapítást az új műfaj: a paraszti önéletírás megjelenése csak tovább erősíti. Ma már hazánkban is publikussá vált annyi paraszti önéletírás, hogy ezek alapján megállapíthassuk közös műfaji sajátosságait: az élőbeszéd-vel való rokonságát; a kronológikus szerkesztési módot, amelyet megtörnek kitérő magyarázatok, önálló egészként is megálló történetek; a hallatlan beleélő képességet, élményszerűséget; a megélt élet közvetlen átömlését a megvalósult műbe. Mindezek, több más, apróbb jellegzetességen túl, általánosan jellemzik a népi epika új műfaját, így Mohácsi Bálintné visszaemlékezéseit is. Am a klasz-szikus népköltészeti műfajoktól elérően — éppen az új körülmények miatt — a

paraszti önéletírásra jellemző bizonyos személyes hang is, s karakterisztikusan is fellelhetők az általános műfaji vonásokon túl az alkotó egyéniségének jegyei is. Ez új sajátosság jelzi, hogy már másként és más értelemben közösségi ez a műfaj, mint a népdal, vagy a mese. Minél színesebb egyéniség valaki, annál jellegzetesebben egyéni művet alkothat e műfajban.

Mohácsi Bálintné írásait is rendre átszövik egyéniségének megnyilatkozásai s ezek értékesebbé, magasabbrendűvé teszik írását. Alaptermészete a bölcs humor, mely különös jelleget ad írásának és egyben meghatározza szemléletét is. Az élet nehéz pontjain, válságos szakaszain humora segítette át, s ez segítette, hogy minduntalan felülemelkedhessék a megpróbáltatásokon. Egyéniségének másik vonása a határozottság, szókimondás, a tettek, szavak nyílt vállalása. Ez őszintévé és egyben kritikussá teszi minden sorát, s a mű dokumentatív értékét is fokozza. Ezekkel az egyéniségeből fakadó sajátosságokkal méltán illeszthető a tiszaroffi Mohácsi Bálintné önéletírása a legjobb paraszti önéletírások közé.

Az elmondottak illusztrálásaként, de egyben ízelítőül is, az alábbi szó szerinti részleteket mutatjuk be Mohácsi Bálintné díjnyertes önéletírásának 300 oldalnyi gazdag anyagából.

SZABÓ LÁSZLÓ

1926. október 14-én esküdtünk. Az uram Mohácsi Bálint, az én nevem Muka Eszter. Az esküvőnk egy kis vihart kavart a községben, nem találtak minket összeillő párnak, mivel az uramnak 15 kishold földje vót és mikor a jegyváltáskor beiratkoztunk, az uram neve után az volt írva: kisbirtokos. Az én apám neve után meg csak így: napszámos. Ezt nem állhatta meg szó nélkül senki. Hát ki látott már ilyen csodát, kiségedalegény, meg napszámoslyány! Mivel a vőlegényemnek szülei nem vótak, a rokonság vette kezébe az ügyünket, hogy szétválasszanak minket, úgy gondolva, jobb, ha most elválasztanak egymástól, hisz jó úgy sem lehet ebből a vagyoniilag nem egyenlő házasságból. De azért túl nagy ügyet nem csináltak az apósom rokonai sem, sem az anyósom rokonai, a gazdag Kisek meg még barátságosan fogadtak. Anyósom édesapja még élt, de már ágybanfekvő betegnek ismertem. Őhöz néhányszor elmentem beszélgetni, és mi nagyon megszerettük egymást, és így ő nagy pártfogóm vót. Lehet, azért is mérgesedett el a vita, mert Kiss Gábor nagyapám rám tette az áldó kezét, úgy, mint az esküvőnkkor is.

Meg vót egy kedves tanítónk: Szitás István tanító úr, az elment az uram nagybátyjához: id. Mohácsi Bálinthoz (az nevelte az uramat 16 éves korától). Mo-

hácsi Bálint bátyámék és a felesége Varró Eszter ángyom; a tanító úr megmondta, hogy azért gyűtt hozzájuk, hogy — így mondta —: „Aszt a kislyánt pártfogoljam előttem. Meglásd Bálint öcsém, milyen szorgalmas, jó gondolkodású lány, megél avval a fiatok. Te meg, Varró Eszter, ne akarj rá haragudni előre, akkor meglásd, meg fogod szeretni.”

Olyanformán is lett idő elteltjével, de azért ángyom néha csak csipkelődött. Egyszer aztán elkeseredésemben kitortem és visszafeleseltem. Ugyanis az történt, hogy idesapáméktul kaptunk két kismalacot összel. Tavasszal szép kis südelékek lettek. Hordtam nekik szorgalmasan a dudvát a búzaföldről, a pipacsot, meg a konkolyt. Mikor a mi vetésünkről kifogyott, szedtük a szomszédéból. Varró ángyom adaszólt gúnyosan nevetve: „Na én aszt szégyenletemben se szedném a más földjéből a dudvát.” Elfutott a méreg, odaálltam ángyom elébe aszt mondtam: „Én meg aszt szigyelném, ha a legkisebb baj miatt is fődet adnánk el, mint magok. Látja, mink vettünk fődet.” — Teleszaladt könnyel a szeme ángyomnak, úgy megbántódott. Én is ríva fakadtam, megbántam, hogy ilyen kemény vótam, és kértem, ne minden szavuk bántó legyen hozzám, nyugodjanak mán belé, hogy én vagyok a Bálint felesége, én olyan jó lányuk akartam lenni, csak eszt engedjék meg. — Ettől kezdve csak nagynéha bántottak. De az már egy év múlva vót az esküvőnk után, most oda térek vissza.

Csütörtöki nap esküdtünk. Utána hétfőn idesapám behozta a szőrtarisznyát és az egisz kenyeret, így szólt: „Na fiam, itt van ez a jobbik tarisznya, eszt neked adom. Eszt a kenyeret meg kétfelé vágom, aszt beleteszed egyik felit a tarisznyádba, ha akarod.” — „Én nem akarom apám, én aszt szeretném, ha egy kenyiren lennénk, ha kend is úgy látná jónak.” — „Örülök neki fiam, ha itthon maradtok, mér mennétek árendás házba, mikor itthon is elférünk. Mohácsiékho meg nem adnám eszt a kislányt, be se fogadnák, meg mi se a más mosogató rongyának neveltük. Ha a szánk elfér, akkor a seggünk is elfér egy házba.”

Így maradtunk egy kenyéren az én szüleimmel húsz esztendeig, de sose bántuk meg, jól megvótunk. jó meny lett az uram, szerette idesapámékat.

Pízünk az első hetekbe nem vót, miből is lett vóna, én bejártam a Dohánybeváltóba első télen, abból krajcározunk, idesapám meg járt tovább is fát vágni a mérnök urakho. Meg két tehenök vót idesapáméknak, egyik fejős vót, abból is garasoltunk, meg tojást adtam el, úgyhogy a legszükségesebb píz megvót úgy egy hónap múlva.

Novemberben Mohácsi Bálint bátyám hozott egy kocsi terményt, hét zsák búzát, három zsák árpát, a kocsi után vót kötve egy kisebb kocsi, az egyik lú melé egy egyéves csikó, eszt mind ajánkédba kapta az uram. Az életet azért, mert aratott, a kocsit, meg a kiscsikót, meg egy lúra való hámot meg azért, amír hat évig dolgozott nekik. Örültünk az ajándéknak, és köszöntük Bálint bátyának, de ő csak legyintett és mikor lepakoltak mindent, hiába hitta idesapám, hogy gyöjjön-gyöjjön be egy pohár borra, nem gyött be. — Idesapám úgy megsértődött, hogy nem kísérté ki a kapuig a vendégeket.

Ígyhát vót mán egyéves csikó, egy két év körüli üszőborjú, úgy mondták mán: hogy bika alá való. Eszt én kaptam hozományba. Vót egy kocsink, meg egy lúszerszámunk, eszt kisebbre vette az uram, eldolgogzatott rajta, elég fajin lett a kiscsikóra.

De az árvás törvínyszéktől meggyűtt az értesítés, hogy az uramnak át van utalva onnét a roffi bankhoz a píze, igazolás után kiadja, már nagykorú lett. — Mikor anyósom (Kiss Zsuzsanna) meghalt 1920-ban, amit eladtak apróságot, kétfelé tették az árát. Fele az uramnak a bátyjáé lett, Mohácsi Miklóse,

ő más mindennek hasznát vette, ami a ház körül maradt, mert anyósom halála után két hónapra megnősült, elvette Nyikos Bözsi ágyomat. Miklós bátyám aszt akarta, maradjon velök az öccse, de ő úgy gondolta, jobb lesz a nagybátyámnál, mert ott vele egykorú gyerekek vótak. Igaza is vót, úgy lett jó. Miklós bátyám elkért a Bálint pénzből két tehén árát kölcsön, amit írás ellenében oda is adott Bálint bátyám, hogy adja meg, ha Bálint nagykorú lesz. Körülbelül annyi píztt tettek a takaríkba, mint amit Miklós bátyám elköltött belőle: két tehén árát. Az árvás törvényszék megírta, hogy a píztt dollárba kapjuk ki. Annak idején aszt vettek a pínzen és így nem ment tönkre, mikor 23—24-be a sok millió korona vót, 25 után meg pengő. Így nem vezett el a pínz. Majdnem három tehén árát, 550 pengőt kaptunk. Ugyanis az itteni bank megvette a dollárt. Mán nem tudom pontosan az árát a dollárnak. Akkor megnéztük a tiszteletes úrral az újságba. A banknál 3 pengővel akartak kevesebbet adni dolláronként, addig alkudtam, hogy csak egy pengővel kaptunk kevesebbet, mint ami az újságba vót írva. Nagyon büszke vótam rá, hogy ilyen ügyesen elintéztem.

Bezzeg elvót szomorodva Bálint, mert ő meg a bátyjánál vót a pízirt, de csak aszt kapta, ha lesz pízék, lehet hogy adnak, de abból a pízbul Bálint bátyám is kötött el. Vigasztaltam: „Ne búsulj kedves, majd dolgunk után megsegít az isten. Arra ne is gondolj, hogy emiatt pereld a bátyádat, vagy haragot tartasz velük. Ha látják, hogy jó vagy hozzájuk, jobban megszeretnek.” — De ebbe tévedtem, sohasem tudtunk összelelegedni velük.

A pízbul vettünk egy másik kiscsikót, meg Bálintnak egy nagyujas ünneplőt. Félretettünk 300 pengőt. Amit én kerestem a Dohánybeváltóba, abból meg összeraktam 40 pengőt, hogy veszünk belőle süldőt, amit már bebúgathatunk.

Hát egyik este gyött Szalai Rózsi kocsmáros, hogy az uram még legénykorába adós maradt 35 pengővel. Megadom-e vagy pereljen? „Megadom én eszt, igen, de többet soha, mert a hitelt többet ki nem fizetem. Értette? Kedves. Most pedig jóccakát!” — Begyön az uram, kérdi: „Mér vót a Rózsi?” — mondom: „A süldő áráér, aszt vitte el.” — Hú, de megmérgesedett Bálint. „Na — aszondja — ha te ilyen pocsík vagy, hogy a kocsmárosnak adod a pínzt, tudd meg, egy fillérig kiviszem Bálint bátyámnak, hogy vigyázzon a pízünkre, mondta már ő, hogy vigyem ki, ne bízzam rád, mert te elkötd”.

„Vigyed — kedves, ezután is kifizetem a kocsmái adósságodat. Eladom az ünneplő csizmád, de az én uramra nem fog kiabálni egy kocsmáros se.” — Ezen úgy meglepődött az én párom, hogy évekig nem ment a kocsmába, hanem vállt vállnak vetve dolgoztunk és gyarapodtunk szépen.

Hanem pínz csaknem mindennap kellett házi szükségletre és küldtem az emberemet a bátyjához pízirt: most két deka élesztő kell, fél kiló só. Erre ráunt az uram, mégis restellte tüllem, egyik este csak hozza haza a pínzt. „Nesze — aszongya — kőcsd amire akarod.” Eszt azér írom le, mert mán az ilyen típusú parasztember is kipusztul, aki harisnyaszárba kötve magánál hordja a pínzt, nehogy a felesége elherdálja haszontalan helyre. — Bazsalyogva kérdeztem: „Na — kedves, csináljak-e a píznek harisnyaszárát?” — „Nem kell — aszondja — használd, ahogy akarod!” Megcsókoltam és megköszöntem a bizalmát és megmutattam, hogy amit a Dohánybeváltóba kerestem, félretettem, hogy vegyen rajta, ami a gazdálkodáshoz szükséges, ásót, villát, csináltasson nagygereblyét, utallós kapánk mind a kettőnknek vót, Bálint a kaszáját is elhozta a Tópartról, így lett kézbeli szárszámunk az első té-

len. Én március végéig jártam a dohányba, azután már kezdődött a tavaszi munka, az ásás, a szőlőnyitás.

Február első hetében elgyűtt Papp Ferenc sógorom, hogy megtanítsa Bálintot gallyboronát csinálni (Papp Ferenc a Mohácsi Marika ura vót és Marika a Bálint bátyám lánya.) Egyik nap aszt mondja sógorom: Hallja kend, miből számítja eltartani a két csikót? — „Színára gondolok. Majd kaszálók a nyáron valakinél dézsmára, mert az a két nyilas, ami apámnak van, az kell az ú két teheninek.” — „Nem úgy lesz az jó, sógor. Hanem aszt hallottam, hogy Szerencsi Zsiga bátyámnak, mivel vetek 30 hód földet a Gábor úr Nyakasából (ez a dülő neve: Nyakas) eladnak a kisebb darab földekből, így Akolháton négy nyilas földet. Vegyük meg ketten. Egy-egy nyilas jó időjárásban ad három szeker jó színát, avval már vígan telelhet a két csikó. Nekünk is van pár száz pengő, kendeknek is, a többit meg felvesszük a takarékból” — Bálint előbb huzakodott, hogy nem szereti adóssággal kezdeni az életet, de én is beleszóltam: „Bálintkám, eszt a 300 pengőt nem forgácsolhatjuk el apróra, csak is ilyen nagyobb dolgot vehetünk rajta, Oszt ez lesz a legjobb, a kaszáló, mert ugye te se szereted süvegelni az uraságot, azután az ispánt, meg a kerülőt is, hogy adjon színát kaszálni, herét meg tizenkettedibe. Eszt kérni pedig már én se megyek helyetted, meg oszt, ha már a pínzt rámbíztat, meg akarom mutatni, hogy nem haszontalankodom el, hanem okos helyre tesszük. Becsületesen akarok előtted állni, egyenes úton a píz-kötésbe is, az utaimba is, a szavamba is. Te rámbíztat a pízedet, ez engem büszkévé tesz, ha szavamra és minden dologba bízol, még boldogabbá tesz, és én is így akarok benned bízni. Mert a jó házasságnak szerintem nemcsak a szerelem az alapja, hanem a bizalom. Mert lehet, hogy én akkor is szeretlek még, ha mán nem bízhatok benned, de becsülni csak aszt tudjuk, akiben bízhatunk.” Bálint szótlanul megölelt magához, az én drága apám meg a fejemre tette a kezit, ahogy szokta a szeretet kimutatni. — Sógorom meg meghatódottan mondta: „Így lesz ez jó, csak el ne rontsa az ílet. De akkor mán fogjad is a kendődet, oszt ereggy Szerencsiékhoz megtudni, hogy hogy aggyák nyilasát. Ha megvesszük, kétfelé vesszük.”

— „Csak nem én megyek, mikor itt van két ember is?” — „Csak ereggy ne, jobban tudsz te beszélni”. És még most is, a mai napig is én intézem a hivatalos ügyeket, pedig jó fellépésű, jó beszédű ember az uram. De így kényelmesebb, hogy a hivatalos dolgokat én intézem. Még adót fizetni se vót soha. — Na, szóval háromszor vótunk Szerencsiéknél, mire megvettem, és leelőlegeztem a négy kh. földet. Ebből kettő hold a mienk, kettő meg a Papp Ferenc sógoromé lett, 400 pengőért egy illetmény. Akkor, 27-ben egy mázsa búza ára 31 pengő vót, és igen mindent búzaárhoz számítottunk.

A nyakasi dülő csak 170 hold vót, az a Losonczi Istvánné, Borbély Etelka nagyságos asszonyé vót. És ez lett eladó. A roffi urak, ha attak el a birtokból, amíg roffi ember vette, más faluba való embernek nem atták, hogy legyen mind a helybelieké. Ez igen szép vót tőlük, de nem az ő hibájukból ugyan, ezen a földvételen sok roffi ember tönkrement. A földet hódanként 30 mázsa búzáért atták és úgy számoltak, és igen jól is, hogy ha átlagosan 8 mázsa termést ad a föld, akkor is minden költséget leszámolva, 5 mázsa termés marad az ára fizetésére. De ebbe beleszólt magasabb politika is.

De előbb a magunk baját írom. Szóval 500 pengőt vettünk fel a takarékból, 300 pengőt előbb már előlegbe odaadtunk Szerencsiéknek. Az átírás díját összeszedtük a házi szükségvalóban, az illetékre májusban eladtunk egy mázsa búzát, abból fizettük ki. Eladtunk 50 kg árpát is, ebből meg az első negyedévi kamatra való lett. Bizony nehéz vót, mivel a házhoz még kevés píz gyött, a há-

rom hónap törlesztésig meg nyargalva, elgyött, mindig rettegésbe vótunk, miből fizetünk.

Márciusban más baj is adódott. Megkaptásodott mind a két kiscsikó, amit Bálint bátyám adott is, meg amit vettünk is. Gondozva vótak, meg abrakolva is, de megfáztak, mert nem itthon vótak, hanem a szomszédba vittük át, Molnár Rozi nénémék istállójukba. Ugyanis idesapáméknak napraforgóból kerített istállójuk vót, a vígibe egy kis kamrával. Háromszor két méteres vót, az istálló meg háromszor hármas, csak egy tehén és egy borjúra számítva, de mán akkor két tehén és egy másfél éves borjú is vót. Több még egy szopósborjú se fért. Ezért átvittük az egy kiscsikót, meg az én nagyüszömet a szomszédba a nagy istállójukba. A két kiscsikóér anyit kaptunk márciusban, mint amennyit novemberbe kaptunk egyír.

Jószág nélkül maradtunk, csak az én két üszöm vót. Aszt mondtam az uramnak, adjuk el az üszőt, oszt olyan kiscsikót vegyünk, amivel fel tudunk szántani. Úgy is lett, vettünk két erősebb csikót, ami píz maradt, azon meg egy fagerendelyű ekét. A talyigája meg csupa fából vót még, a kereke is, ilyet mán nem is igen használtak csak vasekét de nekünk kezdőknek a kiscsikóho nagyon jó vót már csak azért is, mert kevés pízst kóstált. 18 pengőért vettük tavasszal, nem is használtuk, mert Bálint bátyámék, (ők ősszel is bevettek, a vetőmagot is ők adták bele ingyen.) Kiss Józsi bátyám, az anyósom öccse, meg Gönczi Sándor komámuramék minden tavaszi munkát elsegítették végezni, meg az idesapámék is, hogy ne törjük vele a két csikót. Ezek oszt felnőttek szépen, hibátlanul.

Vettünk egy kétlevelű vasboronát, eszt már újonnan. Így 27 tavaszán minden gazdasági felszerelésünk megvót, nem mind új ugyan, de használható. Meg kocsink, lovunk, ostorkivágásig. Az új ostort, szép bojtosat Glükk Jakab boltos adta ajándékba, mikor a boronát vettük. A sásból font ülést meg Kiss Gábor bátyám adta ajándékba, az anyósom kisebbik öccse. Így sok jó emberek segítségével megadott az isten mindent, amivel megkezdhattuk a gazdálkodást az életben.

Gábor bátyám adott egy félholdas darab földbe való heremagot, eszt elvetette Bálinttal, kézzel, ekkor tanulta meg Bálint a here kézzel vetését és olyan szépen, egyenletesen tudta, hogy aztán sokaknak elvetett egy-egy hódát napszámmért. Ekkor használta először a gallyboronát, evvel remekül elmunkálta a herét és olyan jól sikerült, hogy öt évig használta, a hatodik évbe, mikor mán ritkult, meghagyta magnak, sok szép heremagunk lett. És ez mindig jól jövedelmező vót, nagy pízíró. Így az én szép üszömből nem lett tehén, ahogyan számítottuk, hanem a gazdálkodás kezdetén sokat segített, engem meg boldoggá tett az a tudat, hogy szegény lyány létemre tudtam segíteni az uramon pízzele is.

Ilyen szépen indultunk a nyárnak, aratót akkor nyáron nem fogadtunk, az uram vágta a búzát, én szedtem a markot, idesapám kötött. Így mire le lett vágva egy darab élet, már be is vót kötve. Hárman gyorsan összekereszteltük, nyolc nap alatt rendbetettük az aratást. Felbőgőztük a hulladékot (felkapartuk).

(.....)

Eljött a cséplés napja. Mindenki boldogan, bizakodva nézett a jövő évig tartó egy év elébe (mert mi parasztemberek újtól-újig számoltuk az évet). 1927-ben közepes jó termés vót és maradhatós a termés ára is, egy mázsa búza 31 pengő, egy pár csizma 24—25, egy férfi nagyujjas 25 pengő, egy pár hathetes malac, egy mázsa búza, szóval elég jó évnek néztünk elébe. Bálint ahho bízott, hogy ebbe az évbe ki is fizetjük a takarékot, de nem úgy lett.

Hajnali két órakor keltünk, de nem mentem a kocsival cipelni, sajnált a két ember, hogy egész nap ott álljak a melegen, áldott állapotban. Írni minden mázsa tételt, hány zsák búza, hány mázsa, közbe és cséplés után is seperni össze az asztag helyit, bár nem nagy dolog, de én nem bírtam már a meleget, eszt Mohácsi István bátyám megtette helyettem. Én meg otthon maradtam, reggelibe segítettém idesanyámnak a főzésbe, mikor a kocsi meggyött a terméssel, az emberek hordták be vállon a zsákot, én meg beálltam a hombárba és oldoztam a zsák száját. Ehhez igen gyors kéz kellett, mert oldottam, a zsák vállon vót.

Ugyan van-e akire nem zúdult a búza, mint énrám, térdig álltam a búzába, tudja az, milyen érzés az, amikor elborít az Élet, és annak csodálatos illata, amibe a nap, a föld és a mezei virágok minden szaga, tisztasága benne van, és tisztasága elborítja és megtisztítja a testünket, lelkünket. Belemarkoltam a búzába és nézegetem rajta Krisztus arcát, ha ez szépen látszott, akkor fejlett vót a szem.

A falu alatt mindjárt van egy roffi szőlő, ez úgy vót elosztva, hogy öt hold föld után járt egy 12 soros darab szőlőföld, kb. 400 kodrát, és 400 kodrát kenderföld. Ebbe is ültethetett, aki akart szőlőt, azután a nagy-gyep, a legelő következett. A legelőn túl és mellette kétoldalt a szántóföldek vótak. Nem mindenki aszt vetett a földjébe, amit akart, hanem a közbirtokosság rendeletére mondjuk a burai oldalon minden darabba és minden dűlőbe csak kalászoszt szabad vót vetni, abba az oldalba meg a gyendai oldalon kukoricát, répát vót szabad. Ez igen bölcsen vót elrendelve, mert így aratás után mindjárt a csürhe járhatta a tarlót, akkor is, ha még kereszt nem vót lehordva a tarlóról, persze a kondás vigyázott, hogy a jószág össze ne dibolja a keresztet. Ez nem igen fordult elő, vót szem a földön, akármilyen rendesen le vót aratva. Az egész csürhe szépen felhízott a tarlón. Idesapáméknak ekkorra mindig vót kismalacuk, ezek kéthetes koruk után mán a tarlót járták az anyjukkal, őszre, mire az egész csürhe beszorult, szép kis süldők lettek.

Mikor november derekán, vagy utóján leesett az első hó, marhaféléket egyáltalán nem hajtottunk ki a legelőre, a csürhe is hazajött, de azt mindennap kihajtotta a kondás egész télen át, ha rossz idő vót, vagy nagy hó és hideg szél, csak egy órára hajtotta ki, csak éppen megjáratta a kocákat. Ezt az őszi hajtást hívtuk beszorulásnak.

Bugyik Józsi bátyám 41 évig, hótta napjáig kondás vót, meg is becsülte a falu, a templomban vót felravatalozva, ingyen harangoztak neki és tiszteletes úr is ingyen temette el, a község meg a koporsót fizette ki és az özvegy kapott segélyt. Azt nem tudom mennyit, és valamelyik fia lett az utóda az öregnek. Ma is élnek Roffon gyermekei, unokái, mind becsületes, munkás emberek.

Mikor a keresztet lehordták a tarlóról, akkor a lábasjószágok is járták a tarlót, csorda, gulya, borjúcsorda, ezek a füvet legelték, ezek gyomtalanítottak. Répaszedés és kukoricatörés után felszabadult az egész határ, járta mindet a jószág, fel is híztak beszorulásra. Az öregek aszt mondták, tarlójárás után még a tej is jobb ízű, a sok tarlóvirágtól, olyan mintha tarlómiz cseppenne bele; lehet hogy igazuk vót őseinknek.

Keresetre nézve nem utolsó dolog vót a pásztorkodás, minden darab jószág után egy pengő és egy kenyér, de milyen nagy kenyér, öt-hat kilós, olyant ma mán nem is látni. A teháncsorda 400 db körül vót, a csürhe is. Most annyi pengő, szép összeg vót az.

Másik évbe meg megfordították a vetisforgót, a gyendai oldalon vót a kalászos, Bura felől a kukorica, és ez fontos intézkedés vót, mert akinek öt hód földje vót, erre kapott egy hód tarlópáskomot, vagyis egy nagydarab marhát kihajtott

egész nyárra a csordára; hacsak két és fél hód földje vót, úgy mondtuk, két vékás föld, arra egy disznót. Ugyanis a falu alatt elterülő legelő csak a kisparasztoké vót, ebbe nem vót az uraságoknak és ott az urasági jószág nem legelhetett. Ezért vót Roffon olyan sok jószág, még az szegény embernek is, mert Akolháton, árterületen ugyan, de jó színatermő földje vót sok embernek egy-egy nyilas, a Nagygypen is soknak vót egy-egy páskom. Nyilván vót tartva kinek hány hód van, de nem vót szítmírve.

Az megvót engedve, mivel az árpatarlóba harmadik szántás után vetettük a búzát, hogy az árpatarlót három-négy hét múlva felugarolhassuk. A kukorica-földet egyszer szántottuk késő ősszel, vagy télen; tavasszal csak csekélyen szántottuk és belepergettük a barázda fenekire a kukoricát, babot, tököt, ezek egyszerre keltek ki. Mivel szína, búza otthon vót, mi asszonyok kaccoztuk a szőlőt, utána kezdtük a nagytakarítást, kívül-belül meszeltünk, az emberek meg hordták a ganét, lúfogattal is, meg tehénnel is. Vót úgy, hogy két darab falusi földet is megganéztak.

Még a színával is vót baj. Mikor hordták haza, csak boglyába rakták, ezt össze kellett rakni kazalba. Eszt mindig vasárnap csinálták, kellett hozzá legalább négy ember, de gyött hat is. Az annál hamarabb meglett. 12 kocsi színából egy 6 m hosszú és 3 m körüli színakazlat raktunk. Két ember rakta a két végét, ez a legnehezebb, itt kellett szarvát gyűrni, eszt völgyelni, meg ők határozták meg, milyen hosszú, széles és magas legyen a kazal, hogy rá is férjen, meg sok le ne maradjon. Ez reggel 5 órától délelőtt 9 óra körül is eltartott, mert takarosán körülgereblyézték az alját, méter körüli magasan meghúzgálták, nehogy az aprólék kihúzgálja, a tetejét méter vastagon szalmával betetejezték. Míg így takarosították, akik a kazalról már legyöttek, a szína puhájából kötelet csavartak olyan hosszút, hogy keresztülérje, hogy felén túl lecsüngjön mind a két oldalon. A végét összegombolyítottuk, akkorára, mint egy labda és eszt, ameddig egy férfikar benyúlhatott a kazalba, addig bedugta és a keze után maradt lyukat is telenyomkodta színával. Ez jól leszorítva olyan erősen összefogta a kazlat, hogy a nagy szél sem bolygatta meg. Egy-két kocsi színát lehagytak a kazalról kb. annyit, hogy tél elejéig elég legyen a jószágnak; ez már mind sarjűszína, vagy olyan, amit útszélien kaszáltak.

Ezután a kukoricatörés következett. A mi törésünk nem sokáig tartott, mert az idesapáméval sem volt több 3—4 hódnál. Csak mikor az Akolhátat, a kaszáló egy részét feltörtük, akkor egy-egy hóddal szaporodott mindegyikünké, és ez sokat javított a gazdálkodáson. A kukoricatörés is segítséggel ment, vagy napszámot fogadtunk. A fizetés mindenkor egy zsák kukorica vót; mi asszonyok törtük a kukoricát, az emberek meg vágták utánunk a szarát. Mindig annyian mentünk, hogy annyian pakba tegyünk egy darabot; a legöregebb férfi kötötte össze a szarát kévébe, ha már törtünk annyit, hogy lett egy kocsiival, közös erővel megpakoltuk a kocsit, úgy hogy szabados kukoricával tele hántuk a kocsi-derekat, azonfelül meg teleraktuk telezsákkal. Egy kocsira kb 20 zsák kukoricát raktunk, ez igen megvót a 10 mázsa teher a kocsin, bizony gyalog kellett hazamenni, mert nem terheltek jobban a jószágot.

A szarvágók földszint levágták a szarát jobb kézzel, és ballal fogták markukba a levágott szarát. Mikor már nem fért a markukba, letették a födre és vágták a többi, és addig rakták össze, míg egy takaros kéve lett belőle. Minálunk idesapám kötötte a szarát; egy szép szál vesszőnek a vékonyabb végére gúzszt kötött, a vastagabb síma végét a kéve alá dugta, keresztül kötötte vele a kévét, a síma végét beledugta a gúzsba, egyet csavart rajta és bedugta a vessző végét a kévébe. Olyan erősen be vót kötve a kéve, nem könnyen oldódott. Mikor le lett tör-

ve a kukorica, mink, a török hordtuk össze a kévét kúpba; egy összefogta a kévének a hegyét, a többi hordta hozzá a kévét szépen körbe, felállogatunk, és ez úgy száradt egy hétig, kettőig és csak akkor hordtuk haza. Utána járhatta a kukoricatárlót a csűrhe, csorda. Mi meg kazalba raktuk, vagy ha még nagyon zöld vót, vagy kicsi vót a hely az udvaron, kettesével a kerítés mellé raktuk, nem hagyunk pocsékba menni egy szálat se, mert a marhafélinek ez volt télen a fő eledel, mert ahol lovak voltak, azok kapták a java takarmányt, szinát, abrakot, herét. Ezért a faluba nem vót sok nagytejű tehén, de minek is, csarnok nem vót, még csak a harmincas évek utóján se, addig csak magunk használtuk a tejet, esetleg néha adtunk el egy litert, mert akinek tehene nem vót, píze se tejre.

Talán ősszel vót a legtöbb dolog, terménybetakarítás, az épületek rendben-tartása, kacsa, libahizlalás. Sok szép aprólékot neveltünk a nyáron, bár későbbi évekbe még többet, mert ebbe az első évbe venni kellett az ennivalót a kacsának, malacnak, mert nekünk most termett még csak árpánk, amit Bálint bátyánk adott három zsákkal, meg ami kis korpa került, nem lett elég az egy süldőnek, meg a kacsáknak.

Meg asztán én szerettem nagyon az aprólékkal való bajoskodást, meg min-dennel, ami hasznot hozó vót. Szerettem vóna gazdagodni, hogy ne én legyek a legszegényebb a Mohácsi asszonyok között, hogy ne nézhessenek le. Édesanyám 50 évig élt Roffon, de egyszer se látta a roffi piacot, soha nem árult sem gyümölcsöt, sem tyúkfélét. Én meg gyümölcsöt vittem a piacra, mikor minek az ideje vót, ősszel szőlőt, mustot, hízott kacsát, libát; már a későbbi években 40 db hízott kacsát is eladtam, és ebből kiárultam a családnak a téli lábbelit. Így én kétszer egy héten: csütörtökön, meg vasárnap reggel a piacon üldögéltem. Mindig vót egy kis píz, ha több nem, annyi, hogy a másik piacig elég vót apróbb dolgokra.

Mikor meg később beállt a malacállomány, aszt is árultunk a piacon. Itt vót közel hozzánk a malacpiac a Sebestónál. Minden csütörtökön olyan felhajtás vót, hogy most nincs annyi a falusi csűrhe. Szalókról, Kunhegyesről jöttek a kupecék és verték egymásra a hízó, a süldő árát. Különösen szerettük a kunhegyesi kupecet. Egy kis eleven vót köztük, ez mindig egy kis három-gumikerekű stráfkocsit rakott meg minden csütörtökön hízóval, süldővel. A tyúkipiacon meg legjobb vásárlók vótak a fegyverneki, köteleki kofák, Gyendáról meg a két Bene lány. Vót olyan piac, hogy ez a két lány tojást vásárolt fel egy-egy piacon, sokszor átadta Géza bácsinak, ez fegyverneki zsidó vót, két kocsival együtt minden csütörtökön, egyikbe aprólékot, másokon tojást vitt, és azért csütörtökön, mert vasárnap kevés aprólék vót, csak zöldség-gyümölcsféle, esetleg tojás, hogy ne legyen vasárnap reggel olyan zajos a piac.

A gyümölcsfélét a tiszasülyiek vásárolták fel, mert ott még a meggy sem termett meg; vitték a sülyiek a hátukon gyalog a kistréven, ladikon át a Tizsán, ott várta néhány kocsi (6—8) az asszonyokat, és onnén kocsin vitték a portékákat. Mióta sülyiek nem járnak, mert Buráról, meg Nagykörüről beviszik nekik autón, azóta kb 4 év óta teljesen megszűnt a piac. De nagy forgalom vót, mondom én, fiatalkoromban csak a lusta asszonynak nem vót píze Roffon. Szegény idesnyám aszt mondta, ez mán kapzsiság, amit én csinállok, pedig szerintem csak szorgalom vót, később meg muszáj, mikor a termény ára, vele a hízóé nagyon lement. Az apróléké legalább jó vót, bezzeg jó vót akkor, amit a piacon árultam.

Egyszer többek között megkértem az uramat, segítse fel a hízott kacsát a piacra, fizetek érte neki egy fél deci pájinkát. Máskor is megesett, hogy nem vót nagyon szorgos dóga, vagy több kassal vót gyümölcs, szőlő, még kocsival is felvitte. No, ekkor egy kasba vót négy kacsa, meg két kaskába egy-egy hízott

kacsa. Ezt én egyedül nem bírtam ki, gyött Bálint a féldeciért. Mikor Lénárt Dezső bótja elé írunk, lepakol Bálint, aszongya: „Gyerünk be Dezsőhő a féldeciért, mert ami biztos, biztos.” — Én meg csak három centet kértem, mert tudtam, hogy a piacon újra kér pájinkára valót, megint adok három centre valót. Nem szólt az én párom semmit. Megitta a három centet, ment ki a bótából, fogta a kas fülit, „gyerünk”. — Gyanús vót nekem, hogy nem követelte a féldecit, arra gondoltam, hátha megéri ennyivel. Hát mikor a templomhoz érünk, lepakol az én emberem, aszt: „No, — kedves, vigyed csak magad tovább a portékádat, mert a fuvar, a három cent csak idáig tart, a piacig féldeci jár.” — Hiába rimáncodtam: „Gyere, hozzad, megadom, csak segíts!” — „Nem lehet, komácskám, engem csak egyszer lehet becsapni.” — Ríttam, rimáncodtam, legyintett kezivel, csak otthagzott. Mán akkor körülfogtak bennünket, nevették, hogy ez a Bálint mán mit nem csinál. De ő nem zavartatta magát, ballagott hazafelé. Azt hittem én, bement Dezsőhöz és megivott három féldecit. Mikor megyek hazafelé, aszt mondja Lénárt úr: „Tessék begyönni, Mohácsiné asszony, üzenetet hagyott az ura, aszt, hogy tessék kifizetni a három féldecit és máskor ne akarja becsapni.” Fizettem mán akkor nevetve, mert jó piacom vót, meg jó természetem ahhoz, hogy mindennek a humoros oldalát lássam meg, enélkül nehéz is lett volna az élet...

Egy esztergályos a törzsgárdatagságról, az üzemi demokráciáról, s amit fontosnak tart elmondani

Huszonharmadik évemet taposom az Aprítógépgyárban. Elég sok üzemvezető megfordult már nálunk, a forgácsoló műhelyben. Legalább tíz. Mikorra megismerték az embereket, megtudták, hogy kiben mi van, mennyi van, hogyan dolgozik, akkorra le is váltották őket, és új jött a helyükbe. Ettől függetlenül, különösebb probléma nem volt még velem, a kollektívában is feltalálom magam. Az emberek is szeretnek. Szívesen foglalkozom a gondjaikkal. A műhelybizottságban is dolgozom: kultúr- és sportfelelős vagyok, a labdarúgás a mindenem. Elismerést, prémiumot többször kaptam, és talán nincs is olyan év, hogy ne kapnék jutalmat. Egyszer voltam kiváló dolgozó, és évek óta szocialista brigádban vagyok. A brigádunk mindég az elsők között... Szóval nem tartom magam kivetettnek. Akik régen ott dolgozunk, a törzsgárda tagok, körülbelül egy szinten mozgunk.

Mit jelent az Aprítógépgyárban törzsgárda tagnak lenni? Nem dicsekednék vele. Tíz, tizennégy, és tizenhét év kell hozzá. Van egy olyan javaslatunk, hogy jobban becsüljék meg a törzsgárdatagságot. Valaki azt mondta: ha egy ember húsz év óta itt dolgozik, az csak egy állapot. Van ilyen. Én nem így fogalmaznám meg, pedig elég magas beosztásban volt, aki ezt mondta. Inkább becsüljük meg a törzsgárdatagságot, legyen anyagi előnye is. Nem azért, mert a pénzt hajszolja az ember, de érzem így is, hogy megbecsülnek. Miért nem lehet úgy, mint a Hűtógépgyárban? Ott a törzsgárda tag minden évben kap 500, 1000, vagy 2000 forintot, nem tudom pontosan, hogy mennyit, de kap. Igaz, nemcsak a pénz a lényeg, de ebből is észreveszi a törzsgárda tag, hogy számítottak rá, hogy a papíron szerepel valahol. Tudjuk, hogy számontartanak bennünket, de ne csak akkor jelezzék ezt, ha arról van szó, hogy „többet vártunk tőletek, mert ti már törzsgárda tagok vagytok”. Amikor túlmunka van, akkor jó a törzsgárdatagság, akkor jó, ha számíthatnak rá, akkor még termelési tanácskozáson is kihozzák, hogy köszönet a törzsgárdatagságnak.

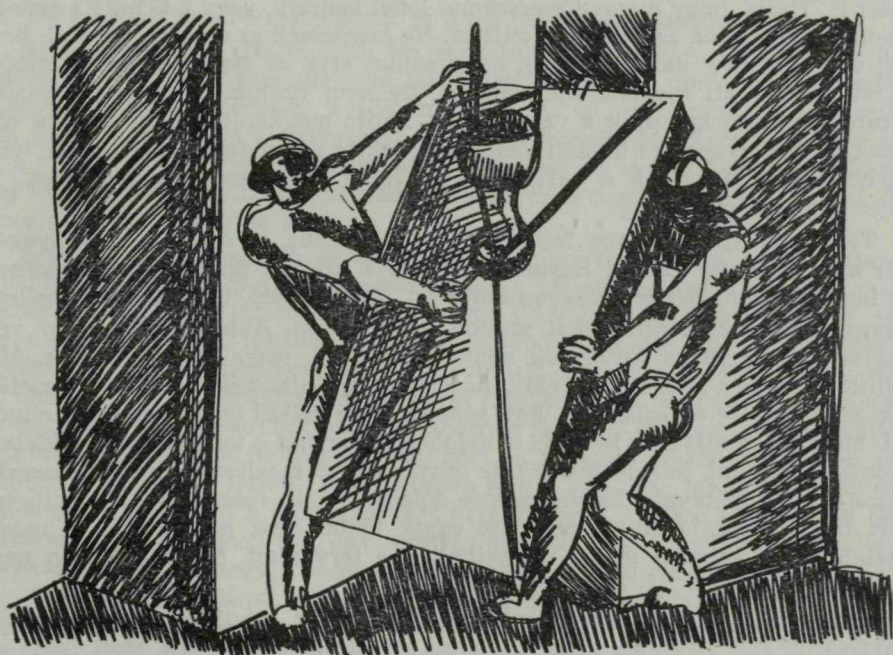
Így lehetne valahogy a fiatalokat is ösztönözni. Gondolnák, hogy lám, ha ott maradok egy pár esztendeig, akkor engem is megillet az a bizonyos összeg. Az emberek igényesek, meg az az igazság, hogy pénzből él az ember, nem kell azt tagadni. Én is várom, hogy kapjak valamit, a másik is várja, ez nyilvánvaló. Az osztályvezetők például kapnak nyereség előleget, mi ezt se kapjuk. Mi is megdolgozunk a tervért, túlmunkát végzünk, akkor miért nem lehet a dolgozónak is adni? Ne kapjon annyit, mint a főosztály — vagy osztályvezető, kapjon 500 forintot, de érezze, hogy rá is számítanak. Észrevették, hogy tesz valamit annak érdekében, hogy a vállalat teljesítse a tervet.

A Fórum írásait-anyagait a vita szándékával adjuk közre; ellenük vagy mellettük szóló véleményeknek, gondolatoknak ugyanítt örömmel adunk helyet.

Nálunk elég magas a tűzsgárda létszáma, felmerülhet, hogy azért nem jut mindenkinek. Más gyár viszont nagyon örülne, ha ekkora tűzsgárdája lenne. Ha a gyárunk összlétszámát vesszük, hozzávetőlegesen 60—70 százalék a tűzsgárda tagok aránya. Alapító tagok is vannak még, azt hiszem harmincan. A gyári létszámnak körülbelül 40—50 százaléka húsz éve itt van. Sok gyár dicsekedne ezzel. A dolgozók összetétele is elég jó. Például a gyári termékeket, munkadarabokat annyira ismerik már az emberek, hogy emiatt nincs fennakadás. Nem kell annyi művezetői segítség. Ha jött például tíz új ember, vagy legyen kevesebb, jön három-négy új esztergályos, annyira lekötik már a művezetőt, hogy nem tud mással foglalkozni. Hát nem könnyebb azt a gyárat vezetni, ahol ilyen kiforrott gárda van? Ismerik az emberek jó oldalát, meg a rossz oldalát is, így könnyebb velük bántani.

Az üzemi vagy szakszervezeti tanácskozáson, meg az új kollektív szerződés megkötésénél, ezt nyugodtan ki merem jelenteni, számítanak a tagokra. Például a délutáni pótlék esetében. Felvetésünk alapján kaptunk 10 százalékot, ami addig nem volt. Észrevettük, hogy valami történt. Ha elmegyünk egy ülésre, és van egy-két jó javaslatunk, nem dobálják félre a papírkosárba. Nem is lehet másképpen. Mert ha valami fontos munka, precíz munka van, azt csak az öregebb szakmunkások végzik. Gyorsabban is elkészül, jól is, nem lesz selejt.

De ugye itt vannak a fiatalok. Van egy nagyon fontos munka, és nagyon sürgős, már szerelni kellene, nyilvánvaló, hogyha művezető lennék, én se merném rábízni arra a fiatal szakmunkásra. Lehet, hogy jól megcsinálná, de mi van, ha nem? Újraönteni, újra hozatni, féléves, vagy negyedéves kiesés volna. Ezért mondom, nem kellene a fiatal szakmunkásoknak olyan hamar megsértődni, hogy csak a rosszakat kapják. Kapnak ők széria-munkát is, csak nem olyan bonyolultat, mint az öregebb szakmunkások. Viszont, ha a fiatal egymás után többször is bizonyítja, hogy jól meg tudja csinálni az egyszerű munkadarabot,

— át is vette a MEO, nem talált benne hibát — akkor a következő alkalommal már mást is mernek neki adni. Így jönnek fel ezek a huszonéves fiatalok. Előbb kisebb munkát, rosszabb munkát, azután jobb, és még jobb munkát kapnak, és huszonöt éves korra elérik, hogy már mindent meg tudnak csinálni. Jó, hogy van egy kis durcosság, meg morcosság is közben, de kivárták. Nyilvánvaló, hogy az első osztályos gyermeknek sem adnak egyenletes számítást.

Régebben nagyobb volt a lendület, igaz, hogy akkor a gond is több volt. Kiforratlan volt a gyár, többet kellett dolgozni. Egy termelési tanácskozás öt-hat óráig is eltartott, most meg két óra alatt végzünk. Nem tarthat olyan sokáig, mert ugye, ha nincs több mondanivalóm, már nem tudok hozzászólni. Annak nincs értelme, hogy ugyanazt mondjam el, mint az előző. Azelőtt előfordult, hogy nem volt szerszám, nem volt ez, nem volt az. Ezt felvetették, sokáig tartott, mire megadták a választ. Most szerintem kevesebb gond van, meg másfélék is. A szerszámok minőségével szemben igényesebbek lettünk. Felvetettük a szekó-lapkás, váltólapkás marók témáját. Két éve ígérik, hogy majd... Nagyon jól bevált svéd gyártmány. Gyorsabb, termelékenyebb, és az élettartama is nagyobb. A váltólapka az olyan, hogy többször lehet váltani rajta: kicsavarom, és újra fordítok. Köszörülni nem kell, mikor vége van, el lehet dobni. De miért nem hozzák? Jól bevált, hát akkor miért nem? Állítólag meg van rendelve, csak még nem küldték. Az ember ezt nem tudja eldönteni, hogy tényleg igaz-e, azért két év alatt nem hiszem, hogy nem lehetett volna... Nem járna vele rosszul a vállalat, csak már hoznák. Mindenki várja, mert ezek a régi, hagyományos marók nem jók. Tönkreteszik a gépet, annyira ütnek, és még köszörülni is kell.

Sokmindent kellene tudni az embernek. Mert ha mi feldobjuk a kérdést a termelési tanácskozáson, hogy kellenének, mondjuk dörzs-zárak, mert nincsenek különböző méretekben, nem ismerjük a hátterét. Nem tudjuk, be van-e tervezve, nagyon tág látókörűnek kellene lenni, aki ezt tudná. Legjobban az üzemvezetőnek kellene tudni, ő ismeri a számokat, ő tudja a terv legkisebb részét is. Tudja, hogy mennyi szerszámot lehet behozni, vagy a GYEGO osztály-vezető is meg tudná azért adni a választ. Ne hitegessék az embert, például, hogy meg van rendelve, mondják meg, hogy sajnos erre az évre nem lehet, esetleg két év múlva. Mi kigondolunk valamit, de nem tudjuk, hogy végre lehet-e hajtani. Persze megkapjuk a választ, van, amire megkapjuk, hogy „sajnos elv-társak, a jövő évben ezt be kell venni a kollektív szerződésbe, csak akkor lehet végrehajtani.” Megadják a választ, de az ilyen szerszámos témákra nem. Ki tudja, hogy miért?

Természetes, hogy nagy fejlődés is van. Például, az öntőde. Öntvényekért nem kell máshová menni. Egyelőre még csak apróbb öntvényeket csinálnak, egy kemence van. Nézem, nagyon korszerű, nagyon szép, tényleg öröm mellette dolgozni. És ez borzasztó sokat segített a vállalatban. Abból voltak az év végi lemaradások, hogy az öntvények nem érkeztek be, vagy későn érkeztek. Már szállítható lenne a gép, de nem szállítható, mert egy alkatrész hiányzik, és esetleg csak az év végére érkezik meg. Egy gépet a szíve nélkül ugye nem lehet elindí-tani. Most már fogják, és kiöntik. Gondolom, ahogy nő a termelés az öntődében, a minőség is javul, jobbak lesznek az öntvények. S amellet nyereségrészesedés is több lesz, mint tavaly. Szóval, mégse dolgozik olyan rosszul ez az Aprítógép-gyár. Itt is sokfajta ember van, az egyik többet tesz az asztalra, a másik kevesebbet, de minden évben megcsináltuk a tervünket. Nincs itt olyan nagy probléma.

Nemcsak itt, hanem országszerte sokat beszélnek, vitatkoznak az üzemi de-mokráciáról. Hát az éppen jobb is lehetne az Aprítógépgyárban. Hofi Géza jut

mindég eszembe, úgy mondja: fönn akarják, lenn is akarják, középen mi van? Középen nem akarják? Jobban össze kellene fogni az embereket, szorosabban összefogni a vezetőkkel, ne úgy néznénk egymást, hogy ez vezető, ez meg munkás, hanem tényleg a terv érdekében, hogy jövőre még könnyebben csináljuk meg a tervet, még több jutalom legyen, ne az év végén kelljen kapkodni. Bízni kellene a vezetőkben nekünk munkásoknak, viszont mi is elvárnánk tőlük ugyanezt. A vezető ne egy kalap alá vegyen mindenkit.

Nem hinném, hogy csak a vezetőkön múlik. Nekem például tetszik Horváth József elvtárs, az igazgató működése. Nem azért, mert most ő a gyár igazgatója hanem, én nem veszem észre, hogy ő igazgató, én pedig esztorgályos vagyok. Horváth elvtárs gyakran lejön a műhelybe. Mindenkiel nem beszélhet, de azért észreveszi az embert. Néha odajön, még kérdez is. Éppen a legutóbb volt egy olyan... Nem is vita volt. Jött egy horizont esztorga — lehet hogy ráfázom, mert majd visszakerdez — azt mondtam neki, hogy nem megfelelő az Aprító-gépgyárban ez a gép. Nincs vele olyan asztal, amilyennek lenni kellene. Gyöngye arra a munkára, amit én el tudok képzelni. Azt mondta, majd meglátjuk. Nincs kisebbségi érzésem, nem feszengek, hogy én most Horváth elvtárssal, az igazgatóval beszélek. Van egy új főmérnökünk, vele még nem váltottam szót. Első látásra szimpatikus embernek találtam, majd elvállik. Azt mondják, akik már találkoztak és beszéltek vele, hogy igen nagy lendülettel fog a munkájához. Úgy legyen, fejlődjön ez a gyár, nekünk is könnyebb lesz.

Akkor mégis hol akad el az üzemi demokrácia? Nem tudom így eldönteni. Úgy képezem el, hogy ha van egy üzemi tanácskozás, akkor ne csak a papírt kellene aláírni az üzemi bizottsági tagoknak, hanem többet szeretnénk. Az emberekkel egy kicsit többet kellene törődni. Mindig úgy van, hogy „megértem, de...” Miért kell azt mindég odatenni? Vagy megértem, vagy nem. Nincs elég bizalmunk a művezetőkben, a művezetők sem bíznak bennünk. Az emberek között különbséget kell tenni, ez biztos. A művezetők meg inkább általánosítanak. Ne kételkedjenek a szavamban, és főleg ne kelljen hazudni.

Nem mindegy a tálalás sem. Én meg tudom választani, kihez hogy kell beszélni. Mert Sári Karscihoz nem lehet úgy odamenni, mint Vass Jancsihoz. Az egyiknek így kell beszélni, a másiknak úgy. Ha én meg tudom csinálni, miért nem tudja megcsinálni a művezető? Nem kell könyörögni, nem arról van szó. De a művezető ismerje az embereket, tudja, hogy az egyiktől kérhet, akkor is meg lesz, amit kér. A másikhoz nem lehet kéréssel menni, csak paranccsal, hát ahhoz paranccsal menjen oda.

Ahogy az évek múltak, az improduktív dolgozók létszáma nem arányosan fejlődött. Az mindig csak emelkedik. Ennek a társadalomnak az is célja, hogy mindenkinek munkát adjon. De ugyanakkor létszámhiánnyal küszködik a gyár. Nincs elég forgácsoló, lakatos, a lemezműhelyből is hiányoznak, a TMK-ból is, segéd munkások meg mindenütt kevesen vannak. Most a télen rossz volt a fűtés. Az ember kijött a fürdőből, és könnyen megfázhatott. Ezt már szóvá tettem párszor, hogy inkább adjunk három embernek tizenkét forintot, ne ötnél kilenc forintot. Még akkor is jobban járunk, mert az a három legalább rendesen teszi a dolgát a kazánnal. Nálunk a műhelyben lassan nem lesz forgácskihordó, nem lesz segéd munkás, aki a munkadarabot arrébb vigye. Nekem 14 forint 70 fillér órabérem van, huszonév óta, egy segéd munkásnak nyilván nem adnak annyit. Azért azt mondom, hogy 9 vagy 10 forintért ezt a munkát se lehet végezni. — Nem lehetne ezen valamit segíteni? Megkérdeztük néhányszor. — Nincs rá kapacitás, nincs rá beralap — válaszolták. Akkor vessék fel az országgyűlésen, ez országos gond. Én csak annyit mondom, hogy esztorgályos nincs, segéd munkás

nincs, hát hol vannak az emberek? A mi létszámunk 1140 — az öntődével együtt — és ebből termelőmunkát hétszáz-valamennyi végez. És az irodai dolgozók létszáma nemhogy csökkenne, inkább emelkedik. Ezen valahogy segíteni kellene. Mert ha elvégzi valaki esti tanfolyamon a gimnáziumot, akkor mindjárt diszpécseri állás következik. Nem rossz fizetés, nem azt mondom a 2000 forint, de vállalják a 2800 vagy 3200 forintos szakmunkásfizetés helyett. Hol van ebben a fantázia? Szóval én nem értem: fiatal, mikor akar keresni, ha nem most. Inkább megelégszik kevesebbel, csak köpeny legyen rajta. Olyan jó az az irodai munka? Én most nem vállalnám, ha lenne rá lehetőségem. Lehet, ha megérem az ötven évet, reméljük hogy meg, akkor elvállalnám. De csak akkor. Van két családom, a nagyobbik fiam főiskolára, vagy egyetemre készül, a másik gimnáziumba megy nyolcadik után. Nem azért, mert irodakukacot akarok nevelni belőlük. Magamról ítélek, jó volna többet tudni egy kicsit. Nem sokkal, de legalább a gimnáziumot elvégezni. Most már sajnos nincs hozzá türelmem. Időm még volna, de kedvem sincs tanulni.

Mondhatom, hogy az improduktív dolgozók számának növekedése állandó téma. Van, aki irigységből beszél, vagy nem is tudom, talán a rossz szemléletéből indul ki. Én azt mondom, aki adminisztratív dolgozó, az adminisztratív dolgozó, én esztergályos vagyok, a maga területén mindenki végezze el becsületesen a munkáját. Mert kell adminisztratív dolgozó is. Meg kell csinálni a művelettervet, meg egyebeket. Mérnökök is kellenek, csak én úgy fogalmaznám, hogy egy futballcsapatban tizenegy ember játszik. Se több, se kevesebb.

Túlmunkát leginkább a műhelyben kell végezni. Például, ha a tervet 200 emberre készítik, akkor készítsék kétszázra, a munkát ne 140 ember végezze el. Ha ezt megmondja az ember, legfeljebb azt mondják, hogy ehhez semmi közöm. Dehogy nincs, van.

Le vagyunk maradva 15 millióval. Hát ennek csak a műhely kollektívája az oka? Most megszigorították a túlórákat. Elrendelik, csinálni kell. És ha nem bírom, akkor mi van? Nem bírok bent maradni, csak hetente kétszer, vagy egyszer. De ez még semmi. Van olyan, hogy hirtelen kell. Mert az a munka nagyon sürgős. Jól van, elhiszem, hogy sürgős, de ha hamarabb intézkedtek volna azok, akiknek ez a kötelessége, saját asztalán végezze mindenki a munkáját. Ha nekem adnak egy munkadarabot, és azt mondják, hogy van rajta öt műszak, és azt igyekszem négy és fél műszak alatt megcsinálni, akkor nincs lemaradás. De mi van, ha nekem nem 22-én, hanem 28-án hozzák, és azt mondják, hogy ebből elsőjére gépnek kell lenni? Csak akkor bírom megcsinálni, ha tizenkét órázok a váltómmal. Meg oda van a szabad szombat, vasárnap is. Hát miért nem hozták 22-én? Ha én selejtet csinállok, tőlem levonják a pénzt. Aki azt az anyagot 22-e helyett 28-án hozta be, nem csinált selejtet? Dehogynem.

A múltkor részt vettem itt a gyárban egy író-olvasó találkozón. Nagyon tetszett, ha nem lettem volna olyan éhes, este hét-nyolc óráig elhallgattam volna. Bírtam követni az egészet, mert érdekes is volt, amit mondott az író, meg nem használt olyan szavakat, hogy volumen, meg hasonlókat. Nyíltan beszélt, ki-mondta a valóságot, olyat is, amit esetleg mi a gyáron belül nemigen mernénk megmondani.

Ha az ember olyat mond, ami valakinek nem tetszik, akkor abban a pillanatban nem szólnak, de lehet, hogy utána nagyon megüti a bokáját. Nem olyan értelemben mondom ezt, hogy elzavarják a gyárból, hanem úgy, hogy éreztetik az emberrel. Esetleg megvonnak valamit az anyagi jutatások közül. Inkább úgy van az ember, hogy ne szólj szám, nem fáj fejem, nem mond semmit. Hanem azután vannak susogások az emberek között, én jómagam is jobban meg merem

mondani ott az igazságot, ahol csak a dolgozók hallják. Jó volna ezt úgy csinálni, hogy ha a vezető nekem meg meri mondani a hibámat, természetes dolog, nekem is vannak hibáim, akkor ugyanúgy én is megmondhassam neki az ő hibáját. Megmondhatom, megmondhatom, de ahogy az előbb említettem, esetleg megütné az ember a bokáját, ezért nem nagyon nyilvánítanak az emberek véleményét. Nagyon tetszett az is, amit az író a különböző szemináriumokról, meg előadásokról mondott. Én kultúr- és sportfelelős vagyok a forgácsoló műhelyben. Az a teendőm, hogy például 15 embert szervezzek be egy ilyen tanfolyamra. Oda-megyek a brigádhoz, és azt mondom, hogy innen ennyi meg ennyi jelentkező legyen. Jelentkeznek is, hogy a brigádnaplóba be lehessen írni. Hadd teljen a napló. Még az első előadásra néhányan elmennek, de a következőn már nincs senki. Erre azt mondják, hogy nem jól működött a kultúros. Ha ezek után oda-megyek az emberekhez, akkor jóformán elzavarnak, menj a francba, még jó ha nem küldenek melegebb éghajlatra. Olyan is van, aki hogy gyorsan lerázzon, megígéri, hogy „ott leszek öregem, ott leszek, természetes”. A múltkor író-olvasó találkozóra minden brigád megkapta a meghívót. Tizenhárom, vagy tizenkét brigád van nálunk a forgácsoló műhelyben. Külön is odamentem a brigádokhoz, hogy legalább hárman, de minimum ketten jöjjenek el erre az író-olvasó találkozóra. Meg is ígérték. Valaki még azt is kérdezte, hogy „elférünk mi abban a nagy tanácsteremben, mert a mi brigádunk 80 százaléka megy.” Abból a brigádból becsület szavamra, senki nem jött. Hatan voltunk a forgácsoló műhelyből, összesen.

Nagyon emlékezetes maradt nekem egy fiatal mérnök, és egy hölgy is, aki ott megkérdezte, hogy vajon a munkások műveltsége meddig marad ilyen alacsony? Valahogy így. Én szerettem volna nagyon gyorsan megválaszolni, lehet, hogy az író elvtárs nem akarta, én nagyon gyorsan megválaszoltam volna, hogy nem mindenkinek viszik tálcán az egyetemet, ahogy esetleg nekik vitték. Úgy lehet azért az édesapjuk nagyon megszenvedett. Én sem érem el azt a szintet, amit a gyerekeim, de azért dolgozom, hogy nekik könnyebb legyen. Ha evvel visszaélnék, akkor nagyon könnyen elcsattanna a pofon, még húsz éves korukban is. Az én apám műveletlenebb, mint én, egy kicsit valahogy feljebb vagyok, a családom még feljebb. Nem lehet mindent egyszerre kinőni. Az én agyam már nem biztos, hogy úgy fog, mint egy tizennyolc évesé. Megelégszem azzal, ami van, amit csinálok. A munkámat is szeretem. Nem lehet mindenki mérnök. Amennyire tehetem, annyira művelem magam, de csak azzal foglalkozom, ami érdekel. Magolni már nem tudok. Ezt nem itt kell kezdeni. Én mindig azt mondtam, hogy a műveltséget úgy kell föltálatni, amilyen a hallgatóság. Ha nincs olyan műveltsége, akkor annak olyan anyagot leadni, ami érdekli, meg valami ragad is rá. Utána lehet emelni a mércét. Így lassan-lassan emelni, nem azt mondom, hogy a végtelenségig, csak amíg az embernek kedve van, és szereti csinálni. Utána egy kis szünetet tartani, inni egy pohár vizet, vagy elszívni egy cigarettát. Én így gondolom, és amikor a brigádoknak tanfolyamokat csinálnak, azok meg nem igénylik, nem kell erőltetni, nincs értelme. Inkább csináljanak szalonnasütést vagy kirándulást, és legyen ott egy műveltebb ember, aki közben fölveti, hogy például mit is jelent ez a volumen, mondja meg, hogy mi az. Akkor lehet, hogy megmarad az agyamba. Ne sok szót mondjon, mert ha sokat mond, azt úgyse bírom megjegyezni, meg mások se bírják. Mondjon hármat, de az legyen a lényeg. Na nem pont így gondolom én, de az a fontos, hogy az ember agya csiszolódjon. Mert egy kicsit be van gyepesedve, az biztos. Az idősebbeké meg még jobban.

Például, van nálunk most szakmai továbbképzés — nem tudom idetartozik-e — így a kutya sem igényli. Ha megmutatnám magának azokat a kérdéseket... Azt se tudja az ember, hogy az effektes, meg az ipszilon az ennediken, mit jelent. Hát akkor minek? Ezt azért csinálták a negyven-ötven éveseknek, hogy azt tanulják, ami lényeges? Minket már nem kell megtanítani négyzetre emelni. Tudunk dolgozni, és szerintem elégedjen meg már ez a társadalom, meg a válalat is azzal, hogy mi tudunk dolgozni, és ezt már végig csináljuk a nyugdíjig. Azoknak a szintjét emeljék, akik három, vagy öt éve végezték el az iskolájukat. Tartsanak azoknak tanfolyamot. Meg a művezetőknek is, hogy tudjanak segíteni, ki tudjanak számolni olyan tengelytávot, ami a nyolc általánosba esetleg nem fér bele. Nekünk arra nincs időnk, hogy számolgassunk, azért van a mérnök, azért van a művezető, hogy ezt csinálja meg. Átképzősök voltunk, akkor se tanultunk sokat elméletben, mert hat hónap alatt nem lehet a szakmát gyakorlatilag, meg elméleti tudást is szervezve, megtanulni. És ha én akkor nem birtam megtanulni, akkor most már, közel negyven éves fejjel nem megy. Nem mondom, lenne értelme, csak nem ilyen szinten, mint itt csinálják. Túl nagyot akarunk. A szintet felemelik, aztán majd leülepszik.

Úgy gondolom, ha újra eljönne az az író, még egyszer annyian lennének. Most már szemtől szembe megismerték az emberek, tudják, milyen kérdéseket lehet feltenni neki, s azt is sejtik, hogy milyen választ kapnának. Akikkel beszéltem erről a gyárban, mindenkinek azt mondtam, hogy ez sokkal többet ért nekem, mind három tanfolyam. Pedig csak két óra hosszágú tartott.

Ha nekem igazat mond valaki, tehát nem beszél mellé, valahogy együtt érzek, és könnyebben beszélek vele. Tudom, hogyha butaságot mondok, sem fog kinevetni. Nagyon félek ettől a vizsgától, becsület szavamra. Lehet, hogy nem lesz annyira nehéz, mégis félek tőle, mert negyven évesen odaállítani, és azt mondják, esetleg — a miniszétriumból is jönnek — hogy te úristen, de buták.

Benne vagyok a könyvtárban, amikor időm van, olvasgatok. A gyerekeknek is elég sok könyvük van. Ha vége lesz a szakmai továbbképzésnek, el fogom olvasni az író néhány könyvét. Ha újra eljönne, megkérdezném például, hogy ki érezheti magát szocialista embernek. Ő annak érzi-e magát? Ha igen, hogy lehet azt észrevenni? Én magam döntöm el, hogy szocialista ember vagyok-e? Vagy pedig érzem, úgy mint a lázat? És szocialista módon élni, mit jelent?

Üzemi demokrácia. Hogy is van ez az üzemi demokrácia? Nekem erről mindig Hofi jut az eszembe. De könnyű neki, mert kimondhat mindent. Ha akarja beírja, ha nem, nem számít. Szerintem Hofi egy kicsit olyan, mint valamikor a királyságban az udvari bolond volt. Annak ugye mindent lehetett. Nem szó szerint gondolom, mert ez durvaság volna. Az emberek susmukolnak egymás között, durúzsolnak, durúzsolnak, aztán mikor megjelenik egy főnök, akkor elhallgatnak. Ha én ki merem mondani, ami bennem van, akkor azok, akik susmukolnak, megbújnak a másik háta mögött, azok a jók, mert nem mondtak semmit. Én, vagy az a másik, aki megmondja a főnökök szemébe, az nem jó. Holott elhangzott a XI. pártkongresszuson az is, hogy a dolgozók véleményét, az őszinte véleményét meg kell hallgatni.

*Elmondta Gulyás Imre,
lejegyezte Pethő László*

Van e tekintélye az állattenyésztőnek?

Rákóczipfalva mai öregei még együtt születtek falujuk nevével. Az ő őseik konok, erőstartású, de iszonyúan szegény cselédnépek, még honfoglalók, falualapítók voltak. 35 kisközség és pusztá indította el ide legnincstelenebbjeit a századforduló előtti években. Így született a neve nincs és földje nincs falu. A társult szegénység, ami fölött még a csillagok sem békésen hunyorogtak, inkább voltak a lázadás szikrái. Rákóczipfalvának nevezte a cselédfalu magát. A rejtett belső rang-tudat biztonságával és macacsságával. Majd negyedszázadig kellett várniuk, amíg a kormányzat a falunevet hivatalossá tette. Akkor itt toroklaltak egybe az utak. Az ideérkezők lelke és batyuja egyforma. Szalonna, hagyma, kilátástalanság és lázadás és jótartású, emberarcú büszkeség. Utódaiknak újból egybetorkolló útja, az unokák, dédunokák nemzedékének mai rangtudata, sorsuk tanulságai adják e riport témáját. Nem célunk a falu, vagy a gazdaság bemutatása. Elég az összefüggések kedvéért annyit, hogy az ország egyik vezető közös gazdasága Rákóczipfalva és Szajol egyesült Rákóczi Termelőszövetkezete, Szolnok megye 6000 hektárának birtokosa. Az iparszerű szójatermesztés rendszergazdája. Csaknem minden kultúrájukat termelési rendszer keretében művelik. Egyben az ország legnagyobb gyümölcsfacsemete-előállító gazdasága is. Zöldségkertészetük, állattenyésztésük korszerű, jól gépesített és a jövője még ígéretesebb. Mi ennek a gazdaságnak csak egyetlen ágazatában, az állattenyésztésben dolgozó mostani kétkeziek, fiatal szakmunkások sorsát fagattuk tanulságokért. Mit örököltek Rákóczi szellemét őrző őseiktől, mivel tölti be lelküket és batyujukat a mai világ, és miért kell szavukra figyelniük, túl Rákóczipfalva határain is. *Nagy Margit, Bagi Gyula, Czikely Mihály, ifjabb Kara István, Dobrosi Béla* 20—30—40 évesek, szakképzett, érettségizett ellető kanászok, tehénészek, jószággondozók. Még mintha a jövőből szólna szavaikban Rákóczipfalva. Tehát megidéztük a múltat, idézzük meg a jövőt is.

— A termelőszövetkezet már akkor is megvolt, amikor én születtem, édesapám itt lett tsz-tag, 1961-ben. Részben őtőle is kaptam segítséget, részben az, hogy nagyon szeretem a kicsiket, mindegy hogy gyerek, mindegy hogy állat, ez is közrejátszott abban, hogy itt vagyok.

— *Mondja már meg akkor, hogy mi is a szakmája, mi is a munkája?*

— Szülésznő vagyok a sertésgondozóknál, én ügyelek fel az anyakocák elérésére. Kicsi korában legkényesebb a malac, és tényleg nagyon oda kell figyelniük mindenre. Még nagyon picik a malacok, addig nagyon vigyázunk rájuk, részben elkerítjük őket, és még az anyakoca be nem fejezi a fialást, addig teljesen külön vannak. Egy-két napos korban már nem kell ennyire vigyázni rájuk, olyankor már elugranak ők is, meg a koca is jobban ügyel rá, hogy ne feküdjön a kicsinyeire.

Azt mondta, szereti a kis gyereket, szereti a kis jószágot.

— Igen, mert tehetetlen és teljesen rá van szorulva mindkettő a felnőttekre, a nagyobbakra. Három kicsi testvérem van. Gyakorlatból ismerem ezt az érzést. Másrészt, régebben mi is tartottunk otthon kocákat, és tudom, hogy mit kell velük csinálni, már otthon is láttam. A szakmát, azt nem tanultam, nem végez-

tem, csak amit itt megtanultam a gyakorlatban. De szeretnék szakképesítést szerezni levelezőn, mert másképp már nem megy.

— *Miért?*

— Már nem bírnám ki azt, hogy ne dolgozzak. Meg is szerettem, meg is szoktam, most már nehéz volna, hogy én 8—10 órát csak üljek az iskolában.

— *A közgazdasági szakközépiskolában, kereskedelmi tagozaton végzett.*

— Igen. Így azt tudják rám mondani, hogy érettségizett vagyok, de egyébként a szakismereteimet nem tudom hasznosítani.

— *Attól nagyon távol áll a jelenlegi foglalkozása. Hogyan döntött úgy, hogy mégis idejön? Nem tekintették ezt esetleg környezetében sokan úgy, hogy lecsúszás, hogy ezért nem volt érdemes tanulni?*

— De igen, nagyon sokan mondták, de én nem bántam meg, hogy itt maradtam. A legkellemetlenebb csak az, hogy elveszítettem a legjobb barátnőmet emiatt. Az érettségi után ő irodába ment dolgozni, én meg ide. Úgyhogy én most már teljesen másfelé orientálódok, nem tudjuk megérteni egymást. Nem tudunk beszélgetni egymással. Nem furcsa? Kicsit el is szomorít.

— *Az imént azt mondta, hogy nem tudna már meglenni munka nélkül. Nyilvánvaló, hogy nemcsak azért, mert a napi életritmusába a munka úgy beletartozik, hogy már nem tud tőle elszakadni, hanem azért is, gondolom, mert a munkából származó jövedelmét is beleépítette az életébe.*

— Nagy szükség van otthon az én keresetemre is, mert én vagyok a legidősebb, sajnos. Négyen vagyunk testvérek. A többiek mind kisebbek nálam, négy évvel, nyolccal, mindhárman iskolába járnak még. Csak édesapám dolgozik, anyunak épp elég eleget tenni otthon a háztartásban.

— *Ne haragudjon, én mégis visszakanyarodnék oda a barátságához, hogy tudniillik elég sok kellemetlensége volt. Milyen kellemetlenségek? Ugyanaz a társaság nem fogadja be, a régiek, akikkel korábban együtt volt?*

— Hát ez is. De nemcsak ugyanaz a társaság, amelyikbe azelőtt jártam, hanem nagyon sokan. A szomszédok, az ismerőseim és volt iskolatársaim, mind.

— *Talán lenézik?*

— Mondhatjuk így is, másképp viselkednek velem, mint azelőtt.

— *Szülei? Hogyan fogadták, mikor maga itt helyezkedett el?*

— Ők nem szóltak bele, hogy én hová akarok menni, teljesen rám bízták a választást, hogy ne tehessek nekik szemrehányást később, ha netán nem sikerül. Nálunk megvan a megértés.

— *És fiú? Már nem annyira kislány, hogy ne lett volna, vagy ne lenne.*

— Náluk, velük nincs emiatt semmi félreértés. Minden lánynak kell valahol dolgozni, és minél többet keres az ember, annál elnézőbbek.

— *Maga elég törékeny alkatú, fizikailag nem nehéz, ha segíteni kell olykor az anyakocának?*

— Nem. Fizikai erőt nem igen igényel. Sok kis apró feladatból áll. Csak ügyesség dolga. Nálunk fizikai munkát nem nagyon kell végezni. Egyébként közöttünk megvan az összhang, és az egész telep eredménye, teljesítménye ettől függ. Mindenkinék össze kell dolgozni, mert különben egyikünk se keres, és nem haladunk akkor sehova.

— *Bár Nagy Margit sajátmaga is elmondta, hogy az édesapja a termelőszövetkezet tagja, mégis a véletlen beszélgetés során Bereczki László, a termelőszövetkezet elnöke, a választás még egy nagyon érdekes motívumára világított rá.*

— Korábban ténylegesen érdekesek voltak ezek az esetek, mint a Margitkáé, de most azért egyre inkább megszokottá válnak. Margitka szerénységére vall,

azt hiszem, hogy nem mondta el életének egyik fontos apropóját; azt, hogy ő, mint közgazdasági szakközépiskolát végzett lány, módot, lehetőséget kapott arra, hogy a termelőszövetkezet irodájában dolgozzon. Mindenekelőtt az édesapja érdemei folytán, akinek az átlagosnál nagyobbak a szövetkezetben az érdemei, a hosszú, becsületes, nagyszerű helytállás után. Ő azonban a felajánlás ellenére a fizikai munka mellett döntött. Akkor engem is meglepett egy kicsit, mert ellentétben azzal, amit kezdetben mondtam, megszokottabb nekem is, ha valaki a fizikai munka helyett az irodát választja. Ő azonban ennek az ellenkezőjét tette. Nekem úgy tűnik, hogy neki van igaza. Őszinte akkor is, amikor esetleg arról beszél, hogy nem bánta meg.

— *Lehet igazsága Nagy Margitnak abban is, hogy jobban keres. De lehet igazsága abban is, hogy esetleg nem az édesapja érdemeit akarja kamatoztatni.*

— Mind a kettő igaz. Van azonban egy harmadik oldala is az éremnek. Nagy Margit, azt hiszem, már azok közül való, akik nem azt nézik, hogy irodai munka vagy fizikai munka, hanem feladatot keresnek az életben és minden munkában megtalálják a szépséget, az értelmet. Neki már nem egyedül az irodai munka jelenti az egzisztenciát. Nem az jelenti a jövőt. Lehet hogy tudatosan, lehet hogy ösztönösen, de azt hiszem, ő azok közül a kevesek, de az egyre szaporodók táborából való, akik ezt a kérdést más oldalról közelítik meg.

— *Az Öreg, hadd nevezsem csak így, szóltanul jött mellettem. Már azt is megígértem neki, hogy nem árulom el a nevét, sőt még azt sem, hogy melyik termelőszövetkezetben vagyunk. Végre ziháltan, félbeszakadt mondatokkal kezdett élettörténetébe.*

— Apám cselédember volt, az uradalom kanásza. Nyolcan voltunk testvérek. Mellette tanultam el én is ezt a mesterséget, mellette szerettem meg a jószágot. Világéletemben kanász voltam, mint apám. Mikor a szövetkezet megalakult, itt is kanász lettem. 25 év alatt nekem még egy szabad napom sem volt. Hazudok, mert egyszer erővel elvittek a mezőgazdasági kiállításra, s odamaradtunk két napig Pesten. Ott kinn a Hosszújáró majorban töltöttem el én az utolsó 25 évet, amíg ez az új telep fel nem épült. Mit is tehettek volna velem, idehoztak, de higgye el, nem értek én itt már semmihez. Sokszor azt hiszem, hogy még ezek a disznók sem ugyanolyanok, mint amilyeneket én neveltem. Ezek a fiatalok sokszor kérdeznak ezt is, azt is, csak én már mit tudok nekik mondani? Csak nézem a kapcsolókat, meg a vezetékeket, és hiába megyek egy-egy cső után, még most sem értem, hogyan is hull az állatok elé az abrak. Mondják, mondják, de mintha egészen idegen ország nyelvén beszélnének. Ha nem volna a rakodás, amikor azért csak szükség van rám, mert én tudom, hogy merről is rikkantsak, hogy felmenjek a pótkocsira, talán már nem is bírnám ki. Mert segíték én ennek is, annak is, de bizony már ez a falka nem az én falkám. Tudja, odahaza mindig tartok azért két-három süldőt, hízót a háztájiban, pedig nehéz az én munkámmal már összeegyeztetni időben. De azt szeretném, mint az öreg szomszédom, aki juhász volt, hogy a toromon saját nevelésű disznóból legyen orja leves és kanászszeccsenye. Ne is mondjon semmit, én tudom, hogy miért éltem, de az egyik fiam azért, ő már érettségizett, itt dolgozik. De még ő sem érti, mi bajom. Tudja, csak keringek itt az istállók, a jószágok körül, mint az éjszakai lepke a lámpa körül, mennék, menekülnék is valami kis falkához, de csak ez van, ez a nagy falka. És ha nyugdíjba küldenek, akkor is csak itt találok szép jószágot, csak ide kell kijármom naponta friss malacszagot szippantani. Remélem, talán akkor is beengednek.

— Volt egy telep a Tisza mellett, Rocsa tanyának hívták, hát oda kerültünk le. És ott láttuk, hogyan fejlődik állandóan a mezőgazdaság, az állattenyésztés.

Aztán rájöttünk, ez így nem mehet, hát csak fejlődni kell a dolgokkal, és összebeszéltünk a Mihállyal, hogy próbáljuk meg, vágjunk neki.

— *Leánya — úgy tudom — ugyanebben a szakközépiskolában nappali tagozaton egy évvel járt a papa fölött.*

— Azért nem érezte ő velem, de segített sokmindenben, különösen a matematika volt nagyon nehéz, és abban nagyon sokat segített.

— Ha tanultunk együtt esténként vagy szabad napon, akkor hárman összejöttünk és segített. Amit nem értettünk, megmagyarázta. Akadt olyan, ami neki nem kedvenc tantárgya volt, nekem meg mondjuk jobban feküdt, hát azért nem tudott megfogni mindenütt. Például én nagyon szerettem világéletemben a történelmet és abban nem pipál le még most se! Van még egy fiam, az most ötödikes az általánosban, a feleségem szintén itt dolgozik a termelőszövetkezetben. Sajnos betegállományban van. Talán most fekszik a műtőasztalra. Elég nehéz, mert ott van a fiam felügyelet nélkül, a kislány dolgozik. Ami jószág van otthon, azt el kell látni, mert az nem szenvedhet hiányt, és hát elég kopár, meg szinte kihalt az egész lakás. Különösen nehéz lesz most ez az érettségi vizsga.

— *Hét esztendeje dolgozik itt a termelőszövetkezetben. Korábban?*

— Korábban vállalatnál dolgoztam, de még azelőtt én 1961-ben tüdővel lebetegedtem. Aztán le voltam szőszalékolva utána, mikor aztán megengedték, hogy dolgozhatok, ide jöttem a termelőszövetkezetbe, és gondoltam, a szabad levegőn csak jobb lesz, mint bent üzemből, vagy vállalatnál. Rendbe is jöttem, úgyhogy most már teljesen rehabilitáltak. Nem kell járnom sehova se. Sokszor nagyon nehéz volt, mert Mihállyal mi voltunk ketten az elsők, akik betettük ide a lábunkat, még akkor nem is volt más a telepen. Egy istálló volt készen, és azt mi ketten felváltva 12 órátuk, én voltam idekinn 12 óráig és aztán ő volt 12 óráig. Bizony nagyon furcsa volt az elején, mert mi a régi hagyományos dolgokhoz voltunk szokva. Sokszor még úgy is volt, hogy tán nem is jó, amit csinálunk. Nehézségek voltak a beindulásnál, sőt még a mai napig is vannak problémák, de hát igyekszünk őket kiküszöbölni.

— Sokminden volt itt, amit nem értettünk. Jöttek ezek az újabb tápszerek, nem tudtuk, hogy mi az, az iskola előtt mégcsak azt se tudtuk, hogy mi az hogy fehérje, vagy szénhidrát vagy takarmányösszetételek. Most már csak jobban meg tudjuk érteni, pedig még úgy állunk, hogy nem végeztünk. Egymásnak segítünk, vagy egymás problémáját közösen megbeszéljük, mint pl. most én is hogy hozzáfogtam az építéshez, van itt egy szocialista brigád a telepen, az már nekem eddig is sokat segített az anyaghordásban. Jöttek téglát pakolni, meg még jönnek is...

— Tudom én magamról, mi az hogy építkezés. Annakidején, mikor én csináltam, bizony nekem is nagyon jó lett volna akkor, ha segített volna valaki.

— *Őn még fiatalember, a fiatalok nem szívesen vállalják az állattenyésztésben a munkát, mert itt nincs se hétköznapi, se vasárnap, se ünnepnap, kinn kell lenni és állandóan együtt a jószágokkal.*

— Én eredetileg is, mikor az iskolából kikerültem, állattenyésztő szerettem volna lenni, ennek ellenére növénytermesztésben kezdtem gyakornokként. És mint főlzabadult gyakornok először brigádvezető lettem. Fiatal kezdő ember lévén valahogy nem találtam meg ott a helyem, valahogy nem éreztem magam eléggé biztonságban. Arról lemondtam, és így kerültem fizikai állományba. Saját kérésemre jöttem át az állattenyésztéshez. Itt viszont teljesen magabiztosnak érzem magam, és megtaláltam minden számításomat.

— Azt mondja, megtalálta számítását. De azért valahol mégiscsak törés, ha valaki brigádvezetőből fizikai munkás lesz? Vezetőből beosztott.

— Szerintem nem törés, mert ott eléggé bizonytalan voltam, jobban támogatásra szorultam, itt viszont teljesen otthonosan érzem magam, minden szempontból. Biztos vagyok a dolgaiban.

— A kollegák, meg a környezete hogyan fogadta mindezt? Szintén úgy fogják fel, hogy ez nem törés?

— Először egy kicsit csodálkoztak, hogy is csinálhatott ilyet az a Dobrosi, de később aztán megszokták, és elég jó munkatársi, baráti viszonyban vagyunk. Szerintem, és ez az én véleményem, az a fontos, hogy a munkába testet-lelket beleadjunk. Akkor az ember a munkatársi megbecsülést, a főnöki elismerést is megkapja. 70-ben nősültem, van két kislányom, óvodába járnak, feleségem is dolgozik. A rosszabbik oldala a dolognak, hogy ő két műszakban. Kereskedő, és mivel most ment vissza a gyermekgondozási segélyről, már most jelentkeznek a problémák, a gyerekeknek az óvodába hordásával, illetve hazahozatalával. Nem mindig tudok neki segíteni, pontosan azért, mert nagyon sok időt kell itt eltölteni.

— Mi az, ami ösztönzi, segíti, igazán lelkesíti a munkájában?

— Nekem a tervem és a célom, itt megállni a helyem. Én nagyon szeretek jószággal bánni otthon is, itt is. És valahogy az ember... úgy szokták ezt mondani, hogy hivatástudat. Valahogy ez dolgozik bennem, és a szakma szeretete, azt hiszem, mindennél többet jelent.

— Nem gondolja, hogy akadna, aki megmosolyogná, hogy egy ellető állattenyésztő hivatástudatról beszél?

— Ha így tenne, nem gondolná meg, vagy legalábbis nem lenne őszinte. Vagy olyan trehány lehet, nem egy belevaló valaki, aki a munkát lenézi. Sajnos, találkozni, falubeliekkel is, akik lenézik a másikat, lenézik azért, mert paraszt. Én nem idevaló vagyok, másutt születtem, a munkahely révén kerültem ide. Itt új baráti társaságom alakult ki, és mint vezető beosztásúnak, akkor alakult ki a társaságom. Az a társaságom most is megvan, emiatt senkivel sem szakadt meg a kapcsolat, sőt inkább még mélyebb lett. Pontosán az által, hogy jobban köztük forgolódom és állandóan velük vagyok.

— Az öregek a termelőszövetkezetekhez a földön keresztül kötődtek. Úgy érzem, hogy a beszélgetés résztvevői egytől-egyig már egész más szálaikon kötődnek a termelőszövetkezetekhez, a gazdasághoz.

— Nálunk szerepet a föld kérdése, vagyon kérdése egyáltalán nem játszik. Minálunk a munka játszik szerepet. Itt találjuk meg szakmánkat, anyagi lehetőségeinket, és mi egyrészt munkahelynek, másrészt második otthonunknak tekintjük ezt a gazdaságot.

— Szerintem addig, amíg az idősebb generáció a föld, a vagyon miatt gyűjtött, és szerzett, és abban találta meg a jólétét, mi a megszerzett tudásunkat szeretnénk kamatoztatni.

— Itt ez egy sereg sajátos áldozatvállalással jár, a családdal sem tudnak annyit együtt lenni.

— Mit lehet mást tenni? Viszont azt sem szabad elfelejteni, hogy nemcsak a dolgozó ad, hanem kap is a gazdaságtól, pontosabban a rákócizfalvi Rákóczi Termelőszövetkezettől, és itt a tsz eléggé megbecsül bennünket. Akiről tudják, hogy becsületes, hozzáálló ember, megbecsülik, tisztelik és anyagiakban, erkölcsiükben is elismerik.

— Újra Nagy Margithoz térnék vissza. Esete annyiban különbözik a nagyon szép számú érettségizett fiatalokétól, hogy ő az iskolából került hozzánk érett-

ségizve, és más lehetőség is volt számára. A többieket viszont úgy készítettük már mi előre föl, hogy fizikai munkásokként érettségiztek, és eleve a perspektívájukat is itt határoztuk meg. Egyben azonban mégis megyegyeznek Margitkával ezek a fiatal emberek, asszonyok, lányok, hogy érettségivel a zsebükben mindannyian jól érzik magukat a fizikai munkában. Kettős az út, az egyik az ő harcuk, időzójelben hogy harc, amit ők vívnak, a másik meg az, amit mi vívunk — elnökként magam is, és a vezetés — értük, egyrészt erősítjük őket, hogy jó, igaz úton járnak, másrészt pedig olyan helyzetet teremtünk, hogy ezeknek az embereknek tudunk segíteni, hogy az egzisztenciájuk, a becsületük nagyobb legyen az átlagnál.

— Már általános iskolában is nagyon szerettem az irodalmat, s ez végig kísért egész az érettségiig, az irodalmi színpadnak most is tagja vagyok, és minden vágyam az volt egy ideig, hogy népművelő leszek. Még harmadikos koromban is az volt a vágyam, hogy népművelés-irodalom szakra jelentkezem Debrecenbe, a Kossuth Lajos Tudományegyetemre. Két malomkő között őrlődtem, mert a szakmát is szerettem, mezőgazdasági szakközépiskolában érettségiztem, de a szakma szeretete mellett ott bújkált bennem afféle hobbyként az irodalom is. Aztán teljesen maradtam a szakma mellett. Amiben közrejátszott az is, hogy édesanyám is a tsz-ben van, ő az állattenyésztésnél állatkönyvelő az irodán. Ki-kijártam hozzá még a hagyományos telepekre és megtesztet, hogy jaj de aranyosak a kismalacok. Ez is vonzott, hogy jelentkeztem a mezőgazdasági szakközépiskolába, ahol azután kezdtem látni, hogy ez a kismalac ezért meg ezért olyan szép, ezért meg ezért olyan csúnya, s akkor egyre inkább kedvet kaptam hozzá, és maradtam örömmel ezen a pályán.

— Azt mondta, hogy akkor erősödött meg a kedve, amikor rájött, hogy mért szép vagy miért csúnya ez vagy amaz a kismalac, tehát amikor a szakma logikájába is belekóstolt.

— Igen, hogy ennek az a hiánya s ilyen tápot kell adni neki, ilyen vitamint. És ehhez hasonlók. Az én generációm, a mai 20 évesek generációja annyi volt hátrányban talán, hogy az idősebb kollégák ebben nőttek fel, tehát azok után kezdtek el tanulni, mikor már csinálták. Mi viszont fordítva. Először tanultunk, azután csináltuk. Ami pedig a gyakorlatot illeti, én legalábbis úgy érzem, hogy ha az egészet látja az ember, folyamatosan benne él, nemcsak az, hogy benéz és jaj most ez a jószág piszkos, vagy benéz, jaj most ez tiszta, úgy a szépségét is érezni lehet. Az egész telep életét egy-két nap alatt nem lehet se megismerni, se megszeretni.

— Kara István további céljai, tervei?

— Maradok az állattenyésztésben. Ezen belül is sertésenyésztéssel szeretnék foglalkozni magasabb szinten, szeretnék továbbtanulni Hódmezővásárhelyen, az állattenyésztési főiskolán, és hogyha van rá lehetőség, utána a sertésszakmérnöki diploma se lenne rossz. De ez még a jövő terve, előbb amavval hogy tudok boldogulni.

Rákóczi-falva fiatal állattenyésztőjének vallomása talán inkább a jövőt idézte, de nagyon is a mának szóló tanulságokkal jár. Minden munka mindeniütt adhat belső és külső rangot, ha folyton gyarapodó tudás, céltudatosság és erkölcs szövetsége valósul meg benne. De ehhez az is kell, hogy a gazdaság, a környezet biztonságot, anyagi és erkölcsi oltalmat garantáljon. Lázadók ők is, akárcsak őseik a tegnap folyamatos kilátástalanságában, de ők a ma folyamatos forradalmában láznak és lázítanak a tunyaság, az elterpeszkedés, a morzsával beérés a munka lenézése ellen, a hamis értéktételek ellen.

A riportot készítette: Kovács Jenő

Láthatáron az ezredforduló

MILYEN LESZ AZ ÉLET 2000-BEN?

Mi várható 2000-re, hogyan alakul társadalmi életünk és berendezkedésünk — ez volt a központi témája annak a beszélgetésnek — az ünnepi könyvhéten, Szolnokon rendezett közönség-tudósok találkozó-ján —, amelyet Sylvester András, a Magyar Televízió közművelődési főosztályának vezetője irányított. Az eszmecsere résztvevői pedig: Csikós-Nagy Béla, az Országos Anyag- és Árhivatal elnöke, Gergely István kandidátus, a Szolnok megyei Pártbizottság első titkára, Kovács Géza egyetemi tanár, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem jövőkutató csoportjának vezetője, László Gyula, az ELTE tanszékvezető egyetemi tanára, Major Máté akadémikus, a Budapesti Műszaki Egyetem Építészettörténeti és Elméleti Intézetének vezetője.

Sylvester András: Elindítunk egy beszélgetést, amely annyiban mindenképpen eltér — mondjuk — egy tv-közvetítéstől, hogy most az asztal mindkét oldaláról lehet szólni, véleményt vagy ellenvéleményt mondani. A téma tehát adott. Milyen lesz, hogyan és milyen gondokkal küzd a 2000. esztendő magyarja? Először a régészt kérdezem, hogyan látja a honfoglalás korának kutatója a második évezred fordulóját?

László Gyula: Kissé csodálkozom is, miért kérnek engem, a múlt vallatóját erre a beszélgetésre. Most törhetem a fejem, mi lesz 2000-ben. Véleményem szerint az ember lényegében olyan marad, mint volt. Ugyanúgy fog születni, szerelmet vallani, vagy éppen a haláltól félni. Csupán a körülményei fognak változni, de azok alaposan. Ebből ered a jövőt illető aggodalmam lényege is. Tartok attól, hogy a túlzott gépesedés torzítólag hat majd a jövő emberére.

Sylvester András: Hogyan vélekedik erről a jövő kutatója?

Kovács Géza: A jövő alakulására csak sok bizonytalansági tényezővel gyöngített valószínűséggel lehet számítani. Egy dolog mégis biztos. Nem éppen olyan lesz, mint amilyennek elképzeltük. Majd az ezredfordulót a huszadik század fordulójával összevetve látjuk csak igazán, mennyit változott a világ. Persze a technika fejlődését nem szabad lebecsülnünk, különösen akkor, ha arra gondolunk, hogy még ma pl. Indiában százezrek halnak éhen a szent tehenek árnyékában.

Sylvester András: László Gyula azt mondta, hogy az ember nem változik, de körülményei igen. Azt jelenti ez, hogy az ember életformája is változik, a változó körülmények nyomán. Az építészet nyilván alakítja az életformát.

Major Máté: Az építészet is a változó viszonyok hatása alatt fejlődik, alakul. Fő célja, az ember szolgálata azonban állandó még akkor is, ha fejlődésének irányára anyagi eszközök is hatnak. Így például: a népgazdaság teherbírása, az építőipar felkészültsége döntő módon befolyásolja az építészet fejlődését. Az ipari építészetet a termelés igényei határozzák meg. Mindig jobbat, célszerűbbet kell termelni, a termelés épületeinek tehát a legjobbnak kell lenniük, hogy ne gátolják a jobb és több termelés igényeinek kielégítését. Itt módosulás legfeljebb a

technológiák változása következtében adódik: az épületek tartóssága ellentmondásban van a gyorsabban avuló termelési technológiákkal. De ezen lehet segíteni. A probléma inkább a lakásépítkezéseknél jelentkezik. A népgazdaság adottságai akkorára nyilván lehetővé teszik a lakásigények mennyiségi kielégítését. A hol lakjunk kérdése tehát többé-kevésbé megoldódik, az azonban már nem egészen, hogy miként lakjunk.

A házgári technológia 2000-ig minden bizonnyal megköti a kezünket. Ez a technológia ugyanis merev, és változtathatatlan rendszert eredményez, melynél a tartósság és avulás ellentmondása feloldhatatlan. Nagy baj ugyanakkor, hogy jelenlegi lakóház-lakás építésetünk nem segíti a közösségi szellem kialakulását. Hiányoznak például azok a kulturális, szórakozási és egyéb közösségi célokat szolgáló helyiségek, melyek használatával a ház lakói közelebb kerülhetnének egymáshoz.

Kérdés a közönség köréből: Bizonyos mértékig osztom László professzor úr aggodalmát. A technika túlfejlődése nem fenyegeti-e elgépiesedéssel az egész társadalmat? Nem válnak-e társadalompusztító erőkké azok a biológiai ártalmak, amelyekkel már ma is kemény küzdelmet kell vívunk?

Kovács Géza: A technika nem gépésíti el a társadalmat. Csupán a technika felhasználásának körülményeiben van probléma. A biológia szerepe megnő, és társadalmi hatása is nagyobb lesz. Egyáltalán a biológia és a pszichológia és a társadalmi hatások új szintézisét kell kialakítani a jövő emberében.

Sylvester András: Mi a véleménye erről a mezőgazdaságnak?

Gergely István: A biológiát illetően abban hiszek, hogy a tudományos-technikai-szervezési forradalommal együtt biológiai forradalom is lesz. Ez fogja elhárítani a technika okozta veszélyeket is.

Zajártalom, levegő- és vízszennyeződés... Gyakran halljuk ezeket a fogalmakat s a melléjük sorakozó aggályokat. Gondoljunk azonban arra, hogy a valamikori népbetegségeket is le tudtuk győzni. Ha beszennyezzük a vizet, meggyőződés, hogy meg is tudjuk tisztítani majd. Mindenestre az embernek jobban kell védenie az őt körülvevő természetes környezetet. Ehhez azonban az emberiség jobb „csapatjátékára” lenne szükség.

Sylvester András: Világgazdasági szempontból mire számíthatunk? Hogyan alakul majd gazdasági helyzetünk az ezredforduló tájékán?

Csikós-Nagy Béla: Talán abból célszerű kiindulni, hogy a második világháború után a nemzeti jövedelem évi átlagos növekedése a tőkés világgazdaságban hosszú időn át 3—5, a szocialista világgazdaságban pedig 5—7, %-ot tett ki. Ily módon megfigyelhető a szocialista ország felzárkózása az iparilag fejlett kapitalista országokhoz. Ez a felzárkózás az utóbbi években meggyorsult, mégpedig azért, mert a tőkés világgazdaságban a valutaválság, ezt követően az energia- és anyagválság lelassította a fejlődést, sőt az elmúlt időben olyan szituáció is kialakult, amikor a nemzeti jövedelem nem növekszik, hanem csökken. Ezzel szemben a szocialista világgazdaságban a fejlődés töretlen. Nehéz megítélni, mi lesz a helyzet az ezredfordulón, de elképzelhető, hogy a szocialista viszonyok között szervezett termelés a jelenlegi 1/3-ról még akkor is 50 %-ra emelkedik, ha nem

kerülne sor szocialista átalakulásra olyan országokban, ahol ma tőkés termelést folytatnak.

Ami Magyarországot illeti, azzal számolunk, hogy népgazdaságunk évente 5—6 % -kal növeli a nemzeti jövedelmet. Ez esetben az ezredfordulón az egy főre eső nemzeti jövedelem kb. 4000 dollár lesz. Itt a dollárt 1972. évi értékén vettem figyelembe. Ez mennyiségileg nézve olyan gazdasági fejlettségnek felel meg, amit az iparilag legfejlettebb néhány ország, elsősorban az USA és Svédország a hetvenes évek elején ért el. De társadalmi-gazdasági berendezkedésünk jellegeből folyik, hogy a használati értéknek azzal a tömegével, amellyel rendelkezni fogunk, másképp fogunk gazdálkodni, mint ahogyan az történik a kapitalista országokban, különösen pedig az USA-ban. Politikánknek megfelelően már ma is jelentős részt hasítunk ki a nemzeti jövedelemből a közös fogyasztás számára. Szocialista államunk növekvő mértékben vállalja majd magára a gyermeknevelés terhére és az öregekről való gondoskodást, fejleszti az ingyenes oktatást és az egészségvédelmet. A társadalmi juttatások változatosabb, korszerűbb formái alakulnak ki, szélesebb körben épül ki a bentlakásos gyermekintézmények rendszere stb.

A megkétszereződő nemzeti jövedelem természetszerűleg a béreken keresztül is lényegesen javítani fogja a családok, a dolgozók életkörülményeit. Ilyen nagyarányú mennyiségi fejlesztés már minőségi változást is jelent. Az emberek nem egyszerűen többet, hanem részben mást fognak vásárolni. Fokozatosan átalakul a fogyasztás szerkezete. Igazából nem is tudjuk, hogy a műszaki fejlesztés révén milyen új, ma még nem ismert, de individuális szükséglet kielégítésére alkalmas és a lakosság által majd preferált fogyasztási cikkek egészítik ki a ma ismert termékek arzenálját. Két irányzat azonban eléggé világosan rajzolódik ki. Az egyik: gazdasági fejlettségünk olyan fokot ér el, amikor már nemcsak a rádió és a televízió, de a kulturált lakás és a személyautó is közszükségletként kerülhet kielégítésre. A másik: az 5 napos munkahét általánossá válásával megnő azoknak a szolgáltatásoknak a jelentősége, amelyek a szabad idő értelmes eltöltéséhez kapcsolódnak. Sok olyan, ma még ezzel kapcsolatban fennálló problémát nyilván addigra megoldunk. Persze az élet akkor sem lesz problémamentes, mert az új, magasabb fejlettségi szint új, megoldásra váró problémákat tartogat.

Kérdés a közönség köréből: Igaz-e, hogy ellentmondás van a gazdasági adottság és az igény között? Kerül-e egy jól megtervezett iskola annyival drágábbra, mint amennyit veszíthetünk egy olcsóbb, korszerűtlenebb megoldással?

Major Máté: Ha a pedagógusok sem tudják, milyen legyen a modern iskola, az építész még kevésbé. Közismert az a szólás, hogy minden orvos másként képzelel el a maga kórházát. A modern építészet törekvése mindig az ember szolgálatára, igényeinek kielégítése volt. Ma, ha megépült egy házgyári ház, már nem lehet hozzányúlni, változtatni rajta. Komolyan vetődik fel napjainkban a flexibilitás kérdése. Olyan mozgatható falú belső tereket kellene képezni, amelyek megkönnyítenék a lakás belső átalakítását.

Gergely István: Az építészek rég voltak iskolások, s úgy látszik háziasszonyok egyáltalán nem is voltak, és ezért olyan a konyha a házgyári lakásokban, amilyen. A szociológiának lenne feladata az életforma feltérképezése és ennek alapján javaslattétel. Egyetértek azzal, hogy az építészetnek távolabbra tekintve is az embert kell szolgálnia. Ugyanakkor az építésznek kellő valóságtudattal kell

rendelkeznie. Az elmozdítható falak rengeteg technológiai-technikai s legalább annyi anyagi kérdést is felvetnek. Az építési költségek így mintegy 20%-kal megemelkednének. Ha ezt a többletköltséget az ezredfordulóig kamatoztatjuk, az akkori igényeknek megfelelő új lakásokat építhetünk belőle. Ezért — nézetem szerint — elsősorban a ma emberének igényeit kell kielégítenünk, minél előbb lakáshoz jutatni az embereket, figyelembe venni a lakásbelső, — de még a konyha kialakításakor is a nagycsaládok szükségleteit.

Csikós-Nagy Béla: Úgy vélem, hogy az épületek és lakások tervezőinek mégiscsak figyelembe kell venniük, hogy legalább két generáció számára döntik el az élet egyik fontos feltételét. Tehát olyan lakást kell ma építeni, ami az ezredfordulóban is elfogadható. De azt is figyelembe kell venni, hogy családi állapot, foglalkozás, jövedelem nagyság és más tényezők függvényében nagyon differenciált igények merülnek fel. A fogyasztói preferencia is eltérő. Van, aki a lakást első helyre teszi, és van, aki inkább szerényebb lakásban él, hogy másra többet költthesen. Úgy vélem, érdemes megvizsgálni, hogy ezek a szempontok kellően érvényesülnek-e városépítési és lakásfejlesztési politikánkban.

Kovács Géza: A felvetett probléma tipikusan interdiszciplináris. Különböző szakmák képviselőinek együtt kell megoldani őket. Elgondolkodtató Major professzor gondolatfűzése. Mozognak a családlétszámok, a válások miatt sok a töredékcsalád, és ezzel együtt sok és változatos a lakásprobléma is. A lakáson belüli flexibilitás sok problémát megoldana. A válaszfalak áthelyezésével a helyiségek számát növelni, vagy éppen csökkenteni is lehetne. Így szükség esetén több generáció élhetne egymás mellett, viszonylag kevesebb surlódással. Családok osztozása, gyarapodása sem okozna ennyi problémát.

A biológiáról korábban mondottakkal kapcsolatban van még egy problémám. Nem kis dolog ugyanis, hogy a világ környezetvédelmét úgy kell megoldani, hogy közben megosztottság van a világban, eltérő világrendszerek élnek egymás mellett.

Major Máté: Kétségtelen, hogy gazdasági adottságaink mindenkor határt szabnak jövőben várható igényeink kielégítése elé, s ez valóban akadálya a flexibilitásnak.

Kovács Géza: A lakástól való megválás sok problémával jár. Valahogy egyszerűbb kellene tenni a lakáscserét. Így sok embernek válna könnyebbé, egyszerűbbé az élete. Nagyon lényegesnek tartom, hogy az eljövendő évtizedekben a munkahelyeket is olyanokká változtassuk, hogy az alkotó képesség kibontakozását egyre inkább ösztönözzék. Ezt azért hangsúlyozom, mert életünk nagy részét ott töltjük, nem közömbös tehát egész belső harmóniánk szempontjából sem.

Kérdés a közönség köréből: Az ezredfordulón kb. hányan leszünk? Miért nem lehet a demográfiai hullámválzást kiegyensúlyozottabbá tenni?

Csikós-Nagy Béla: Kb. 10,8—11 milliós népesség várható 2000-ben. Tehát 700 ezerrel leszünk többen, mint most. Az ilyen mértékű szaporulat biztosítja a biológiai egyensúlyt is. Meg kell jegyezni, hogy a 700 ezres számban az újszülötteken kívül a nyugdíjasok számának növekedése, az életkor meghosszabbodása is döntő tényező.

Gergely István: Várható, hogy a mezőgazdaságban dolgozók aránya egyre apad. Az ezredfordulóra nálunk is kb. 10 % lesz ez az arány. Azonban az így felszabadult munkaerő már nem elsősorban az ipar, hanem a szolgáltatások területére orientálódik. Éppen ezért az iparban a termelékenység fokozása elengedhetetlenül fontos.

Kérdés a közönség köréből: Mi a helyzet a termelékenységgel?

Csikós-Nagy Béla: Most már egy idő óta nem a létszámnövekedés, hanem a termelékenységjavulás gazdaságnövekedésünk fő forrása. Az ipar és a mezőgazdaság összehasonlításában néhány körülmény érdemel figyelmet. Az egy főre eső megtermelt érték az iparban természetszerűen lényegesen több, mint a mezőgazdaságban. Ugyanakkor a munkatermelékenység növekedési üteme a mezőgazdaságban erőteljesebb, mint az iparban. A mezőgazdaság éppen ezért válhatott a munkaerőutánpótlás egyik fontos forrásává az iparosításnak, de a szolgáltatási ágazatoknak is, mert csökkenő létszám mellett képes bővíteni a termelést. Ezt a mezőgazdaság iparosodási folyamata teszi lehetővé. Persze két tényezőre gondolnunk kell: először is a mezőgazdaság sohasem tudott teljes foglalkoztatottságot biztosítani. Másodszor pedig sokan mennek át a mezőgazdaságból az iparba, hogy azután a mezőgazdaság számára állítsanak elő termelési eszközöket. Így tehát általános integrálódási folyamatról is szó van. Ez magyarázza, hogy amikor a gazdaságnövekedés forrásait elemezzük, a termelékenységjavulást makroszintű számításokkal szoktuk ellenőrizni.

László Gyula: Milyen is lesz az ember az ezredfordulón? — hangzott el a kérdés. Realitássá válik a közeljövőben a biológiai beavatkozás az ember fejlődésébe is. Biológiai forradalomra azonban az ezredfordulón nem számíthatunk.

Kérdés a közönség köréből: Valós veszélynek tűnik a társadalom „degenerálódása”. Az ember a környezet tönkretételével — amelynek, sajnos nap nap után tanúi vagyunk, saját létét is veszélyezteti. E veszélyek fő forrását a gyors gépesítésben látjuk. Mi erről tudósaink véleménye?

László Gyula: Kétségtelenül vannak ún. „eltűnt mozdulatok, amelyeket a gépek megjelenésével elfelejtenek az emberek. Így pl. a kézi vetés, a kézi aratás mozdulatai a mai fiatalok előtt már ismeretlenek. Elkényelmesedik az ember, elszakad szülőanyjától, természetes közegétől, a természettől.

Gergely István: Mindennek ellenére senki sem sírja vissza a nehéz fizikai munkát igénylő munkafolyamatokat csak azért, hogy ily módon meneküljön meg a „csököttség” veszélyétől. A sport jelentősége megnövekedik, a testedzés igénye világjelenséggé válik. Új világrekordok születnek nap nap után. Az ember meghódítja a világűr, s ez bizony nem kis fizikai és szellemi felkészültséget igényel. Tehát a „csököttség” veszélye kivédhető. Ezek a tények amellettszólnak, hogy az ember állandóan kész a megújulásra.

Milyen is lesz hát akkor az ember?

Forradalmi változás nem lesz. Én remélem, hogy közösségibb lesz az ember. Jobban egymásra kényszerül. Egymás elviseléséhez pedig sokat segíthet a technika. A szabad idő megnövekszik, s elképzelhető, hogy a hét végi 2 nap többbe kerülhet a társadalomnak, mint a hét 5 napja.

Kérdés a közönség köréből: Meddig jutunk az ezredfordulóra a város és a falu közötti lényeges különbségek megszüntetésében?

Gergely István: A falu sokat változott, már ma sem olyan, mint régen. Az egészségesebb életforma, a nagyobb élettér miatt vonzó lesz a városi ember számára is. Már most megfigyelhető az a tendencia, hogy az emberek elhagyják a zajos városokat, a peremkerületre költöznek, „körüllakják” a nagyvárosokat. Nyilván kisebb ott a zajártalom, a levegő is tisztább. A közlekedés fejlődése pedig leegyszerűsíti a munkahelyek megközelítését.

A munkakörülmények is sokat változtak a falvakban az utóbbi időben. Egyre nagyobb teret hódít az iparszerű termelés. Éppen ennek kapcsán vetik fel sokan pl. a Broyle-csirke előállításának ellentmondását. Embertelennek, antihumánusnak tartják a csirkék előállításának, felnevelésének ezt a módját.

Ugyanakkor ugyanezek az emberek elfelejtkeznek arról, hogy az egyre növekvő igényeket, egyre magasabb szinten kell kielégítenünk — s mindezt az ember érdekében. S azt sem szabad szem elől tévesztenünk, hogy ezeken a munkahelyeken egészséges, higiénikus — ha úgy tetszik — városi körülmények között dolgoznak az emberek.

Barát lesz-e a technika vagy ellenség?

Az ember könnyebben elviseli általa az élet nehézségeit. Kényelmesebbé válik tőle az élet, s nem jár együtt törvényszerűen az ember erejének csökkenésével. Még engedjenek meg egy megjegyzést az ipar és mezőgazdaság kapcsolatáról. Ma 67⁰/₀ az ipar részesedése a mezőgazdasági termelés költségeiben. Az ipari tevékenység átvette a mezőgazdasági munka 2/3-át. Mások a duplázások bázisai. A megszerezést fokozni már nem lehet, ennek társadalmi hatása is van. Más klimatikai, biológiai lehetőségeket kell teremteni, új biológiai „fegyverre” van szükség.

Kérdés a közönség köréből: Mi a helyzet a jövő tudományos kutatása terén?

Kovács Géza: Szervezett jövőkutatás folyik a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem jövőkutató csoportjában és másutt is. Távlati terveinkhez prognózisok, jövőképek készültek. Most azt elemezzük, hogy kell felkészülni a várható változásokra. Szeretnénk elébe menni a változásoknak, mert másképp nem tudunk válaszolni az alapkérdésre: mire számíthatunk 2000-ben. Általában minden területen várható a specializálódás, a szakosodás mélyülése, ugyanakkor a komplexitás növekvő hangsúlyt kap. Közhely számba megy az is, hogy ma már egy megszerzett diploma legfeljebb 5 évre ad viszonylag korszerű ismeretet. Tehát állandó lépést kell tartani a tudomány fejlődésével. Ez pedig csak a folyamatos tanulás, úgy is mondhatnánk a sírig való tanulás útján érhető el.

Összeállította: Szurmai Ernő

Bajkonur, Karszakupaj és a Nagykuság

Bajkonur nevét jónéhány évvel ezelőtt még igen kevesen ismerték. De akik tudták is, hogy hol, merre van, azok közül sem mindenki gondolhatott eljövendő fontos szerepére. Ma már viszont szerte a világon alig van, aki ne hallott volna róla. Az űrkísérletek korunk fontos történelmi eseményei, s ha máskor nem, hát a nemrégiben lezajlott Szojuz—Apollo program révén csaknem mindenkihez eljutott *Bajkonur* híre.

A bajkonuri űrrepülőtér Kazaksztánnak kellős közepén fekszik, a nomád kazakok egyik hajdani téli szállásának és a hozzátartozó legelőknek a helyén létesítették. A *Bajkonur* nevet azonban már az űrkísérletek megindulása előtt is megtalálhattuk a térképen, a környéken ugyanis jelentős barnaszénmezők vannak. Így sikerült nekem is, mintegy 20 évvel ezelőtt, „felfedeznem”, és egy kicsit neki is köszönhetem, hogy szülőföldem, a Nagykuság múltja és jelene, a kunok története, régi műveltsége, nyelve, egyszóval a ránkmaradt ősi kun örökség iránt erősebben kezdtem érdeklődni.

Elsősorban persze nem is *Bajkonur*, hanem a tőle keletre 40 km-nyi távolságban levő szomszédos *Karszakupaj* vonta magára figyelmemet. Valamikor itt is egy kicsiny kazak aul — téli szállás — feküdt, mai hírét-nevét azonban aligha ennek, sokkal inkább gazdag rézérc- és barnaszénbányáinak köszönheti. Nevét még a kevésbé részletes térképeken is megtaláljuk.

Azt azonban már az odavalósi kazakok sem sejtik, hogy *Karszakupaj*nak valami köze lehet a vele — csupa véletlenségből — azonos szélességi körön fekvő, de több ezer km-rel nyugatra eső nagykusági városhoz, *Karcaghoz*. Pedig nem akármilyen ez a kapcsolat, még ha első pillantásra talán véletlennek és esetlegesnek is tetszhet. Mert a *Kuság*, és különösen *Karcag* szülötteinek egyáltalán nem az.

Karszakupaj nevének első tagja — a *Karszak* — ugyanis *Karcag* régi, még teljességgel kun hangalakú nevével azonos! Miként kazak névrokonát, *Karszak*-nak hívták azt a kun főembert is, aki családjával, nemzetségével a mai *Karcag* elődjének, *Karcagtelkének* táján szállást alapított. E szállást aztán róla nevezték el előbb csak *Karszak*-nak, majd *Karszakszállásának*, illetőleg *Karszagszállásának*. Első megülése idején *Karszak* is téli szállás volt, és csak a kunok állandó megtelepedett életmódra való áttérése után vált faluvá. E korábbi szállást, lakói a hódoltság korában kénytelenek voltak elhagyni, de nemsokára új, mai helyén ismét megülték. Az új szállást aztán — a régítől nevében is megkülönböztetve — *Karszagújszállásnak*, illetve *Karcagújszállásnak* nevezték el. Jelenlegi egyszerű *Karcag* nevét a XVIII. század végén, de főleg a múlt század eleje óta viseli.

A szállásalapító kun nemzetségfő neve egyike a legszebb török személyneveknek. A török-tatár népek — köztük a kunok, kazakok — névadási szoká-

sainak rendszerében igen előkelő helyet foglalnak el a különféle ragadozó emlősállatok nevéből alkotott tulajdonnevek, mint pl. *Arszlán* (Oroszlán), *Barsz* (Párduc), *Börü* (Farkas), *Kaplan*, *Kablan* (Tigris), *Tülkü* (Róka) stb. Ilyen név a *Karszak* is, ami „Pusztai Róká”-t jelent. A pusztai róka (*Vulpes corsac*) egy többnyire szürke vagy szürkésbarna bundájú, kissé nagyobb fülű, hosszabb lábú, erőteljes alkatú, rendkívül bátor és harcias, vörösszörű rokonától tehát nemcsak színében-küllemében, de természetében is nagyban elütő, Belső- és Közép-Ázsia, Szibéria és Dél-Oroszország füves pusztáin honos, félelmetes ragadozó.

E nevet a törökség minden ágában igen kedvelték, s a kunok is nagyon szívesen használták személynévül. Többeket hívtak így a középkorban még *Orgondaszentmiklóson* is, meg a kiskunsági *Törtelen* és *Szabadszálláson*. A mai török népek — különösen a krími tatárok, nogajok, kazakok, karakalpakok, kirgizek, özbekek stb. — körében pedig mostanában is változatlanul nagy népszerűségnek örvend. Amint láttuk, egy éppen ezt a nevet viselő, a kazakok *Kerej* törzséből való nemzetségszó lett egy másik településnek, a ma rézérceiről híres hajdanvolt kazaksztáni aulnak, *Karszakupajnak* a névadója is. (A név *paj* utótagja a „gazdag, vagyonos, jó módú; úr, gazda” jelentésű *baj* szónak hasonlult alakú változata. Ez általában férfinevek megkülönböztető összetevője, jelentésétől eltérően ma már nincs semmilyen funkciója, régebben viszont az újszülött fiúgyermeknek szóló jókívánság volt. A szülők így próbálták abbeli vágyukat kifejezni, hogy gyermekük a jövőben vagyonos, jó módú, sok szép jószág gazdája legyen.)

Az ázsiai atyafiságtól immáron sok száz esztendeje elszakadt nagykunoknak azonban nemcsak *Karszakupaj*, hanem még nagyon sok más közép- és belső-ázsiai török név hangzik igen ismerősen. Egy vaskos kötet is kevésnek bizonyulna arra, hogy mindegyikükről — akár csak pár szóban is — megemlékezzünk.

Most azonban egyről mégiscsak kell szólnunk, mégpedig az írásunk elején már említett, *Karszakupajjal* tőszomszéd *Bajkonur* nevéről. Mert ennek is megvan a nagykunsági párja. Az oroszos helyesírású névalakban ugyan első pillantásra kissé nehezebb mindjárt felismerni az eredeti kazak *Bajkongur* nevet — a kazak *ng* hangot ugyanis a cirill *n*-től csak alig különböző betűvel jelöli a kazak helyesírás, amit oroszosan írva mindig *n*-nel helyettesítenek —, de a régi térképek, meg a mai, már kazak feliratú térképek ebben rögtön segítségünkre sietnek. Kell is, mert így már a karcagi és kunmadarasi nagykunok fülében a *Bajkongur* név is egészen ismerős hangzással cseng: ősi karcagi családnevek a *Kangur*, illetve a *Kongor*, melyeknek eredeti kun hangalakja szintén *Kongur* volt, mint mai kazaksztáni párjuknak. Karcagon ma is több *Kangur* család él. Korábban sokkal többen viselték e nevet, számuk azonban mára jócskán megcsappant, illetőleg mai leszármazottaik egy része már más név alatt rejtőzik. A kun eredetű nevek esetében gyakran megfigyelhető — különösen akkor, ha a szokásos, mindenki által jól érthető magyar nevektől erősebben eltérnek, vagy „furcsa” hangzásúak —, hogy helyüket előbb-utóbb az általánosan elterjedt Kiss-, Szabó-, Kovács-, Balogh-féle „értelmes” neveknek engedik át. A *Kangur* névvel kapcsolatban is ezt tapasztaljuk. A feltehetőleg egy közös őstől származó *Kangurok* egy része mintegy 200 év óta a *Mándoki* nevet is használja, evvel utalva a kuruc korban II. Rákóczi Ferenc fejedelem által a nagykunoknak Szabolcs megyébe való ideiglenes áttelepítésére. Ez utóbbi név a hazaköltözés utáni első időkben csak ragadványnévül szolgált, de később, „magyarosabb” hangzása miatt, részben kiszorította az eredeti nevet. A *Kangur* családnak egy másik ága viszont a hódoltság korának zaklatott és vérzivataros esztendeiben a Szeghalom környéki rétségekben keresett menedéket — erről tanúskodik a *Szeghalmi családnév* —, de a békésebb idők beköszöntével a Kunságba hazatérve nem Karcagon, hanem *Kunmadarason* telepedett meg.

Az eredeti kun *Kongur* névnek egy másik származéka a szintén karcagi *Kongor* családnév. De e nevet találjuk a Karcagon azóta már leányágon kihalt *Kongor Tege* család nevének első tagjában is. A ma nem a Kunságon élő *Konkoly Teghe* nevűek őse ugyancsak egy eredetileg *Kongor Tege* nevű, *Kolbászszékből* elszármazott kun ember volt.

De mit is jelentenek a kazaksztáni *Bajkongur* meg a karcagi *Kangur*, *Kongor*, illetőleg *Kongor Tege* nevek? A *baj* szó jelentését már ismerjük; a *kongur* szó pedig mind a régi kunban, mind a mai kazak nyelvben „barná”-t, ha lóról mondják „sötétpej”-t, ha szarvasmarhát „sötétszürké”-t, ha meg juhról, kecskéről, akkor „sötétbarná”-t, „barná”-t jelent.

A török tulajdonneveknek egy másik nagy csoportját a csupán színnevekből álló, illetőleg azok származékaiból képzett nevek alkotják, mint amilyenek pl. ezek a nagykunsági nevek is: *Kara* (Fekete), *Karacs* (Feketécske), *Boz* (Szürke), *Kökcse* (Kékes, Szürkés), *Zsérencse* (Vöröses, Rőtes) stb. Tehát a kun *Kongur* (*Kangur*, *Kongor*) „Barna” és a kazak *Bajkongur* „Gazdag Barna” szintén ebbe a csoportba tartoznak. A színnévből alkotott személynévek közé sorolandók azok a nevek is, melyeknek csak első tagja színnév, míg a második tag valamilyen állatnév. Ilyen a *Kongor Tege* név is, ami „Barna Vadkecskebak”-ot jelent, de más kun személynévi példákat is említhetünk, mint pl.: *Ákos* (Fehér Sas), *Alakos* (Tarka Sas), *Agbura* (Fehér Tevecsődör), *Torajgor* (Pej Csődör) stb. Szerte a törökségben számos ilyen nevű embert találunk.

A *Kongur* név kapcsán azonban a nagykunsági embernek még más egyéb is eszébe jut. Köztudomású, hogy a kunok egykor hatalmas törzsszövetségének egyik lgerősebb törzse a *Kongur-ulu* nevet viselte, fiai közül egyiptomi mamluk

szultán is került ki. Nos, e híres és nagy kun törzsnek a neve a Nagykunságon napjainkig fennmaradt, s éppen *Karcagon*! Városunk határában terül el ugyanis a *Kongrulu*, illetve *Kongrolu* nevű legelő, vagy ahogy *Pesty Frigyes* Helynévtárában találjuk: *Kongrolu rétje*. E névnek már csupán az *ulu* végződése szorul némi magyarázatra, amit így elemezhetünk: alapja a kun *ul* „fiú” szó, az utána álló *u* pedig az egyesszám 3. személyű birtokos személyrag. A kun törzsnév jelentése tehát: „Barna fia”, röviden „Barnafi”. A *Kolbász-szék* kunjainak egy része valamikor e törzs kötelékébe tartozott. És itt megint kínálkozik egy érdekes törökségi párhuzam: a híres kirgiz hősi eposz, a *Manasz* vitéz szereplői közt együtt találjuk *Kongurbaj* és *Kongrólú* bátor harcosait! Ez sem pusztán véletlen, hiszen a kunoknak a kirgizek is igen közeli rokonai.

E meghökkentően izgalmas, a nagykunsági ember szívét többször is hevesen megdobogtató párhuzamos egyezések felsorolását még folytathatnók, most azonban csupán egyről kell még megemlékeznünk: a kazakok *Kipcsak* törzsének 49 nemzetsége közül egyet szintén *Kongurnak*, egyet meg *Karszagnak* hívnak! Ne fejelejtük el, hogy a kunoknak egyik saját maguk és idegenek által is egyaránt sűrűn használt népneve ugyancsak a *kipcsak* volt. A kun eredetű mai népeket is összefoglalóan „kipcsak-török népek” néven tartják számon.

Mindezek után még mindig bárki azt gondolhatná, hogy csupán a véletlen vak szeszélye sodorta egymás mellé a kazaksztáni *Bajkongur* és *Karszakupaj*, illetőleg a *Kongur* és *Karszak*, meg a nagykunsági *Kangur* (*Kongor*) és *Karcag* neveket, ráadásul még azonos szélességi körök, a 47. és 48. fok között. Mert hiszen e névpár, így együtt, sehol másutt nem fordul elő, még más török rokon-népnél sem. Természetesen, egymással nem rokon népek körében hiába is keresnénk hasonló eseteket, de még rokonnépek között sem túl gyakran találunk rá példát, bár ott hamarabb megtörténhet az ilyesmi. S így már, ha nem is törvénytörő, de legalábbis igen természetes, hogy két ennyire közeli rokon-nép — mint amilyen a kun és a kazak — névadásában ilyen meglepő azonosságokra bukkanjunk.

A tudomány megállapítása szerint a kazak nép a kunoknak mind etnikailag, mind pedig nyelvileg egyik legközelebbi rokona. A hajdani kun törzsszövetség legtöbb törzsének nevét is éppen a kazak törzsnevek őrzik. A magyar nyelv számos kun eredetű jövevényszava közül jónéhányat csak a kazak szókincs segítségével fejthetünk meg, és kunsági népszokásainkra is a legtöbb párhuzamot a kazakoknál találjuk meg. De a kazakok népi hagyományai, mondái és legendái is a kun néppel való legszorosabb összetartozásukról tanúskodnak. Erről a nemrégiben hazánkban járt kazak költő, *Szülejmen-ulu Olzsasz* igen kedvesen így nyilatkozott: „A sokféle törzsből összeállt — ma ötmilliós lélekszámú — kazak nép a kunokat is őseinek vallja. A népvándorlás nyugtalan éveiben hol szövetségesei, hol ellenségei voltak a magyaroknak. Mongóliától egészen Magyarorszáig vonultak. Erre utalok egyik versemben, a *Kun harcos éneke* címűben is. Egy kicsit magam is hazajöttem ide.” Igen, hazajött, itt volt közöttünk, testvérként fogadtuk. Népe pedig, íme, az itt bemutatott helynevei által is üzen nekünk, messzire szakadt testvéreinek, mindúntalan.

M. Kangur István

Kazak népdalok

A kazakok a török népek „kun-kipcsak” ágába tartoznak, ahova velük együtt még a krími tatárokat, nogájokat, kumukokat, karacsájokat, balkárokat, kazáni tatárokat, baskírokat, szibériai tatárokat, karakalpakokat, kirgizeket és az özbegek egy részét is soroljuk.

A Nyugat-Ázsiától a Kárpátokig terjedő óriási füves pusztaságon a XI. század végétől a XIII. század derekáig a kunok uralkodtak és alapítottak erős birodalmat. A csaknem két évszázados, időnként széthulló, majd ismét újjászerveződő kun törzsszövetség a mongol hódítás során bomlott fel véglegesen. A mongoloknak végig ellenálló, legnyugatabbra lakó kun törzsek Magyarországra és részben a Balkánra költöztek, a többiek pedig a nemsokára megalakuló, csingiszida vezetésű Arany Horda alattvalói lettek. Később az Arany Horda is elbukott, s helyén kisebb-nagyobb kánságok keletkeztek. A kazakok elődei kezdetben több kánsághoz is tartoztak, végül különféle kazak törzsekből egyesült kazakság a XV. század végén, a XVI. század elején, nagyjából a mai Kazaksztán területén, önálló országot hozott létre.

A kazak nép legnagyobb része ma Kazaksztánban, kisebb része pedig Özbegisztánban, Kirgizisztánban, Türkmenisztánban, Tadzsikisztánban, Nyugat-Szibériában, a Volga alsó és középső folyása menti területeken, illetőleg a Szovjetunió kívül Mongóliában és Kínában él. Számuk meghaladja az öt milliót.

A kazakok nemcsak a kunoknak, hanem a magyarságnak is közeli rokonai. A kialakuló magyar nép a honfoglalás előtti évezredekben hosszú századokon át török népekkel élt együtt, azokkal több ízben vérségi kapcsolatba is került. E régi kapcsolatok emlékét a magyarság népi kultúrájának, műveltségének, nyelvének sok-sok eleme őrzi. A magyarság és a török népek népköltészetbeli rokonvonásai pedig arra ösztönöznek bennünket, hogy a törökség máig virágzó, rendkívül szép és gazdag népköltészetét közelebbről is megismerjük.

Az itt bemutatott kis szemelvény a törökség költészetének mesés gazdagságú birodalmába vezető úton megtett legelső lépésünkről kíván számot adni. Elsőként most kazak nédalokat mutatunk be, ezt a Jászkunság népének a kazaksághoz fűződő és mindenképpen ápolandó rokoni kapcsolatai indokolják.

Tíz ezüstgomb

Tíz ezüstgomb mellényeden, rá magad varrtad,
Mire mindet kigombolom, lám, meg is virrad.
Túlparton te, én meg ezen, széles a folyó,
De ha befagy, felkereslek, s könnyed felszárad.

Hej, milyen szép a sallangos, díszes nyergű ló!
Ami elmúlt, többé vissza már nem hozható.
Óvjad, őrizd becsületed, nem fehér ing az,
Mert a rajta esett folt ki már nem mosható.

Bölcsődal

Gyönyörűszép kis gyöngyöm,
Te vagy minden örömöm.
Gyenge, kicsi testedet
Lágy selyembe göngyölöm.
Eldi-eldi-eldi-áj,
Aludj, kicsim, aludjál.

Kelő napom, szépségem,
Te vagy minden reményem.
Fürge, pajkos kiscsikóm,
Szemem fénye vagy nékem.
Eldi-eldi-eldi-áj,
Aludj, kicsim, aludjál.

Kicsikém, kis magzatom,
Te vagy minden óhajom.
Kemény legény, vitéz légy,
Kell nekünk az oltalom.
Eldi-eldi-eldi-áj,
Aludj, kicsim, aludjál.

Páros vadkacsa

Széles víznek közepében páros vadkacsa,
Hegyről síkra ér a folyó, lassúdik árja.
Szép leányok, jó legények, de messzi vagytok,
Mért is jöttem el tőletek, sűrű bánatra?

Széles folyó közepében úszik egy harcsa,
„Beteg vagyok” — mond a leány, fejét lógatja.
Jaj, Istenem, tudom én azt, mért beteg a lány,
Gyertek ide, vigasztaljuk, fakadjunk dalra!

Piros rózsa

Arannyal van kirakva karikásom nyele,
Nem való az, édesem, akárki kezébe.
Nyolcvan szép lány sétálgat, játszadoznak vígan,
Köztük te vagy a legszebb, szívem szép szerelme.
Ó, mily' karcsú a derekad, szépséges kedvesem,
Feneketlen mély tónál is mélyebb a szerelmem,
Kertben nyíló piros rózsám, te is szeress engem!

Ezüsttel van kirakva karikásom nyele,
Rajta ékes pillangó, cifrasággal tele.
Hamvas fehér orcádat, de régen nem láttam,
Mért tiltanak egymástól, lelkem drága kincse?
Ó, mily' karcsú a derekad, szépséges kedvesem,
Feneketlen mély tónál is mélyebb a szerelmem,
Kertben nyíló piros rózsám, te is szeress engem!

A pej ló panasza

Pejkó vagyok, táltos voltam, széllal erő,
Sebes voltam, könnyűléptű, mindig első.
Bajmukase lettem aztán, boldogtalan,
Sánta lettem, túros hátú, mitsem erő.

Gyorslábúnak születtem,
Bekeng nevelt föl engem.
Jó soromat ostorra
Mért is kellett cserélnem?

Halld panaszom, jó Bajmukas, tekintsél meg,
Bordáimon hús alig van, gyere nézd meg.
Egész éjjel kötve tartasz, oldozzá el,
Dzsoszaliban selymes a fű, hadd legeljek.

Gyorslábúnak születtem,
Bekeng nevelt föl engem.
Jó soromat ostorra
Mért is kellett cserélnem?

Éhség gyötör, keservesen felnyerítek,
Mi ember vagy, hogy kérésem nem érted meg?
Lökjél elém egy kis szalmát, mért sajnálsz,
Beérem én annyival is, mászt nem kérek.

Gyorslábúnak születtem,
Bekeng nevelt föl engem.
Jó soromat ostorra
Mért is kellett cserélnem?

Kemény fagy jött, megdermesztett, összeestem,
Karámfánál fáradt lelkem kileheltem.
Koncolhattok, inas húsom vihetitek,
Kutya, madár, marhatjátok sovány testem.

Gyorslábúnak születtem,
Bekeng nevelt föl engem.
Jó soromat ostorra
Mért is kellett cserélnem?

Kényeztetted egykor régen, hogy' szerettél!
„Kedves lovam, szép hátszom” — így becéztél.
Ital vette el az eszed, gyarló ember,
Nincs más hátra, mély gödröt áss, eltemessél.

Gyorslábúnak születtem,
Bekeng nevelt föl engem.
Jó soromat ostorra
Mért is kellett cserélnem?

ARATÓ ANTAL — KAMARÁS ISTVÁN

Olvasmánykínálat és ízlésformálás

(KÖZMŰVELŐDÉSI KISÉRLET A JÁSZÁROKSZÁLLÁSI KÖNYVTÁRBAN)

Félévszázados adósság

Ha az 1904-es, az 1934-es és az 1964-es magyarországi sikerkönyv listákat összehasonlítjuk, vagy ha az olvasónaplót vezető nagyapák és unokák sorait összevetjük, vagy ha a három generáció olvasói ars poeticáiból antológiát állítunk össze, azt tapasztaljuk, hogy az irodalmi ízlés története nem olyan gyors sodrású, hogy ne lenne érdemes visszalapozni a magyar olvasástörténet régebbi fejezeteihez.

A megnövekedett szabad idő és az olvasni tudó fejek által irányított munkáskezek rohamosan növekvő száma már a századforduló tájékára olyan olvasmányok tömegét követelte, amelyek pótolják a mesét, a játékot, a szentbeszédet, a búcsút. Olyan könyveket keres az újsütetű munkás, amelyek megtanítják a városba került embert városban, polgári módon és sikeresen élni. A lektűr iparendélyhez, majd monopóliumhoz jutott Magyarországon is. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának titkára már olyan címjegyzékekhez írt bevezetőket, amelyek jócskán tartalmaztak olyan sikerre várományos műveket, amelyek védelmét még a kisebb megalkuvásokra képes kritikusok sem igen vállalták volna el.

Gulyás Pál 1910-ben:

„A földművest általában kevésbé vonzzák az ő életviszonyaikat tárgyaló szépirodalmi művek, hanem inkább a városi, történelmi, utazási, egyszóval más életviszonyokból merítettek, s ezekben több is a tanulság, ránézve... A gyakorlati élet kíváncsiságának tett eleget a Tanács, mikor az elbeszélő irodalom kiforrott és állandó értékű alkotásai mellett a tisztességes nyelvi és erkölcsi színvonalon álló, de csak múló értékű termékeit is felvette, mert köztudomás szerint az olvasók igen nagy részét a mélyebb nyomokat nem hagyó könyvek, olvasmányok vonzzák.”¹

Gulyás Pál 1913-ban:

„Amennyiben kerülendő a mondvacsinált népies irány s politikai célzatosság, épp annyira mellőzendő a statisztikai, jellemzésbeli és erkölcsi szempontból gyöngye művek felvétele, amelyekre pedig az újság és kolportázs regények olvasása útján megrontott közönség erősen áhítozik. Ha azonban a Marlitt-féle férceemények ki vannak küszöbölve, a közönség csakhamar rákap a jobb és legjobb írókra”.²

Gulyás Pál 1916-ban:

„A népkönyvtárnak csupán irodalmilag értékes alkotásokat volna szabad terjesztetni.”³

A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa titkárának látványos eszmei fejlődése mögött — többek között — ellenlábasa, Szabó Ervin állott:

„A Hamburgi könyvtárban egyáltalán nincs meg Marlittnak egyetlen munkája sem. Akik először jönnek a könyvtárba és kérik valamelyiket, mást kapnak helyette: nem esik meg, hogy ezen olvasók közül egy is recidív lenne... A szépirodalmi rész megválogatásához is csak a legfeljebb esztétikai ítéletek vezethetnek... Az esseni Krupp könyvtárban a harminc legolvasottabb író között a selejtesből egyedül Marlitt szerepel, az is csak a 21-ik helyen... A válogatásban csak egy kritérium lehet, az ízlésben legfejlettebb és mozgékonyabb legdifferenciáltabb olvasók szükséglete.”⁴

A Szabó Ervin által idézett németországi „ideáltípus” megvalósulásának hogyanjáról sajnos a beszámolóból semmi lényegest nem tudunk meg, ma pedig hiába keresnénk ilyen könyvtárakat Essenben vagy Hamburgban. Ludwig Muth 1970-ben a Könyvtártudományi és Módszertani Központ Munkások és olvasás című kutatásáról írott meleghangú kritikájában, amikor összeveti a magyar és az NSZK-beli munkások olvasási kultúráját, már arról panaszkodik, hogy a weimari köztársaság nagyreményű kezdeményezéseinek a hetvenes évekig nem akadt folytatása, és felteszi a kérdést: „Meddig marad még a könyv csak egyes osztályok kultúrálódásának eszköze?”⁵ Saját könyvtárában — mint erről Madzsar József mintakatalógusa is tanúskodik⁶ — Szabó Ervin kompromisszumos megoldást választott a hamburgi és esseni ideáltípus és a magyar olvasóközönség igényeit részben alázatosan kiszolgáló, részben az alacsony ízlés konzerválódását tudatosan elősegítő népkönyvtári szemlélet között: „A szépirodalmi jegyzék összeállításánál a vezető szempont szintén a közönség szempontja volt: fölvenni mindent, amit ma olvasnak. Ezért fölfelé nem vontunk meg semmiféle határt... Lefelé azonban annál nehezebb megvonni a határt. Mit csináljunk azokkal a kisebbrendű írókkal, akik az irodalomtörténetbe, de még a kritikába sem kerültek be — műveik nem is nagyon rosszak, nem hasznosak, de nem is ártalmasak? A nyilvános könyvtáraktól pedig joggal megkívánhatja a szórakozást az, aki nem akar tanulni, de még gondolkodni sem nagyon, hanem napi súlyos munkája után pihenni egy-egy órát olyan könyv mellett, amelyet másnapra elfelejtett. Minden kereskedő tart olyan portékát, amelyen alig nyer, de nem engedi ellustulni az alkalmazottakat, és megakadályozza, hogy a vevő másfelé menjen. A nyilvános könyvtár sem tehet egyebet, mint hogy bőségesen nyújtja a legjobbat, de tart a raktáron egyebet is, nehogy a közönséget oda-kényszerítse, ahol éppen a legrosszabbat kapja.”

A kérdés ma is időszerű, mivel szépirodalmi könyvkiadásunk egy részét kritikánk selejtnek, giccsesnek, lektűrnek minősíti, (sok esetben hallgatásával.) 1969-ben a 100 000-nél több példányban megjelenő könyveknek 90%-a, az 50 000-nél több példányban megjelenő műveknek 45%-a volt az úgynevezett „járulékos” kategóriába sorolható krimi, lektűr és nem klasszikus kalandregény,⁷ és ebben még nem szerepel jónéhány a legnépszerűbb lektűrírók közül, akiket a kiadók és a terjesztők liberálisabban ítélnék meg, mint a kritikusok.

A könyvet beszerző, az olvasmánykínálatot kialakító és evvel akarva-akaratlan ízlésformáló munkát is végző könyvtáros manapság is nehéz helyzetben van. Egy-egy könyv megvételénél legalább a következőket kell figyelembe vennie: a könyvtár anyagi lehetőségei, a könyvtár olvasótáborának igényei most és a jövőben, a mű esztétikai és funkcionális⁸ értéke. Ezek együttes mérlegelése

egy több ismeretlenes egyenlet megoldásához hasonlítható. A közművelődési könyvtárak többségénél azonban nem egyszerűen a könyv megvétele mellett vagy ellen kell döntenet, hanem a példányszám helyes kialakítása a fő kérdés.

Az irodalmi érték és a sikeresség koordinátaival négy részre osztjuk az irodalmi műveket: 1. Az értékes és sikeres művek, mint például Hemingway vagy Fejes regényei, amelyek minősítésénél olvasók és kritikusok általában egyetértenek. 2. Az értékes, de még, (vagy ritkábban már) sikeresnek nem mondható művek, mint például Joyce, Faulkner vagy Bulgakov regényei, amelyek minősítésénél csak az olvasók vékony rétege (akik között viszont ezek a művek eléggé, vagy nagyon népszerűek) ért egyet a kritikusokkal. 3. Az alacsony esztétikai értékű, de sikeres művek, mint például Berkesi, Szilvási és Passuth művei, amelyek minősítésénél ugyancsak nézetkülönbség tapasztalható az olvasók és kritikusok között. 4. Az alacsony esztétikai értékű és sikertelen regények, mint az olvasók és kritikusok számára teljesen ismeretlen Keszei Jenő vagy Söre Olafson művei, amelyek azért majdnem mindegyik közművelődési könyvtárban megtalálhatók, rendszerint több példányban, de majdnem mindegyik olvasatlanul.⁹ Vannak természetesen az állományalakítási gyakorlat szempontjából fontos altípusokat képző művek is, mint például a tömegkommunikációs feldolgozás jóvoltából életre kelő könyvek (ez még az értéktelen-sikertelen művekkel is megtörténhet), vagy a mindenki által ismert, de azért népszerűnek nem mindig nevezhető klasszikusok. Amennyire vitathatatlan, hogy az értéktelen-sikertelen műveknek nincsen helye a könyvtárban, annyira egyértelműnek kellene lenni, hogy az értékes és sikeres műveknek sem szabad hiányozniuk. Annak ellenére, hogy ezek a művek korántsem találhatók meg minden könyvtárban megfelelő számban, a legtöbb probléma az értékes, de még sikerre nem számító és a sikeres, de alacsony esztétikai értékű művekkel kapcsolatban adódik. A könyvtárosok egyik része az esztétikai értéket előtérbe helyezve legszívesebben csak az általa is jónak tartott műveket helyezné el a polcokon, jó néhányuk még a kritikusoknál is szigorúbb mércét alkalmaz, és sajnálkozik az olvasók rossz ízlésén. A könyvtárosok másik, az előbbinél jóval nagyobb része azt gondolja, hogy ha nem találják meg az olvasók kedvenc lektúráikat, hátat fordítanak a könyvtárnak. Ennek a rétegnek egyik csoportja az olvasók spontán fejlődésében reménykedik. A többiek — talán hozzájuk tartozik a könyvtárosok nagyobb része, meglehetősen tanácstalanok, és meglehetősen ösztönösen alakítják az állományt. Egy 1969-ben végzett vizsgálat¹⁰ adatai szerint 15 községi könyvtárban Jókai két regényéből (Az aranyember és a Kőszívű ember fiai) 205, ezzel szemben Akszonov, Ajtmatov, Bulgakov, Beauvoir, Camus, Dürrenmatt, Faulkner, Golding, Kerouac, Kozsevnyikov, A. Miller, Sartre, Semprun legfontosabb műveiből viszont csak 94 példány akadt. Kár lenne a sikeres és értékes műveket író Jókain elverni a port azért, mert értékes, de nagy sikerre nem számítható műveket szorított ki, már csak azért sem, mert községi könyvtárakról van szó, ahol még egy évtizeden belül sem igen várható túlságosan nagy kereslet Bulgakov és társai iránt. Azt, hogy egy-egy példányban elfoglalják őrhelyüket és türelemmel várják hozzájuk „messziről” érkező olvasóikat, a nagyobb községi könyvtáraktól is el lehet várni. Hogy Berkesi, Dumas és Rejtő műveiből is 36 kötet volt több, mint a felsorolt 13 szerző műveiből, jóval inkább megkérdőjelezhető. Az viszont tűrhetetlen, hogy olyan könyvtárak is akadnak, ahol hat példány is van Rejtő egyetlen könyvéből, de egyetlen egy sincsen az értékes és elég nagy körben népszerű Hemingway, Santa és Semprun regényekből és még 35 olyan műből, amely a könyvtári törzsanyaghoz tartozik, amelyek nagy része szintén sikerre számítható értékes mű.

Magas szintű irodalmi tájékozottság, valamint szociológiai és lélektani ismeretek nélkül szinte elképzelhetetlen a politikai, pedagógiai, esztétikai, szociológiai és lélektani szempontokat egyaránt követelő olvasmánykínálat-alakítás. A párttag munkások és vezető beosztású népművelők műveltségét vizsgáló felmérés¹¹ adatai szerint a kultúrközvetítők (köztük az olvasmányközvetítők) munkáját irányító vezetők irodalmi ízlését még eléggé nagy fehér foltok, az ismert művekkel kapcsolatban pedig eléggé nagyfokú bizonytalanság jellemzi. A megkérdezett vezető beosztású népművelők közül legalább minden negyedik nem ismerte Konrád Látogató és Semprun Nagy utazás című regényét, Pilinszky verseit. A következő művek értékéről pedig a kérdezetteknek legalább fele nem tudott dönteni: Cronin Réztábla a kapu alatt, Berkesi Sellő a pecsétgyűrűn, A. Christie Tíz kicsi indián, Gál-György Sándor Honthy Hanna.

A kísérlet célja, módszere, körülményei

Az irodalmi ízlést meghatározó, alakító (rontó vagy javító) tényezők között a könyvtár és a könyvtáros szerepe egyszerre szerény és számottevő, ugyanis a már nagyobb hatású tényezők által megindított folyamatok serkentéséhez, katalizálásához hasonlítható; ez a hatás viszont még az értelmiségi rétegek körében is kimutatható.¹² Hogy a könyvtár kimutatható hatásában az olvasmánykínálat vagy a könyvtáros ízlésformáló tevékenysége játszik-e nagyobb szerepet, erre még nincsenek megbízható adataink. Mivel azonban az állomány hú képet ad a könyvtáros olvasmány- és olvasóismeretéről, ízlésformáló koncepciójáról, nincs is különösebb értelme ezt a két mozzanatot egészen különböző tényezőként kezelni.

A kísérlettel azt próbáltuk bizonyítani, hogy a könyvtáros sokkal bátrabban élhet az olvasónevelés közvetett, de hatásos eszközével, az olvasmánykínálat bátrabb, tudatosabb, politikusabb kialakításával. Elsősorban azok számára próbáltuk ezt bebizonyítani, akik még túlságosan nagy tiszteletben tartják a meglévő igényeket, az olvasóknak a kellemes olvasmányokhoz való jogait, akik attól félnek, hogy a kedvenc szerzőiket nem találó olvasók szembefordulnak a könyvtárral.

Amikor a Könyvtártudományi és Módszertani Központ által kezdeményezett és irányított kísérlet keretében két közművelődési könyvtárban fél éves időtartamra módosítottuk az olvasmánykínálatot az alacsonyabb esztétikai értékű művek rovására, olyan előfeltevésekre alapoztunk, amelyekkel sok könyvtáros ma még nem egészen ért egyet. Figyelembe vettük azt, hogy a kizárólag csak lektúrt olvasók aránya jóval kisebb a többek között lektúrt is olvasókénál.

Szem előtt tartottuk azt, hogy a polcokon kínált olvasmányok között kelletnél nagyobb arányban helyet foglaló lektúr divatot csinál ezeknek a műveknek, konzerválja divatjukat, megerősíti az olvasók velük kapcsolatos kedvező beállítódását. Feltételeztük, hogy a könyvtárat látogató, lektúrt kedvelő olvasók még akkor sem hagyják el tömegesen a könyvtárat, ha egyik napról a másikra eltűnik a polcról kedvenc könyveik egy része. Nem azért terveztük ezt a kísérletet, hogy — amennyiben felvetéseink igazolódnak — feltétlenül a lektúr végleges eltávolítását javasoljuk a könyvtáraknak, hanem, hogy tudatosabb állományalakítási gyakorlatra és olyan kísérletekre buzdítsuk őket, amelyeknek a konstruktív, a nevelő oldala a lényegesebb, vagyis a lektúr arányának csökkentése mellett az értékes irodalom, valamint az ahhoz átvetető értékes és sikeres művek ajánlása és arányuk növelése az olvasmánykínálatban.

A jászárok szállási kísérlet előzménye az 1972–73-as miskolci kísérlet volt, amelyre a miskolci Városi Könyvtár Kaffka Margit fiókkönyvtára vállalkozott.

Itt az alacsonyabb esztétikai értékű műveknek csak egy része került le a polcokról fél évre, és részben elvi, részben technikai okokból nem épült ki a kísérlet építő oldala, csak a lektúrritkulás jelentette a kísérleti beavatkozást.¹³

Jászárokszálláson a szakértők által lektúrnek minősített valamennyi mű eltűnt fél évre a polcokról, de nemcsak viszonylagosan, hanem abszolút számban is megnövekedett az értékes, de olvasmányos, a lektúrt kedvelőknek ajánlható átvezető irodalom.

A jászárokszállási kísérleti színhely, leszámítva egy-két kisebb gyűjteményt, az egyetlen igazi könyvtár a községben. Ha itt komoly csalódás éri az olvasót, nem mehet el egy másik fiókkönyvtárba, mint tehette Miskolcon, itt tehát jóval nagyobb volt a kockázat. A község 10 000 lakosa közül 870 tizennégy éven felüli lakost érintett a kísérlet, ennyien látogatták ugyanis a „kiváló könyvtár” címet elnyerő, kedvező működési feltételekkel és jó állománnyal rendelkező intézményt. Mindkét kísérletező könyvtár állománya olyannyira jó volt, hogy ez már-már akadálya lett a kísérletnek, hiszen az eltávolított, viszonylag kevés lektúr nem változtatta meg radikálisan az állomány összetételét. Mivel azonban az időlegesen eltávolított könyvek között a hetvenes évek legnépszerűbb olvasmányainak nagy része is szerepelt, a könyvtárak állománybéli kiválóságát nem tekinthettük kizáró oknak. (Az pedig nem véletlen, hogy éppen ilyen könyvtárak vállalkoztak ilyenfajta kísérletre.) A könyvtárat látogató felnőtt olvasók legnépesebb rétege (25%) szak- és betanított munkásokból állt, 21% volt a középiskolások, 13% a szellemi dolgozók és 12% a nyugdíjasok aránya.

A kísérlet három ütemből állott: 1. A kísérleti beavatkozást megelőző félévben mintavételes eljárással képet kaptunk a kölcsönzött könyvek összetételéről, 2. A kísérleti időszak alatt továbbra is figyeltük a kölcsönzött könyvek összetételét, rögzítettük a megváltozott könyvállománnyal kapcsolatos olvasói megnyilvánulásokat és a könyvajánlási tapasztalatokat, 3. Az időlegesen eltávolított könyvek visszahelyezése után újabb fél évig figyeltük a kölcsönzött könyvek összetételét és az újból megváltozott állományra való reagálást.¹⁴

Az olvasmánykínálat átalakulása

Az országos viszonylatban egészen jónak nevezhető, 11 169 kötetes szépirodalmi könyvállománynak csak 4,7%-a minősült alacsonyabb esztétikai értékű műnek. Hogy ez az arány jóval alacsonyabb az átlagosnál, a rendszeres, átgondolt állományalakítás eredménye. Jászárokszálláson a népszerűnek ígérkező, alacsony esztétikai értékű művekből, — bár a kínálat során felgyorsuló kereslet jóval többet követelne — csak egy-három kötetet vásárolnak. Felvetődhet a kérdés, hogy az ilyen mintaszerű könyvtári gyakorlat esetén beszélhetünk-e egyáltalán kísérletről, hiszen az olvasók már nagyjából hozzászoktak a kevesebb lektúrhöz. Ha figyelembe vesszük, hogy a tényleges kínálatot jelentő szabadpolcon csak 5400 kötet fér el, máris 9% a veszteség, de az eltávolított könyvek átlagosnál jóval nagyobb keresettségét figyelembe véve mégiscsak jelentős, az olvasók egy részénél akár sokkhatást is kiváltó átalakulásról volt szó. Az üres helyekre a raktárból előrukkoló művekkel megerősített átvezető irodalom éppen akkora hányadot tett ki, mint az ideiglenesen távozó lektúr. Berkesi, Dallos, Rejtő, Passuth, Szilvási és társai helyére tehát elsősorban Bates, Boule, Bradbury, Dreiser, Fallaci, Fekete Gyula, Flaubert, Galambos Lajos, G. Greene, Mailer, Hemingway, Mesterházi, Moldova, Németh László, Steinbeck, Traven, és hasonló szerzők művei kerültek.

Az olvasólétszám alakulása a kísérlet időszakában

Hányan torolták meg kedvenc műveik eltűnését avval, hogy megszakítják kapcsolatukat a könyvtárral? Számottevő-e azoknak a száma, akik kizárólagosan az eltávolított alacsony esztétikai értékű műveket olvassák? Ezekre a kérdésekre vártuk, ami az olvasók elvesztését illeti, szorongva, ami viszont hipotéziseinket illeti, bizakodva, a leginkább szembetűnő választ: az olvasólétszám alakulását. Miskolcon a rendkívüli fél év alatt a felnőtt olvasók 10%-a, Jászárokszálláson csak 6,5%-a maradt el. Ez az arány az egyik könyvtár esetében sem nagyobb, mint a könyvtárra jellemző lemorzsolódási arány, ez azonban még nem elég bizonyíték arra, hogy az állomány összetételének megváltoztatása nem szerepelt-e a könyvtárból való elmaradás okai között. Miskolcon mindössze öt-tíz olvasónál lehetett komolyabban arra gondolni, hogy esetleg a hiányzó könyvek okozhatták a könyvtárral való szakítást. Jászárokszálláson az 58 kimaradt olvasó közül 32-en objektív nehézségeket sorolnak fel (betegség, elköltözés, új munkahely, tanulás), 18-an az időhiányt, a nyári munkákat említették. Ha voltak olyanok Jászárokszálláson, akik a hiányzó könyvek miatt fordítottak hátat a könyvtárnak, úgy azokat csak a tagság 20%-át kitevő 18 olvasó között kell keresni. A tagságot szüneteltető és elmaradt olvasóknak a kísérlet előtti kölcsönzéseiben azonban olyan alacsony arányú volt a lektűr részesedése, hogy szinte kizárt, hogy az elmaradás oka a szokatlan összetételű állomány lett volna.

Lektűr pótló olvasmányok

A rendkívüli helyzetben a forgalom egyik könyvtárban sem csökkent semmivel, a kölcsönzött könyvek összetételében viszont lényeges változások tapasztalhatók. Ez bizonyos mértékig szükségszerű is volt, hiszen az egyik olvasmánytípus félévi forgalomból hiányzott. Kérdés, hogy mely olvasmányok rukkoltak előre. Mindkét könyvtárban megnőtt az ismeretközlő irodalom kölcsönzésének aránya, Miskolcon 33, Jászárokszálláson 37%-kal. Az a tény, hogy a lektűrök helyére elsősorban útleírások, műszaki könyvek és népszerűbb társadalomtudományi könyvek kerültek, arra utal, hogy elsősorban nem a szépirodalmi olvasmányok szerkezete, hanem a nagyobb kör, az általános olvasói érdeklődés módosult, ha nem is véglegesen. Az esetek legnagyobb részében azonban sem ízlésváltozás, sem érdeklődésváltozás nem következett be. Az történhetett, hogy az olvasók egyszerűen megszokták, hogy bizonyos számú könyvet vigyenek haza, és a „pótkönyvek” közé elsősorban olyan könyvek kerültek, amelyek kevésbé „horzsolták” az olvasói ízlést. Az alacsony esztétikai értékű művek eltávolításával szükségszerűen növekednie kellett valamivel a kölcsönzött könyvek között az értékes irodalom arányának. Nőtt is, de csak 5–6%-kal. Míg Miskolcon elsősorban az „alkalmazott” irodalmi művek, vagyis a történelmi témájú, az önéletrajzi és a tudományos fantasztikus könyvek kölcsönzésének aránya nőtt, Jászárokszálláson viszont a Hemingway-típusú huszadik századi realista és a Bulgakov-típusú áttételesen közlő modern irodalom aránya nőtt meg. Első hallásra kézenfekvő lett volna egy olyan feltevés is, mely szerint a legjobban lektűrhez hasonlító romantikus művek arányának kellett volna növekednie. Azért nem történt ez így, mert ezek általában az olvasmányok időben legelső rétegét képviselik, és így a legtöbbek, már a tizen- huszonevesek által is kiolvasott könyvek közé tartoznak. Miskolcon a kísérlet tulajdonképpen kimerült az alacsony esztétikai értékű művek ritkításában, Jászárokszálláson viszont a lektűr teljes eltávolítása mellett különös hangsúlyt kapott az olvasmányajánlás. Ennek a tudatos nevelő tevékenységnek tudható be, hogy az áttételesen közlő modern művek olvasásá-

nak aránya a kritikus időszakban nagyobb arányban növekedett, mint a hagyományos megformálású realista alkotásoké. A könyvtárosok munkája mellett ez persze az újfajta írók és művek felfedezésére vállalkozó olvasók érdeme. (Arról pedig nem szabad megfeledkezni, hogy sok olvasó meglehetősen makacs előítélettel viselkedik a klasszikusokkal szemben.)

Az olvasók viselkedése

A „válságot” az olvasók mindkét könyvtárban jó idegekkel, jó hangulatban „vésztették át”, vagyis a többségük feltehetően semmit sem vett észre. Miskolcon a tagság 33⁰/₀-át kitevő középiskolások közül senki nem tett észrevételt, a többi rétegből is csak egy-két olvasó tett megjegyzést. Jászárokszálláson mindössze 27-en érdeklődtek az összes kölcsönző közül a polcokról hiányzó könyvek után. (Az „Ebben a könyvtárban hol vannak a jó könyvek?” — típusú kérdések is a hiányzó könyvekre utaltak.)

A keresett könyvek vagy olvasmányfajták helyett ajánlott műveket az olvasók általában elfogadták, de zömük a könyvtáros által ajánlott könyvek mellett maga is választott könyveket. Ez lehetett a bizalmatlanság, de lehetett az olvasmányairól önállóan döntő tudatos olvasói magatartás megnyilvánulása is.

Az ajánlások, amennyire ezt a néhány szavas reagálásokból meg lehet állapítani, sikeresek lehettek. Mindössze két kifejezetten sikertelen akcióról számolhattak be a könyvtár munkatársai: a Passuth könyvet kereső tisztviselőnek Mark Twain Jean d'Arc, a jó életrajzi regényt kereső fiatal munkásörnek Feuchtwanger Goya című regénye jelentett túlságosan nehéz feladatot. A lektűrmentes időszak előtt Bókay, Szilvási és Rolland regényeit kölcsönző 23 éves munkásnő a „lektűrmentes” időszakban Déry Szierelem című elbeszéléskötetét és Balzac regényét vitt el. A Cusack, Bókay és Krúdy regényeit visszahozó 31 éves eladónő Andersen Nexő Szürke fény és Thackeray Hiúság vására című regényeit kölcsönözte ki. A Tatay, Szilvási, Majerova és Jókai regényeit elolvasó 30 éves fodrász Ilf-Petrov, J. Heller és Lewis Sinclair regényeit választotta. Egy 23 éves munkás, aki Bartha A bajnok élete, Ziergiebel A sebhelyes arcú, Tóth Mi janiccsárok, Cusack Hőhullám Berlinben és Diggelmann A hagyaték című regényét hozta vissza elégedetten Lem Éden, Mann Királyi fenség, Lara Indián vér, és Herlin Mit tettél Káin című könyveit választotta ki.

A visszahozott és az elvitt könyvek listája mind a négy olvasónál két különböző ízlésszintet jelez, mégsem történt csoda, hiszen már a lektűrök társaságában mind a négy esetben ott volt az értékes irodalom képviselője — (Rolland, Krúdy, Jókai és Diggelmann), vagyis az elsődleges lektűr-igények mellett a komolyabb szellemi erőfeszítést kívánó művek iránti igények is jelen vannak náluk. Abban, hogy ezek az igények — nemcsak négyüknél, hanem sokuknál — realizálódhatnak, abban kétségtávol szerepe volt a megváltozott olvasmánykínálatnak.

Miben erősítették meg a kísérlet eredményei?

Abban, hogy az esztétikai értékeket, valamint az olvasói szokásokat és igényeket egyaránt figyelembe vevő, az eddiginél bátrabb, politikusabb, az ízlésnevelést jobban szem előtt tartó állományalakítás kedvező könyvtári légkörben nem veszélyeztetheti a könyvtár tekintélyét.

Abban, hogy viszonylag alacsony a csak lektűr olvasók aránya, így elfogadhatatlan azoknak a könyvtárosoknak az érvelése, akik a lektűr nagy példányszámú beszerzésénél az olvasók igényeire hivatkoznak. Abban, hogy az olvas-

mánykínálat megváltoztatása önmagában még nem hozhat tartós eredményeket, párosulnia kell nagyon tudatos és tudományos megalapozottságú, bátran, de szakszerűen kísérletező olvasó-nevelő munkával.

Abban, hogy amennyire káros az alacsony esztétikai értékű irodalom „fitogtató” kínálata, annyira szükséges az „átvezető” (az értékes és olvasmányos) irodalom nagyobb példányszámú jelenléte és hatásosabb népszerűsítése.

Abban, hogy a lektűröktől az irodalomig nagyon sokféle út vezet, de bizonyos magatartású olvasók számára csak bizonyos utak járhatók, ezért van nagy szükség az olvasói viselkedést tanulmányozó szociológiai, szociál-pszichológiai és pszichológiai kutatásokra, és arra, hogy egyre több könyvtár váljon a központi kutatóműhelyek laboratóriumaivá.

Mit kezdjen a könyvtáros a lektűrrel?

Joggal feltehetik olvasóink a kérdést, hogy nem lehetett volna prolongálni a jászárokszállási könyvtárban azt a lektűrmentes állapotot akár néhány évre, illetve, hogy nem lehetne-e általános gyakorlattá tenni. Bizonyos érvek kétségtelenül emellett szólnának. Például a két kísérlet eredményei. Aztán ha belegondolunk abba, hogy a meglehetősen szűkre szabott beszerzési keretből a könyvtárak mennyi giccsadós (tehát átlagosnál drágább) könyvet vesznek a lektűrölvásók kedvéért és az elsősorban értékeesebb műveket olvasók rovására, könnyen kiszaladhat a szájunkon, hogy aki ilyesmit akar olvasni, vásárolja meg, hiszen még a giccsadós könyvek ára sem túl magas nálunk. Az is mérlegelendő szempont, hogy a százezer példányban megjelenő lektűrök 80–90%-a az olvasók könyvespolcaira kerül, nagyobb városokban tehát minden házban, kisebb településeken minden utcában akad belőlük egy-egy példány, nem is kellene sokat fáradni értük. Az egyik járható út véleményünk szerint az alacsony esztétikai értékű műveket mellőző könyvtár lenne. Valószínűleg nem rohannak ki majd a könyvtárból tömegestül a dühödt olvasók, mégis nagy ára lenne ennek a megoldásnak. Valószínű, hogy a legtöbb könyvtárban hamarabb fogyna el a hiányzó lektűr pótlására alkalmas átvezető olvasmányanyag, mint amilyen gyorsan (illetve éppen lassan) változna az olvasók ízlése. Az ennek következtében fellépő feszültség feloldására pedig nem tudnának felkészülni a könyvtárosok, (és persze az sem biztos, hogy a legfelkészültebb könyvtárosok feszültségoldó tevékenysége hatásos lenne minden esetben.) A másik, ugyancsak járható út az olvasmánykínálat változatlanul hagyása (illetve az eddigi elképzelés alapján történő alakítása lenne.) Ennek a megoldásnak is nagy az ára.

Az alacsony esztétikai értékű művekkel felhígított olvasmánykínálat nem okoz ugyan sokkhatást az olvasóknak, (mint okozna jó részüknek a lektűr tartós távolmaradása), de konzerválná ízlésüket, lelassítaná fejlődésüket. Ezt a veszteséget csak a nagy felkészültséggel rendelkező, az olvasókat a nagyon különböző értékek között nagy olvasmány- és olvasóismerettel kalauzoló könyvtárosok ellensúlyozhatnák, akik ma még kevesen vannak.

A leginkább járható útnak az a megoldás látszik, amikor az átvezető olvasmányok arányának növekedésével párhuzamosan csökkentjük az alacsony esztétikai értékű művek arányát. Ennek a megoldásnak is ára van, mert ez esetben „csak” az a kérdés, hogy melyik könyvtárban, milyen átvezető olvasmányok arányát mennyivel növeljük illetve csökkentjük. Még ez is kevés, mert az olvasmánykínálat mérsékelt ütemű változtatása is előidézhet kisebb-nagyobb feszültségeket, ezt pedig ugyancsak hajlékonyabb, aktívabb és szakszerűbb olvasószolgálatlalt és olvasó-nevelő munkával lehet csak ellensúlyozni.

1. Gulyás Pál: Népkönyvtári címjegyzék Bp. 1910.
2. Gulyás Pál: Népkönyvtárak szervezése, kezelése és fenntartása. Bp. 1913.
3. Gulyás Pál: Népkönyvtári címjegyzék. Pótfüzet. Bp. 1916.
4. Szabó Ervin: Mit olvasnak és mit olvassanak? Szabó Ervin magyar nyelven megjelent tanulmányainak gyűjteménye. Bp. 1959. FSZEK.
5. Muth, L: Bleibt das Buch ein Klassen-Medium? = Börsenblatt für den Deutschen Buchhandel — Franfurter Ausgabe. Nr. 62. vom. 4. August 1970.
6. Madzsar József: Mintajegyzék városi nyilvános könyvtárak számára. Bp. 1913.
7. Ónódy Miklós: Közművelődési könyvtárak — könyvkiadás, könyvterjesztés, 1970. Kézirat. Megtalálható a Könyvtártudományi és Módszertani Központ szakkönyvtárában.
8. Ezt a fogalmat Polónyi Péter vezette be, és az irodalmi műveknek az olvasóknál betöltött, a mű esztétikai értékétől többé-kevésbé függetlenül érvényesülő funkcióira alkalmazta.
9. Amennyiben tanulmányunk olvasója nem találná őket a polcokon, abban nagy szerepe lehet annak, hogy ezek az írók állandó példánk, de néhány perces búvárkodás után valószínűleg jó néhány hasonló, értéktelen-sikertelen műre bukkanának, ha olyan könyveket keresnének a polcokon, amelyekből több áll egymás mellett és olvasói kéz érintésétől mentesek.
10. Kamarás István — Polónyi Péter: Értelmiség, olvasás, könyvtár. Bp. 1970. NPI.
11. Kamarás István: Adalékok a munkások és a népművelők műveltségképéről. = Kultúra és Közösség. 1974. 3. sz.
12. Kamarás István, Polónyi Péter: i. m.
13. Erről a kísérletről bővebben: Kamarás István — Szilágyi Dezsőné: Állományalakítás — ízlésformálás. Bp. 1973. OSZK, KMK.
14. Erről a kísérletről részletesebben: Arató Antal: Állományalakítás és ízlésformálás a községi könyvtárakban. Bp. 1975. OSZK, KMK.

BÁN RÓBERT

Az amatőrfilmről — alkalomszerűen és általában...

Az alkalmat egy esemény kínálja.

Ez év nyarán került sor, immár másodízben a „Munkásportrék” nevet viselő országos amatőrfilmes pályázat nyilvános bemutatójára. Ennek kezdeményezői és lebonyolítói a szolnoki amatőrfilmesek, akiket szándékuk megvalósításában a város és a megye számos társadalmi szerve támogatott. Nem udvariaskodó formalitás, ha előljárójában kimondom: ezekben a napokban Szolnok nem pusztán helyet adott, de valóban otthona volt az amatőrfilmeseknek, a szolnokiak

nemcsak gondos rendezőknek, de igazi házigazdáknak bizonyultak. Márpedig, akik ismerői az ilyen találkozóknak, velem együtt tanúsíthatják: a megfelelő körülmények biztosítása, a vetítések milyensége, a beszélgetések-viták lehetőségének megteremtése a siker lebecsülhetetlenül fontos része.

Igaz, jókat vitatkozni — rossz filmekről is lehet, s egy mégoly kicsinyke filmverseny értékét, tartalmát is elősorban a vásznon pergő művek határozzák meg. Nézzük hát, a látottak alapján, mit mutat a mérleg.

Az eredmények serpenyőjébe elsőként a pályázat létét tehetjük. Azt, hogy másodsorra is sikerült több mint félszáz művet begyűjteni, amelyek — legalábbis szándékukban — eleget kívántak tenni a pályázat nevében meghirdetett célkitűzéseknek, amivel kapcsolatosan joggal mondhatta ki az első kiírás alkalmából Rónyai Balázs, az egész ügy egyik lelkes animátora: „A magyar amatőr-filmes mozgalomban munkásokról szóló filmek — a munkásształy társadalmi szerepéhez viszonyítva — elenyésző számban készültek...”

Aligha kell bizonyítani, hogy milyen helyénvaló célkitűzés erre a témakörre irányítani a figyelmet. S hogy a beérkezett filmek mennyiségét értékelhessük, tudnunk kell, hogy a televízió amatőr-filmes műsorának, a Pergő Képeknek évente megrendezett pályázataira sem sokkal nagyobb számú mű érkezik. Pedig ott a meghirdetés publikusságán s a valóban nagy nyilvánosság előtti szereplés kecsegtető voltán túl még a teljes tematikai kötetlenség is szabadabbá teszi a teret. Nyilvánvaló, hogy a tárgyban megkötött pályázat — így a „Munkás-portrék” is — eleve csökkenti a résztvevők potenciális körét. Hiszen kizár például olyan népszerű és sikeres műformákat, mint az animációs film, amely pedig az elmúlt esztendőket során vezető szerepet vitt az amatőr-filmezésben.

A beérkezett filmek mennyiségével tehát nem lehetünk elégedetlenek. S hadd vitázzak itt mindjárt azokkal, akik a „mennyiség-érték” párosításánál elfintorítják az orrukat, mondván, hogy mindenfajta művészeti tevékenységben egyetlen igazán jó mű többet ér, mint akármennyi tisztessen közepeszerű, nem is szólva a gyenge munkákról, amelyek inkább írtandók, nemhogy támogatásra lennének méltóak. Az ellenvetés, bár tetszetős s van benne bizonyos igazság is, a művészettörténet korokat átfogó nézőpontjából, mindenképpen érvénytelen az amatőr-mozgalomban. A mennyiség-minőség összefüggése itt — a tapasztalat szerint — pórén-pusztán is érvényes, s a növekvő mennyiségen belüli szelekció, az értékrend kialakítása éppen a mozgalom fejlődésének, előbbrelépésének egyik legserkentőbb eleme. Ezt szolgálják — egyebek között — a minden ilyen összejövetel szerves részét, egyik legfontosabb programpontját jelentő beszélgetések, az ún. nyilvános konzultációk, amelyeken az udvariaskodás sztaniolpapírja nélkül, formalitásoktól mentesen hangzanak el a bíráló szakmai tanácsok, csapnak össze a vélemények. No, de ezt folytatva átlendülnénk a címbeli „általában” passzusba, pedig még korántsem fejeztük be az „alkalomszerű”-höz kapcsolódó beszámolókat...

Félszáznyi filmből válogathatott tehát az előzsűri s a rostálás után huszonegyet tartott alkalmasnak arra, hogy nyilvános bemutatón vetélkedhessen a zsűrik által odaítélt díjakért. (A többszám nem tévedés. Szolnoki sajátosság: a szakzsűri mellett a „téma” képviselői maguk döntenek, hogy a látott „munkás-portrék” közül melyek azok, amelyek a „Rólunk szól” elnevezésű díj, nevében hordott feltételeinek legjobban megfelelnek. A két zsűri választása nem esett egybe, s ez nem feltétlenül hiba. (Az viszont sajnáltnivaló, hogy a már emlegetett nyilvános konzultáción az ítéletekben tükröződő nézeteltérések ez alkalommal nem konfrontálódtak.)

S ha most már a legjobban sikerült filmeket vizsgáljuk, ismét van mit az eredmények serpenyőjébe helyoznunk. Három olyan filmet is láthattunk, amelyek mindegyike szolgált valami eredetivel, sajátos többletértékkel, a kidolgozás gondosságán, művességén túl. Ötvenből három figyelemreméltó munka — nos ez az arány akkor sem kedvezőtlen, ha a mesterséget hivatásszerűen, főfoglalkozásként űzők, anyagi-technikai feltételeiben óhatatlanul előnyben lévő tevékenységével vetjük egybe.

Vegyük sorra a három filmet.

Az *Élet a szállásokon*, a dombóvári Takács László munkája, formáját tekintve teljességgel megfelel a „portré” feltételeinek. Megengedhetően tágítja a kiírás másik kritériumának körét, modelljéül egy falusi munkást, elfogadottabban: egy parasztembert választva. Az ő életéből, tevékenységéből adnak mustrát a képek. Sajátos életforma ez. Az értelmező szótár idevonatkozó címszava szerint a „szállás — a határban egy csoportban elhelyezett, időszakosan használt gazdasági épületek összessége.” A meghatározásból is kiderül tán, hogy a tevékenysége, módja és jellege bizonyos értelemben a múltat idézi.

A film képei a szállási élet tárgyi és tevékenységbeli elemeit örökítik meg. A szép kompozíciók, a gondos vágás együttese azonban nem adna többet a korrekt dokumentációnál. Takács László ötlete: egy ilyen esetben szokatlan inverzió alkalmazása. A megszokott dokumentum-portrék általában úgy készülnek, hogy a modellként választott személy előbb magnószalagra mondja elbeszélését. E gyakran remekbe sikerült monológhoz kerülnek aztán az utólag felvett képek, amelyek többnyire meglehetősen szervesen illusztrálják az elmondottakat. Így aztán a film két összetevője, a kép és hang között diszkrepancia keletkezik az előbbi rovására, s ez az egyenetlenség lerontja a meglévő értékeket is. (A feszítív anyagában akadt ilyen példa, nem is egy...)

Takács megfordította a sorrendet. Felvette a képanyagot, sorrendbe is rakta, majd megkérte modelljét, hogy az előtte levetített képsort kommentálja. Remek eredményt ért el. A kezdeti rácsodálkozás hangjai, a képek naív „felismerése” csakhamar feloldódott, és a kommentár, a látottaktól indítatva vallomássá emelkedett. Egy ember belső világa, egy életforma személyességében hiteles képe tárult fel, amelynek sajátos színt adott e tevékenységi mód szükségszerű elavulásának felismerése. Mindehhez járult egy tapasztalt idős ember néhány éles szemmel meglátott, s gyakran kitűnő humorral megfogalmazott bíráló megjegyzése napjaink néhány, ezt érdemlő jelenségéről...

Takács László filmjét második díjjal honorálta a zsűri. A két első díj egyikét dr. Oláh Imre kapta, *A Buglyó-lányok* c. munkájáért. A hajdúböszörményi állatorvos negyvenegynéhány esztendejével amatőrfilmes mozgalmunk veteránjai közé tartozik. Pályafutása megérdemelne egy külön dolgozatot. Tevékenységében igazán plasztikusan jelentkezik az amatőr művészeti munka néhány fontos sajátossága: az önkifejezésért vívott szívós és buktatókkal teli küzdelem, a társadalmi hatékonyságra való törekvés, a kifejezési eszközök egyre intenzívebb megismerése és alkalmazása, no meg — nem utolsósorban — a mozgalom csiszoló, alakító ereje...

Most bemutatott munkája egy falusi testvérpár sorsával ismerteti meg. Oláhban titkolatlan nosztalgia él az elmúló paraszti életforma iránt, de újabb munkáiban — így *A Buglyó-lányok*-ban is arról tesz tanúságot, hogy ez az együttérzés már kritikai tudatossággal párosult. Két modellje, egyazon helyzettől indulva más-más utat választott. Egyikük, anyjuk halála után is hűséges maradt az örökséghez: a földhöz, a tanyasi élethez. A magányosság keserűségét azonban kevéssé enyhíti önként vállalt volta. A másikban volt erő, hogy már

nem éppen fiatalon, szakítani tudjon ezzel az „utóvéd” — életformával és részt vállaljon egy közösségben. Ketten vallanak a filmben: a tanyasinak maradt és az üzemi munkásnővé lett öregedő testvérpár. Oláh képei plasztikusan teljesítik ki a vallomásos szavakat. A párhuzamos portré nem szimplifikál. Nem tagadja meg rokonszenvét az egyiktől és nem festi rózsaszínűbbre a másik sorsát, életét, mint amilyen a valóságban. Éppen ezzel az érzékenységgel teszi meggyőzővé a fellelt tényeket, s engedve ezek erejének belátja és a nézővel is beláttatja a két választás objektív differenciáit, értékrendi különbségét.

A váratlan felfedezés, a meglepetés örömeivel szolgált a másik elsődíjas, az amatőrfilmes mozgalomban eddig ismeretlen, leninvárosi Hajdú Ferenc. Filmjének címe: *Tűzoltók*. Alig öt perc időtartamú. Ennek túlnyomó részében lenyűgözően bravúros képeket látunk egy gigantikus tűzoltási gyakorlatról. A lobogó lángok és a lángokkal harcoló eszközök. Nemcsak a gépek, a tűzoltást végző emberek is, egy gigantikus technika elemeinek látszanak, különös, idegen formájú, csillogóan fémes tűzvédő öltözékeikben. Mintha egy remekbe formált tudományos-fantasztikus filmet látnánk, amelyben távoli bolygók vagy egy lidércesen elképzelt jövőendő alakjai mozognak. A látványosság magával ragad, de közben óhatatlanul felötlik a kérdés: mi köze mindennek a pályázat céljához, hogy kerül ez a film a „munkásportrék” sorába?

Aztán, a film utolsó másodperceiben, amikor már csak a terepet hólepelként elfedő sűrű oltóanyag alól pislán fel egy-egy lángnyelv — néhány közeli kép következik. Ilyenek: egy tömlő lecsavart végén kibuggyanó vízcseppek, egy eres kéz s végül, a levetett, más világbeli öltözék alól kibukkanva, egy verejtékes, megfáradt arc, amelyen felsejlik a jól végzett munka, a teljesített feladat feletti elégedettség visszfényeként egy halvány mosoly. S e néhány kép visszamenőleg más értelemmel tölti meg a látottakat. Minden emberivé teljesedik.

E látszólag aprócska ötlet Hajdú kitűnő leleménye. A befejező „villanások” lényegileg változtatják meg a megelőző képsort, tartalommal töltik meg azt, ami — enélkül nem lenne több, mint fotográfálási, vágási bravúr...

Egyedi értékein túl, a három elsorolt film együttese is fontos tanúsággal szolgál. Meggyőzően bizonyítja, hogy az első megközelítésre tán túlságosan is leszűkítettnek, egynem megközelítést engedőnek tetsző feladat milyen sokféle-képp oldható meg, ha a megfelelő technikai felkészültséghez, a filmcsinálás nélkülözhetetlen mesterségbeli fogásainak ismeretéhez — eredeti gondolat járul.

S itt elérkeztünk a másik serpenyőbe kerülő gondokhoz, a látottak teher-tételeihez. Két tartalmi-szemléleti problémát említenék elsőbben. Az egyik amikor a munkás helyett a munka jelenik meg csupán a képeken, vagy még pontosabban a munkagép. Kétségtelen, ez fotogénebb, s főként egyszerűbben megközelíthető. Könnyebb a forgó kerekekből, mozgó vaskarokból, szikrát hányó esztergakésekből látványos mozgáskompozíciót formálni, mint egy ember világát feltárni. Visszatérő jelenség ez a fajta tévedés vagy feladatmegkerülés. Már az első pályázatról szóló beszámolóban is hangot kapott, hogy „sokan nem úgy értelmezték a kiírást, ahogy szerettük volna. Mi a munkát végző emberre akartuk irányítani a figyelmet, rombolgatva azt az előítéletet, hogy egy üzemben csak a környezet, a forgó gépek, a kavargó embertömeg lehet érdekes...” (Pergő Képek 1973/3 — Rónyai B.: Munkásportrék '73)

Ilyen film jónéhány akadt. Egyet említenék példaként. A túrkevei Pólya Pál *A darus* címen készítette pályamunkáját. Mit látunk a filmen? Üzemcsarnokot, emelkedő és süllyedő terheket a daru kampóján, egy senkihez nem tartozó kezét, amely különböző karokat mozgat, gombokat nyomkod. A cím ígéretével szemben, nem a darus portréját, hanem egy ilyenformán lélektelen gép képmását

adja; az emberi helyett a mechanikus tevékenységet. Pedig a lehetőség ott van a képek mélyén. Az egyik beállításban például felvillan a darusfülke háttérében egy polc, rajta a mindennapi élet néhány apró kelléke. Például egy kávéfőzőgép... És milyen érdekes lett volna, ha mondjuk innen elindulva azt igyekszik feltárni: ez a fiatalasszony, aki napi nyolc órát tölt el itt, ebben az izolált világban, hogyan teremt emberi környezetet, hogy alakítja ki azt az életformát, amely feloldja tevékenysége mechanizmusát. Vagyis — egy, esetleg mégoly tetsetős etűd helyett valóban portrét, emberi arcmost próbálva felmutatni.

A másik, ugyancsak több filmben ismétlődő, tehát bizvást jellegzetesnek minősíthető tévfelfogást a zsűri egyik tagja — találóan — „protokoll-szemléletnek” nevezte. Afféle „kipipált szempontok” az ilyen filmek, mintha a televízióhíradó unott rutinfeladatai lennének a követendő példaképek. Megismerés helyett bemutatás, a valóságból megragadott pillanatok helyett rekonstruált helyzetek, setesuta „nyilatkozatok”, illusztrációként felvillantott termelési képek. Mégha olyan jeles technikai szinten készül ez, mint a szolnoki Rónyai Balázs *Tytovék* c. munkája, akkor is fájdalmasan bosszantó, hisz éppen azzal marad adós, amivel többletet adhatna. Nevezetesen, hogy nem a hivatásosok kötelező penzumának szükségszerű felületességével ábrázol, hanem a környezetet jól ismerő, benne élő ember gazdag tapasztalataival tud a felszín mögé kerülni, s a megmutatottakat éppen a személyesség ereje teszi hitelessé. Ha azután ez a protokollaritás még a megvalósítás technikai fogyatékoságaival is párosul, (pl. a *Többet tudni a világról* c. filmben) akkor a szemlélet gyengéi, a felszínesség, a hivataloskodás — szinte karikírozottan jelentkeznek.

S ha már szó került a technikai fogyatékoságokról, bizony ezek között akadt olyan, még a szigorú előzetes rostálás után is, amely méltatlan amatőr-filmes mozgalmunk mai színvonalához. A pontos expozíciót, a valamilyen okból hibásan sikerült képek irgalmatlan elhajítását — jónéhány éve már elengedhetetlen követelményként tekinthetjük minden olyan film esetében, amelyet készítője nyilvános bemutatásra szán. A mérce magasabbra került azóta, hogy az elég sokáig hordott gyermekcipőket kinőttük. Mert nincs mit tagadni rajta: az ún. öntevékeny mozgalmak között az amatőrfilmezés sokáig messze leghatul kullogott. Annak ellenére, hogy erős hagyományokra támaszkodhatott volna, hiszen a harmincas években virágzó amatőrfilmes élet volt hazánkban. Az Amatőr Mozgófényképezők Egyesülete már 1931-ben megalakult, s az évtized derekára önálló székházzal rendelkezett, ahol 150 személyes vetítőterem, jelentős könyvtár, archivum, hanglaboratórium szolgálta a mozgalmat. Művelői számos nemzetközi versenyen arattak sikereket, hoztak el díjakat.

A felszabadulást követő esztendőkből, amikor pedig a művészeti öntevékenység intenzív támogatásra talált, s különböző ágazatai gyorsan virágba szöktek, az amatőrfilmezés sokáig tetszhalott volt. S ebben nemcsak anyagi okok, a technikai felszerelések érthető hiánya játszott szerepet, hanem az a felfogás is, amely bizonyos gyanakvással szemlélte ezt a tevékenységet. Afféle „úri passzió-nak” minősült, annak ellenére, hogy még postai bélyegzők is hirdették az (egyéb-ként tévesen citált) lenini mondatot, hogy „számunkra legfontosabb művészet a film...”

Népművelésünk sokáig nem fedezte fel az amatőrfilmezésben rejlő társadalmi lehetőségeket. Néhány „megszállott” próbálkozott csupán — újra meg újra — a mozgalom életrekelésével, és bizony jó másfél évtizednek kellett eltelti ahhoz, hogy ez legalább az eltűrttségig eljuthasson. Csak 1961-ben kerülhetett sor, a szerénynél is szerényebb keretek között az országos fesztivál megrendezésére, s még vagy öt esztendőre volt szükség, hogy megalakulhasson a MAFSZ, az ama-

tőrfilmekesek szövetsége. Ez azonban még korántsem jelentette, hogy a hivatalos népművelési apparátus befogadta volna. Szinte komikus példaként említhetjük, hogy majd harminc évet kellett várni, amíg újra elfoglalhattuk helyünket abban a nemzetközi szövetségben, az UNICÁ-ban, amelynek létrejöttét annak idején éppen a magyar amatőrfilmekesek kezdeményezték...

Ma már — elvben és általában — múlt időben beszélhetünk minderről. Amint a szolnoki példa is bizonyította: társadalmi szervezeteink sokhelyütt magukénak tekintik már az amatőrfilmézést, támogatják is, és ami még fontosabb, a közművelődési programunknak is integráns eleme lett.

Azt azonban korántsem mondhatjuk el, hogy már kiaknáztuk a benne rejlő potenciális lehetőségeket. Egyetlen adattal is meggyőzően érzékelhetjük ezt. Megbízható becslések szerint az országban sok tízezer keskenyfilm-felvevőgép van forgalomban. A mozgalomhoz számító, tevékeny amatőrfilmekesek száma azonban legfeljebb, ha az ezer körül jár. Mégis, valószínűleg tévedés lenne a mozgalom fejlődési lehetőségét abban látni, hogy a már meglévő felvevőgép-tulajdonosok soraiból próbáljuk szélesíteni az amatőrfilmekesek táborát, minél többeket arra készítetve közülük, hogy felvételeiket hozzák el a szemlék, verseknek nyilvánosságára elé. Ezek túlnyomó többsége ugyanis a kamerát csupán emlékek rögzítésére használja, számukra minden felvett képkocka örökbecsűen kedves. Az amatőrfilmzés ennél több erőfeszítést igényel, összetettebb, magasabb igényű tevékenység, amelynek lényege messze túllép a „privát-hobbyn” és a teljesebb önmegvalósítás, a társadalmi értékű önkifejezés szolgáltatában áll. Éppen ezért a követendő út: a művelődési intézmények keretein belül kialakított amatőrfilm-klubok számának megnövelése s a meglévők erősítése. A fejlődés az utóbbi években erőfelé tendál. A hetvenes évek eleje óta a klubok száma közel háromszorosára nőtt, ám még mindig legfeljebb száz körül van a számuk. S ezzel nem lehetünk elégedettek. S azzal sem, hogy — bár az amatőrfilmzés szerencsére egyáltalán nem főváros-centrikus, erős bázisai vannak számos vidéki városban, sőt kisebb településen is — még jónéhány olyan megye akad, ahol semmiféle ilyen irányú tevékenységgel nem találkozhatunk.

Különleges nyomatékkal kell figyelni és segíteni a fiatalok ilyen irányú érdeklődését. Sokéves tapasztalat bizonyítja, hogy a mozgalom gerincét a húszévesek jelentik. A meglehetősen munkaigényes, gyakran valóban áldozatos filmkészítésről koruk előrehaladtával bizony sokan letesznek, és ez ellen aligha lehet eredményesen hadakozni. A fiatalabb korosztályok érdeklődése azonban még szinte korlátlanul növelhető, hisz éppen ez az életkor, amikor a mozi iránti rajongás a legerősebb. Szinte teljesen szűz területet jelent ilyen szempontból az iskola, ahol azonban egyenlőre meglehetősen erős érdektelenség mutatkozik. Feltehetően nem a diákok részéről... Messzire vezetne, ha ennek okait boncolgatni kezdenénk, talán elég utalni arra a folyamatra, amely néhány év alatt hamvába halasztotta a nagy diadallal kivívott középiskolai filmesztétikai oktatást is. S valószínűleg nem is elsősorban a gimnáziumokban kéne megtalálni az újabb bázisokat, hanem az ipari tanuló és szakközépiskolákban. Egyrészt mert ezeknek a fiataloknak humán terhelése sokkal kisebb, másrészt mert a film bizonyos mértékű technikai jellege közelebb is esik hozzájuk, jobban benne van mindennapjainkban, mint más művészeti ágaknak akár csak passzív, tehát befogadóként való művelése. Azt hiszem, s ezt néhány példa már bizonyította is: egy jól működő amatőrfilmes csoport egyfelől igen erős kollektív nevelő, másfelől egy olyan zárt közösségen belül mint az iskola, fontos és mozgósító társadalmi szerepet tölthet be.

Vesszőparipámról lévén szó, sietve abba is hagyom itt, mielőtt belebonyolódnék. Remélem, hogy az amatőrfilmezés terén járatlan olvasó számára is sikerült valamennyit érzékeltetnem e munka társadalmi jellegéből s nem szeretném azzal terhelni, hogy helyi példák felsorolásával aprólékosan is bizonygassam azt. Annyit szeretnék még hozzáfűzni, bár ez nem célja, csupán következménye az öntevékeny művészi mozgalmaknak, hogy egyre inkább az amatőrfilmek jelentik a hivatásos filmművészi utánpótlás legfontosabb bázisát. Ahogy erősödik a mozgalom, úgy válik a kiválasztás segítőjévé, s a mai főiskolások jelentős része is már a volt amatőrök soraiból kerül ki.

Befejezésül visszakanyarodnék az „általában”-tól az „alkalomszerűséghez”, a II. Munkásportré-fesztiválhoz, amely — meggyőződésem — mind az elsorolt hiányosságok ellenére is sikeres volt, megszolgált a kapott támogatást. Tovább kell tehát folytatni, sok türelemmel és szívóssággal, hiszen az amatőrfilmek számára éppen ezek a bemutatkozási lehetőségek, a versengés, a nyilvánosság az egyetlen igazi honorárium. S ezért van szükség arra is, hogy fenn-tartsuk és szélesítsük a versenyformát, a zsűrizést, még ha a díjak szétosztásában óhatatlanul esnek tévedések, hibák, és ezek sérelmeket is okoznak. Ám e nélkül az ilyen összefüggések nemes értelemben vett játék-jellege elveszne, s csökkenne az értéke a már emlegetett és oly rendkívül fontos beszélgetéseknek, vitáknak, amelyeknek érlelő hatását évről évre — itt szó szerint értve — szemmel láthatóan érzékelhetjük. Erre is tanulsággal szolgált a „Munkásportrék” ismételt megrendezése.

Tanúhegy

A SZOBRÁSZ FELJEGYZÉSEIBŐL

1973. szeptember 7.

A szolnoki Városi Tanács és a Képző- és Iparművészeti Lektorátus közösen kiírt pályázatára beküldött tervek elbírálása. A város 900 éves történetét megörökítő és szimbolizáló emlékműre érkezett pályamunkák közül hat kapott díjat: Simon Ferenc szobrász és Pintér Béla építész közös terve, Illés Gyula szobrász elképzelése, Kis István szobrász és Vellay István építész Jászkun című terve, Sallai Mátyás és Linkóczy Tibor építészek, valamint Bálint Antal modellező Tiszája, Kovács Tibor építész munkája, és az én Tanúhegyem, melyet Kampis Miklós építésszel készítettem közösen.

A pályázat második fordulójára a fent említett alkotókat hívták meg, megemlítendő, hogy az „Uránia” terv fejlesztésébe bekapcsolódott Borbás Tibor szobrászművész is.

Az újabb forduló elbírálása után a zsűri a „Tanúhegy” tervet fogadta el.

Az emlékmű tömegét eredetileg betonból terveztük, amelybe pirogránit domborműveket akartunk foglalni. A zsűri és a megrendelő határozott kérésére a tervet át kellett „hangszerelni” kőre, ezért újabb tervet készítettünk. Tekintve, hogy egyrészt az anyagi lehetőségek kötve voltak, másrészt a kivitelezés határideje is rendkívül szoros volt, egymást alig fedő kőlapokból alakítottuk ki a tervet. Ebből következett, hogy a tömegek mozgása minimálisra csökkent, a plasztika lemerevedett.

Újabb zsűrizés után azt a feladatot kaptuk, hogy térjünk vissza az eredeti tervhez, építsük bele azonban a második forduló tanulságait is. Az emlékmű anyaga legyen beton.

1974. június 13.

Az ismételt zsűri végleg elfogadta a tervet, feladatom az volt, hogy készítsem el a domborművek 1:1 léptékű kartonját és a dombormű egy 1:1 léptékű részletét.

1974. július 30.

A zsűri elfogadta a bemutatott kartont, érdemben hozzáfoghattam az emlékmű elkészítéséhez. Erre maradt pontosan egy évem.

Néhány szót az építésszel, Kampis Miklóssal való együttműködésemről. Rögtön az elején megállapodtunk, hogy egymás meggyőződését és munkaterületét a legmesszebbmenőig tiszteletben tartjuk. Az én feladatom elsősorban az emlékmű tömegének és domborműveinek kialakítása, az övé pedig az emlékmű térbe helyezésének, környezetének tervezése, valamint a kivitelezés mű-

szaki szervezése. Természetesen a nagy tömegek kialakításánál is fontos volt a véleménye, különös tekintettel a statikai és kivitelezhetőségi problémára. Talán a nagy távolság, talán a szerencsés találkozás okozta, hogy ugyan viszonylag ritkán konzultáltunk, együttműködésünk végig eredményes volt.

Munkámban nagy segítség volt a Lektorátus egy különös újítása — mivel a folyamatos zsűrizést (hetenként kellett volna) a hagyományos módon nem lehetett megoldani — egy konzultáns bizottságot rendelt mellém, melynek tagjai: Rideg Gábor művészettörténész, Kiss István szobrászművész és Szabó István szobrászművész. Feladatuk az volt, hogy az esetleg felmerülő elvi — szakmai problémákat velük közvetlenül megbeszélhessem, elébe menve a hivatal lassabban forgó gépezetének. Kapcsolatunk olyan harmonikus volt, hogy gyakorlatilag szabadon, gátlások és beleszólások nélkül csinálhattam a dolgom.

Több tonna agyagot és gipszet kellett feldolgoznom, ezért segítőköt vettem magam mellé, fiatal, szobrásznak készülő, vagy éppen főiskolát végzett embereket. Céлом volt az is, hogy a közös munka során egy közös eszmeiségű alkotó csoportot hozzunk létre, ennek kudarcát azonban más alkalommal kellené elemezni.

Ami ez alkalommal döntő volt; a munkát sikerült megszervezni. A szobrok mintázásán kívül szervezési, könyvelési és gazdasági feladatok is felmerültek, valahogy olyan szinten, ahogyan a korai kapitalizmus kialakításának idején lehetett.

A műterem hamarosan szűknek bizonyult, ezért kibéreltem a romos váci zsinagógát, ahol egyszerre 15—20 m² domborművön dolgozhattam. A munka ritmusa az volt, hogy amíg én egy mezőt mintáztam, addig segítőim a másikat öntötték. A munka a szó szoros értelmében látástól vakulásig ment.

1974. október. 7.

A zsűri elfogadta a domborművek már leöntött gipsz negatívjait, ezzel a munka váci szakasza lezárult.

A téli hónapok kísérletezéssel teltek el, meg kellett oldani azt, hogy a domborművek felülete tökéletesen sima, valamint azt, hogy a beton víz- és fagyálló legyen. Külön feladatot jelentett, hogy a megrendelő kívánságára fehér cementet kellett használnunk. Fontos volt a szemszerkezet, a cement—kavics—víz arányának tudományos kikísérletezése.

Ezekben a munkákban nélkülözhetetlen volt a Szolnok megyei ÁÉV segítése, az, hogy egy házgyárat bocsájtottak rendelkezésre gépekkel, laboratóriummal és emberekkel. Legnehezebb munka itt az volt, hogy megoldjuk a gipsz vízmentes szigetelését, nehogy a gipsznegatív elszívja a vizet a betonból. A negatívot t. i. nem áztathattuk el, mert akkor nem bírta volna ki a beton több tonna nyomását. Mivel a negatívokat sok kis darabból a helyszínen állítottuk össze, nem használhattunk rázópadot sem; kézi vibrátort kellett alkalmaznunk. Feladat volt még olyan speciális vas fülek tervezése is, amelyeknél fogva a daru felemelhette a 3—4 tonnás elemeket. Kísérleteink úgy folytak le, hogy próbakockák helyett gyorsan mintáztam egy szobrot, amelyet leöntöttünk, és gipsznegatívjában próbáltuk ki a különböző eljárásokat. Így született pl. a „Siqueiros” vagy a „Magyar Jakobinusok” c. szobrom. Így az eredetinek meg-

felelő szoborfelületeken kísérletezhettünk, ami azért fontos, mert lehet, hogy egy keverés jó mutatókat ad próbakockán, de ugyanaz nem megfelelő szoborban.

A gipsz negatívokat sima padra fektettük, ahol (számozva voltak) összeillesztettük, majd a kívánt méretben deszkával körbezsaluztuk. A negatívok hátoldala nem volt teljesen sima, ezért, hogy a beton nyomásától össze ne roppanjon, a keretet elárasztottuk gipsszel, hogy a negatívok alá mindenhol befolyva egyenletes, tömör ágyat képezzen. Ezután a negatívok fugáit eldolgoztam, majd nitrofestékkal lefestettük a negatívot. Ez biztosította, hogy vízzáró legyen. Ezután lekentük egy pertikon nevű leválasztó anyaggal, majd a betont belapátoltuk. Ekkor történt a kézi vibrátorozás (azért nem lehetett rázópadot használni, mert a negatív sok darabból lett összedolgozva, félő volt, hogy a pad szétrázza.) Ez nagyon fontos művelet, mivel itt dől el a felület minősége. Lényege az, hogy az anyagban lévő légbuborékokat megszünteti, illetve azok nem a felületen, hanem a hátoldalon keresztül távoznak el, továbbá segíti az anyag szemszerkezetének ideális rendeződését. Ezután helyeztük a keretbe az előre elkészített vasalást, az emelő füleket, majd újabb adag beton után ismét megvibráltuk az egészet. Három-négy nap locsolás után daruval felemeltük, és felállítva az elemet, lekopogtuk a gipszet a betonról. Erre a műveletre a legügyesebb embereket tanítottam be. Sok vidám helyzet adódott, hiszen egy egyszerű munkás joggal illetődik meg, ha a vésője alól hirtelen egy női has bukkan elő. Az üzemben sikerült jó légkört teremteni, így a munka jól haladt, újabb és újabb fogásokra jöttünk rá, a munka izgalma mindenkire átragadt, a szobrok mindnyájunk ügyévé váltak. (Sokan jöttek be dolgozni vasárnap is, társadalmi munkában.)

1975. április

A szobrok készen voltak, nem egészen három hónap alatt.

Ekkor kezdték az emlékmű alapozását, majd építését. Itt újabb feladat jelentkezett. Az elv a következő volt. Deszkából ácsok elkészítik az illető szint keretét, a megfelelő helyre daruval behelyezzük az immár kész domborműveket, majd az egészet teleöntjük azonos keverési arányú betonnal. A probléma az volt, hogy a domborművek felülete, ritmusa adott, de a köztük lévő felület nyilván nem lehet puszta deszka zsaluzat, úgy kell megoldani, hogy mind felületben, mind ritmusban a szobrokhoz kapcsolódják, azokat kösse össze.

Azt találtam ki, hogy a deszka zsalura hungarocellből vágott csíkokból, darabokból „negatívban” kialakítottam a kívánt plasztikát, majd az egészet bevontam pvc padlóval. Így sikerült elérni, hogy tükörsima felület jött létre, rendkívül izgalmas felületi (70 %-ig irányítható) játékkal. Itt kb. 30 % eséllyel közbeszólt az esetleges is, szerintem azonban javamra, mert gazdagította az egészet. Hadd legyen elfogult — ha absztrakt lennék — szobornak mondanám az így létrejött felületet (ahogyan annak is tartják a hasonlót sokan), szerintem jól alakítható dekoratív plasztika.

Kialakult a ritmus.

Hétfőn daruval beemeljük a szobrokat, kedd-szerdán az ácsok megcsinálják a zsalut, csütörtök-pénteken én a „különleges” zsalut, szombaton teleöntöm az egészet betonnal. Így minden szombaton készen kell lenni egy szintnek, és dicséretére legyen mondvá a munkásoknak, kész is lett.

1975. június 30.

Műszaki átadás, elkezdődhetett a környező terep rendezése. Részemről a munka befejeződött 11 hónap után. Egy ilyen munka talán egyszer van az életben, ez úgy hiszem feljogosít arra, hogy tanulságait is levonjam.

Bebizonyosodott, amit régóta sejtek, hogy az életforma, amibe ma egy művész kényszerítve van, tarthatatlan. Arra gondolok, hogy mennyire más az, ha én a saját műtermemben, saját erőmből, saját anyagomból (a kisárutermelek tipikus jegyei) létrehozok valamit, vagy mennyire más az minőségileg, ha egy kor szintjén felszerelt üzem áll rendelkezésemre egy nagy közösség határozott igényével, anyagával és pénzével. Tudjuk a lét formálja a tudatot. Ennek a problémának a megoldása nem az én dolgom, de azt hiszem a megoldást megtaláltam. Arra volna szükség, hogy az életben ne egyszer, hanem állandóan, nap mint nap, minden művésznek sikerüljön. Mindezt azért írtam le, mert meggyőződésemm, hogy számtalan olyan feladat adódhat, amit csak betonban oldhatunk meg. Bizonyított tény, hogy az ókori Mezopotámiából betonhoz hasonló anyagok maradtak fenn. Az nem vitatható, hogy olyan nyersanyagban szegény országnak, mint mi, nem elhanyagolható, hogy új, esztétikumot hordozó anyagot, saját anyagot is használjon.

Bár nem akarok állandóan beton szobrot csinálni, hiszem, hogy végtelen sok lehetőség nyílik a beton plasztikai felhasználásában. Ehhez azonban nincs recept.

Az az eljárás, amit mi kidolgoztunk, csak egy a sok közül, ezért minden egyes új feladatot újra, tudományos szinten, laboratóriumban kell kidolgozni. Ez természetesen egy újfajta művésztypust és újfajta társadalom-művész kapcsolatot feltételez.

Vác, 1975. júl. 2.

Gyurcsek Ferenc

Ahogy az utca embere látja

Gyányi László, vasutas, Kisújszállás

— Ez a legszebb helye Szolnoknak. Persze a vasúttal együtt. Ahogy nézem ezeket az alakokat az emlékművön, mintha őseink vonulását látnám. Őseink bevonulásától kezdve minden rajta van a köveken. A történelem betonba öntve. Mozdony is van rajta. Nemhiába, Szolnok vasutasváros. Régen is az volt, most még inkább az lett. A fiam kőműves, itt dolgozik a tér melletti házakon. Ő minden nap mond valamit a térről, mindig fölfedez valami újat. Mikor először mondta: apám ez csodálatos, nem akartam hinni. Most már én is látom, igaza van a fiamnak.

Kovács János, technikus, Szolnok

— Hogy egészen őszinte legyek, nekem nem nagyon tetszik. Pontosan nem tudnám megmondani az okát. Kicsit áttekinthetetlen, körbe kell járni — szóval bonyolultnak tűnik. Lehet, hogy csak azért, mert „szoborszerű” emlékműhöz vagyunk szokva?

Boros Pál, kubikos, Besenyszög

— Hogy mit mond nekem ez a szobor!? A régen elmúlt időkről „mesél”. Ha rátekinthet az ember, a régiekre emlékszik. Mindent látni rajta, csak ki kell nyitni a szemet.

Dr. Selmeczi Mihály, ügyész, Szolnok

— Még nem volt időm közelebbről megnézni. Érdekesnek, újszerűnek, modernnek tartom. Gondolkodóba ejti az embert. Híven mutatja meg a város fejlődését. A hely megválasztása is nagyon jó, impozánsan tölti ki a teret.

Borzák Béla, könyvelő, Szolnok

— Az elhelyezésével nem vagyok kibékülve, mert az emlékmű és az épüle-

tek külön-külön is nagyon szépek, de így zavarják egymást. Egyébként naponta járok erre, és minden nap megcsodálom.

Deák Lajos, katonatiszt, Szolnok

— Első látásra megtetszett, mert kilenc évszázad eseményeit eleveníti meg. Én katona vagyok és a történelem már gyermekkoromban is érdekelt. Itt pedig művészi feldolgozásban találkozhatom ezzel. Ezért tartom jónak. Akármelyik oldalát nézem, erről beszél velem.

Tóth Imre, taxisofőr, Szolnok

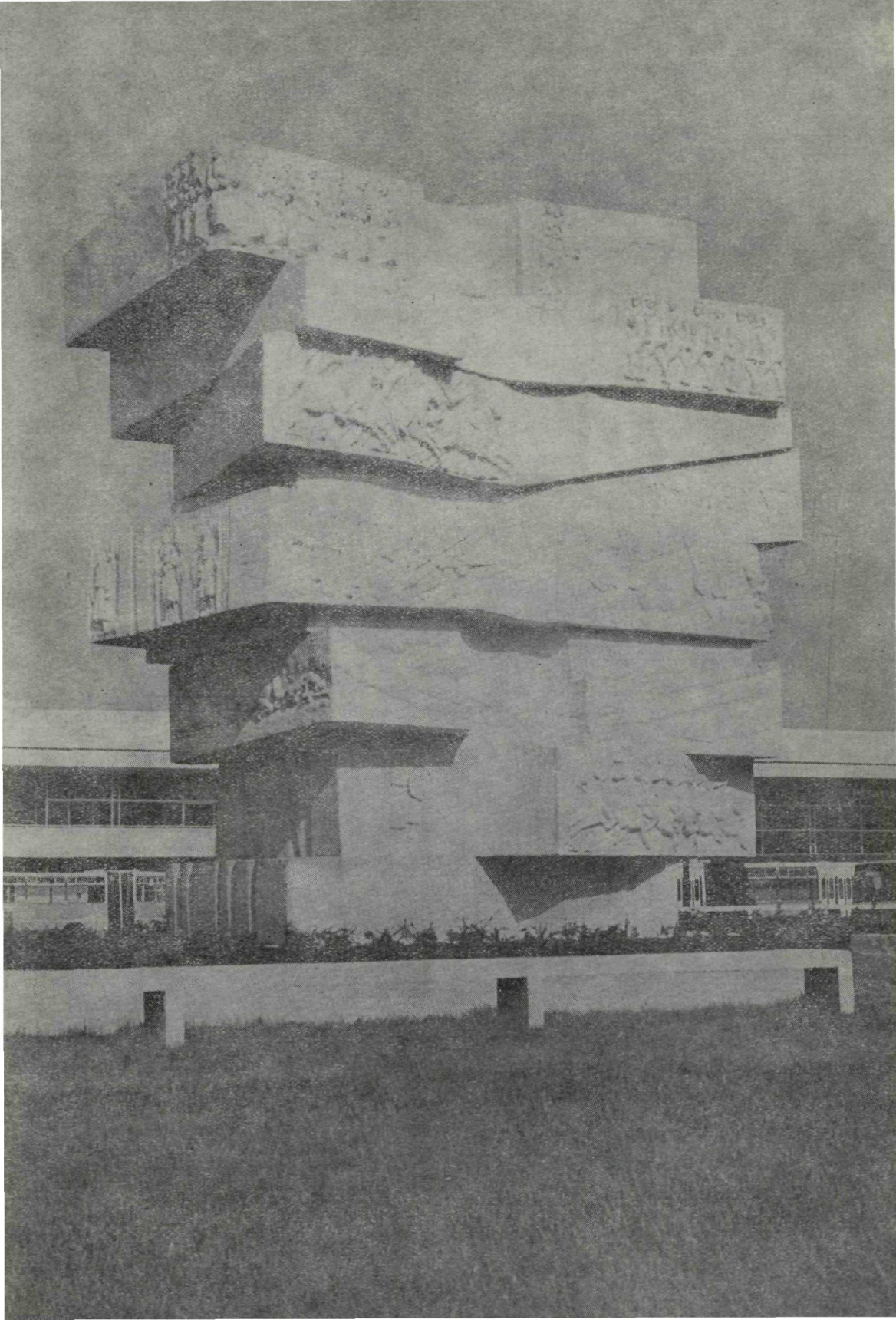
— A város színfoltja ez az emlékmű. Minden elismerés a tervezőnek és a kivitelezőnek. Egyben látom azt, amit a történelemtényekből megtanultam. Kár, hogy kissé elvész a sok modern, azonos színű és azonos alakú épület között. Minél több ilyen alkotás kellene a városban.

Karcsai László, földműves, Szanda-szöllős

— Nekem az tetszik benne, hogy régi viseletű embereket is lehet rajta látni. Én gyakran szoktam farigcsálni, mondják: szép holmikat is csináltam már, de se elvenni, se hozzátenni nem tudnék ehhez.

Nagy Sándor, lakatos, Törökszentmiklós

— Az elképzelés nagyon tetszik, a kivitelezés azonban már kevésbé. A betont nem lehet úgy megmunkálni, mint a márványt. És talán nem is olyan maradó. Azok pedig, akik a történelem megannyi megpróbáltatását kiállták, keményebbek talán még a márványnál is.

Petrik Ágnes, főiskolai hallgató, Jászberény

— Zavarba hozott. Különleges formája úgy hat rám, mintha álomban egy kőtáblás történelemtkönyvet lapozgatnék. A lapokon a figurák tengernyi betű helyett mesélnek. Szimbolizálja az idő múlását, a társadalom változását.

Lamos Katalin, gyors- és gépipró tanuló, Tiszaföldvár

— Nincs különösebb véleményem róla. Éppen most néztem körül. Talán jobban ki kellett volna dolgozni. Ez a merev beton, így csupaszon, nekem durva, idegen

Győri János, műszaki vezető, Kunhegyes

— Az emlékmű jellemzi ezt a tájat. Amikor legutoljára jártam erre, még romok voltak itt. Építették az állomást, a teret, s építették az emlékművet is. Merthiszen ez inkább építmény, mintsem egy hagyományos értelemben vett szobor. Hogy mi az, ami megragadja ebben az embert? Nehéz megfogalmazni így röviden, de talán az, hogy azokat az embereket, azoknak az embereknek a munkáját, sorsát, életét, egyszerűen történelmét ábrázolja, akik e tájon éltek, élnek dolgoztak, dolgoznak ma is... Eből az életből nőtt ki ez a szobor. Idevalósi.

Lakatos Mihály, tanuló, Tiszabura

— Idejárom iskolába, kollégista vagyok. A hét végén mindig hazautazom. Már a faluban is beszélnek róla, hogy Szolnokon van egy nagyon szép emlékmű. De az iskolában is szó esett már az emlékműről. Érdekes, mindenki mást fedezett fel rajta. Abban azonban valamennyien egyetértettünk, hogyha egy szóval kellene megfogalmazni, azt mondanánk róla: tanúhegy... Úgy tudom, a lepusztult környezetből megmaradt magányos hegyeket nevezik így. — Az emlékmű persze nem társtalan — annyi

hegy van körülötte. A sok új ház, emeletes épületek.

Jakab Pál, segédmunkás, Szolnok

— Én itt lakom, nem messze. Az emlékmű környékén gondozom a parkot. Nap mint nap eljövök előtte, de mindig fölfedezek valami újat. Azt mondják, ez tanúhegy. Hogy az mi, pontosan nem tudom, de arra gondolok, hogy a múlt-ról szól, a múlt emlékeit őrzi. Arra azért nagyon kíváncsi vagyok, hogy meddig talállok felfedezni valót rajta, ezért hát máskor is erre megyek munkába...

Tari Zsuzsanna, képesítés nélküli nevelő, Fegyvernek

— Többször elmentem már az emlékmű előtt. Rajzot tanítok, így már magam is próbálkoztam rajzon való felidézésével is. Miért tetszik? Az elemek egyszerűsége gazdag tartalommal párosul. Az osztályomat is feltétlenül elhozzom.

Kis Mihály, segédmunkás, Törökszentmiklós

— Már sokszor láttam ezt az emlékművet. Én még abban a korban is éltem, amit ábrázol. Magyarán mondván: én is kivettem a részem a paraszti életből, mert paraszti munkát végeztem. Arattam, kapáltam. Szóval én éltem akkor. Ha nézem, saját régi életem eleve-nedik meg bennem.

Vajon Józsefné, MÉK-begyűjtő-válogató, Tiszasüly

— Én még ilyent életemben nem láttam. Mikor ránéztem, elcsodálkoztam. Édes kisfiam, higgye meg, sok évet megéltem, de még ilyent nem látam. Úgy mondják, a történelmet mutatja, a küzdelmet, meg a harcot, amit Szolnok megért. Hát csakugyan azt...

Trigola Istvánné, óvónő, Szolnok

— Szolnok történelmét idézi, de maga az emlékmű is történelem — immár. Az

emlékek az élet kövei. Ezek nélkül soha nem tudnák meg például azok a kicsinyek, akiket én is tanítok, hogy milyen erőfeszítéssel épült Szolnok.

Kelemen Mihályné, háztartásbeli, nyugdíjas, Szolnok

— Tanúhegy. Ezt mondták róla az átadáskor. Hát így is van, tanúskodik az

elmúlt századok történelméről, de tanúja a jelennek is. Mozdulatlan, hangtalan tanúja, de mi, akik itt élünk a környékén, érezzük állandó jelenlétét.

A véleményeket összegyűjtötte:

*Kardos Ernő,
Gulyás Ferenc*

ARADI NÓRA

A kritikus szemével

Százhuszonöt éve országos gyűjtést indítottak, hogy Ferenczy István szobrász megvalósíthassa a Mátyás emlékmű tervét. Elenyésző volt az érdeklődés és a közadakozás: az osztársadalmi helyzet nem tette lehetővé az emlékmű létrehozását. Mégis megjegyzendő, hogy ez az első kísérlet hasonló társadalmi összefogásra a nemzeti történelem egyik legizgalmasabb korszakának mozzanata. Mint távoli előzményre emlékezhetünk rá akkor, amikor a kollektív igény és anyagi vállalás annyi nagyszerű jelenkori példájának sorában az egyik legnagyobb, a szolnoki emlékmű létrejöttét idézzük fel.

Gyurcsek Ferenc szobrászművész emlékműve és annak története nemcsak szolnoki és nemcsak jubileumi kötődésű, hanem művészettörténeti jelentőségű tény: az új városközpontok és az új emlékművek lehetőségének, módszerének, esztétikai tanulságának a végiggondolására kötelez.

A köztéri, politikai emlékmű jelenkori története sajátos és érthető ellentmondásokkal küszködve és kiváló alkotásokkal indult. Az ellentmondás lényege, hogy az új társadalom építésének küszöbén, szinte azonnal támadt igény a legfontosabb eszméket és történelmi tapasztalatokat összegező, mintegy jelképi tömörségű, évszázadokra szóló, tartós, nyilvánosságnak szánt emlékművek-re. Vagyis akkor, amikor az igényt formáló társadalmi tapasztalat is a kezdet kezdetén volt. És olyan művészeti körülmények között, amikor — igen kevés kivétellel — azok az alkotók, akik ennek az igénynek a kielégítésére készültek, s arra tudatilag-szemléletileg alkalmasak voltak, nem lehettek korábban abban a helyzetben, hogy hasonló feladatok szakmai megoldásában tapasztalatokat szerezzenek. Az ellenforradalmi korszak emlékműveit általában nem azok a szobrászok alkották, akiknek teljes művészi kibontakozásához az új történelmi korszak, a szocializmus építésének lehetősége adott lendületet. S érthető, hogy az új művekkel szemben támasztott igények formai oldala, az elvárásokban megfogalmazódó ízléskritérium is hosszú éveken át inkább a megszokotthoz tapadt. Kerényi sátoraljaújhelyi partizánemlékműve (1946—1948) mintegy ellenpélda, de sokáig, tulajdonképpen napjainkig tartott a folyamat, hogy új művészetünk nagyszerű nyitányaként tartsa számon a köztudat, a legtágabban értelmezett közvélemény. Az ötvenes évek elején hősalakká érlelődött az új munkástípus: Somogyi József Martinásza 1953-ban született, s az évek során magának az alkotásnak kellett közönséget formálnia ahhoz, hogy szűkebb hazája, Dunaújváros ne csak elfogadja, hanem emblémájává emelje.

Az emlékműszobor fokozatosan, az új társadalmi tapasztalatok birtokában kezdett túllépni a korábbi, elavult tartalmaktól determinált formai konvenciókon. Makrisz Agamemnon mauthauseni emlékműve (1961—1963) jelez mintegy új nyitányt, és ekkortól kezdve születik egyre több új kezdeményezés annak érdekében, hogy az emlékmű új módon hasson, új feszültséget és egyensúlyt fejezzen ki, szerves egységben a maga környezetével. A feltétel szobrászati és építészeti, gazdasági és tudati: a szobrászi-építészeti gondolat megérlelődése és realizálódása anyagi lehetőségeken és általános művelődési igényeken múlik. A legutóbbi évek tapasztalata, így a legtöbbet emlegetett salgótarjáni új városközpont építészeti-plasztikai egysége, a százhalombattai Barátság emlékmű (Rózsa Péter 1975-ben felállított alkotása), Makrisz legújabb pécsi munkája, a mintegy „megmintázott hegyoldal”, Varga Imre sohasem ismétlődő ötletei, Schaár Erzsébet alkotásainak pszichikai mélysége stb. stb. az új formális lehetőségek széles skáláját, a kimeríthetetlen alkotó képzelet kibontakozásának feltételeit bizonyítja, mégpedig a legkülönbözőbb, teljesen új, vagy pedig újat régivel, újat természettel kombináló környezetben.

A szolnoki alkotás, Gyurcsek Ferenc szobrász és Kampis József építész Tanúhegye, a lehetőségek és adottságok jó kiaknázása. A jeligés pályázat nyertese a fiatal nemzedék egyik legtöbbet ígérő szobrásza lett. A plasztikailag koncipiált építmény, a „képsorozatnak” helyet adó egymás fölötti tömegek rétegsora egyaránt élményt nyújt az alkotást közelről és távolról néző számára. Az emberben — bárhonnan közelítsen is a műhöz — élményrétegek rakódnak egymásra, s az összelmény a környezettel együtt teljeseedik ki.

Vannak persze — szükségképpen — nyitott kérdések, amelyek az együttesre vonatkoznak: mennyire színtartó a fehér beton, amiből az emlékmű-építmény és a dombormű készült; mennyire színtartóak a környezet új lakóházai, amelyek két nézetből is háttérként szólnak bele a szobor hatásába; helyes volt-e ennyire rokon színben összefoglalni az emlékművet és a házakat stb. De kár most adott dolgokon töprengeni: néhány év múlva többet tudhatunk a mai összhatás tartósságáról, vagy változásáról, az anyagok viselkedéséről. Nem szólván arról, hogy tovább érlelődik az emlékmű helye, a hozzá vezető városkép és úthálózat. A városközpont újjáépítése még nem befejezett, de a már meglévő hangsúlyos csomópontok is sejtetik, hogy az emlékmű vizuális-érzelmi megközelítését, előkészítését nemcsak a hangulatos pályaudvari épület határozza majd meg, hanem mindaz, ami új Szolnokként már ma is látható és hamarosan készen áll. Ez nem változtat persze azon, hogy a szobor a pályaudvarról közelítve, az egyszerűségében is szellemes kertészeti-környezeti megoldásban, a hozzávezető utakkal tartósan nagyszerű „szolnoki nyitány”, amely mindinkább szerves része lesz az újjáépülő városnak. Végső soron, nagyobb távlatokban gondolkodva, nem a kilencszáz éves városi jubileum megünneplésének egyszeri mozzanatát, nem a jubileumi előkészületek hosszú folyamatát fogja jelképezni, hanem a múltat értékelő és az előzményekben szelektálni tudó, folytonosan építő jelenkor felelősségérzetét.

Visszatérve magára az alkotásra, Gyurcsek Ferenc munkájára, szölam-szerűnek érezném — ennyire fiatal művész esetében —, ha összegezésről, alkotói csomópontról stb. beszelnénk. Hiszen a szobrász minden eddigi bemutatkozása meglepetésekkel szolgált, nagy fantáziájú formaalkotásról és kísérletező kedvről tanúskodott, s mindenekelőtt tudatos, pártos mondanivalóról, amely a legfrappánsabb formai vagy technikai megoldásoknál sem engedte még csak fel sem merülni a „szakmai kaland” gondolatát. Az emlékmű készítésének folyamatáról írt jegyzeteiben a művész utal arra, hogy milyen szakmai-technikai fázisok jellemezték az alkotás folyamatát, milyen közbülső

szobrokon „próbálta ki” elképzeléseit. S ha felidézzük ezeket a „melléktermékeket”, mint például az 1975-ös jubileumi képzőművészeti kiállításon bemutatott Siqueiros-portrét, amely voltaképpen egy Siqueiros-műszobrászati transzponálása, vagy a technikai szerkezet és emberalak olyan plasztikai együtteseit, mint amilyeneket 1975-ös nagymarosi kiállításán bemutatott, vagy korábbi, futurista eljárással megoldott Dózsa-fejét és Parasztfelkelőjét, azt hihetné az ember, hogy Gyurcsék Ferencnél a lényeg a szinte meghökkentő-szokatlan új. De ebbe az újba beletartozik az 1975-ben Budapesten és Moszkvában is kiállított Uitz-portréja, világos bizonyítéka a nagyfokú önkontrollnak, mely nélkül nem születhettek volna meg a meglepőnek tartható kompozíciók, s nem érlelődött volna meg az a fegyelem, amely a szolnoki emlékmű látszólag parttalan lehetőségeit alárendelte a konkrét és reálisan befogadható közlés szándékának.

A Tanúhegy tömegeinek réteges elhelyezésében nehezen választható el egymástól az építészi és a szobrászati alkotómunka. Ez természetes, mert a köztérre alkotó szobrász nem vonatkoztathatja el tervét a környezettől, s az építészeti tervezés — a városrész — és a várostervezés korában — ugyancsak nem mellőzheti az épületek együtthatásának plasztikai jellegét. A történelmet és jelenkort felidéző domborművek pedig nemcsak formai kiegészítések, hanem mintegy megalapozzák a tartalmi-hangulati hatást. Szaggatott vagyis nem összefüggő szalagban való elhelyezésük részint az emlékmű építmény-jellegéhez, nézeteihez, megközelítési-befogadási feltételeihez alkalmazkodik, részint lehetővé teszi a legkülönfélébb, különálló kompozíciók összehangolását, a motívumanyagának a felvonuló tömegből a gépelemig terjedő változatosságát. Nemcsak maguk a domborművek, hanem az azokat hordozó tömegek, rétegek egymásfölköttisége, a szoboregyüttesen belüli léptékrendszer is lehetővé teszi — a körüljárhatóságon túl — a már említett sajátosságot, hogy az alkotás nemcsak minden nézetből, hanem minden elérhető távolságból újat ad, élményt kelt.

A jelenkor művészettörténeti tapasztalatai alapján feltételezhető, hogy korszakos mértékkel mérve tartós érték született. S ha azt mondom, hogy „feltételezhető”, ez nem leplezett kétségből vagy tartós óvatosságból fakad, csupán azt jelzi, hogy a művészettörténész nem jósol és nem jósolhat: a mai alkotómunkában úgy igyekszik tájékozódni, hogy a közelmúlt és a jelen tapasztalására épít.

Az elmúlt években egyre több terv és állandó nyilvánosság számára reálizált alkotás érvel amellett, hogy emlékműszobrászatunk megújult; nemzetközi kiállítások tanúsítják, hogy a nálunk született művészi kezdeményezések túlnőnek a mai magyar képzőművészeten, sőt, hatni kezdenek nemzetközileg is. Az új közlésmód és módszer keresése annyira sokoldalú, hogy nincs szó valamiféle újfajta formai modellről, amely a sablonná válás veszélyével fenyegetne. Ez különösképpen vonatkozik arra a nem nagyszámú, de nagysikerű, tartós visszhangot ígérő alkotásra, ahol az emlékmű lényege — mint Szolnokon is — konkrét társadalmi tartalmat hordozó elvont forma. Egyetlen eddig megvalósult, ilyen jellegű alkotás sem válhat „modellé”, mindegyik egyszeri megoldásra alkalmas, nem ismételterhető (legfeljebb utánozható) koncepció. S ez azért jó, mert nem sémák, hanem alkotások születnek. Ami nem könnyíti meg a további emlékműtervezést, hanem egyre inkább növeli a művész és a közönség igényét, kitágítja az alkotó képzelet megnyilvánulásának terepét, egyre több kommunikációs lehetőséget teremtve, egyre szorosabbá téve művész és befogadó kapcsolatát. Ez fokozza a társadalmi igényt, amely a jelentős alkotások születésének anyagi-társadalmi-tudati feltétele s az új mondanivaló, művészi megoldás lehetőségének a biztosítója.

Pettenkofentől Fényes Adolfig

A szolnoki Damjanich Múzeum igazgatójának néhány évvel ezelőtt elvetett ötlete aratott fényes sikert az először Szolnokon, majd a Budavári Palotában bemutatott „Pettenkofentől Fényes Adolfig” kiállítással. Az Új Magyar Nemzeti Galériában a szolnoki festőiskola (ahogy az osztrák partner rendezők nevezik) azon mestereinek alkotásait láthatják együtt a látogatók, akik a múlt század ötvenes éveitől a szervezett formájú művésztelep hivatalos megalakulásáig, 1902-ig itt dolgoztak. A budapesti Magyar Nemzeti Galéria, a Damjanich Múzeum, a bécsi Historisches Museum, a grazi Neue Galéria am Landesmuseum Joanneum és a bécsi Österreichische Galerie gyűjteményéből állították össze a szakemberek azt az anyagot, amely a magyar művészettörténelem egyik ma is ható vonulatának, a szolnoki művésztelep történetének kutatásához igen jelentős esemény. Az osztrák közönségnek is bizonyára érdekes lesz a bécsi, később a grázi bemutató, bár számukra nem jelent közelség olyan sokat a múlt századi magyar tájak látványa, mint nekünk. Mert számunkra nemcsak az Alföld egy részének százesztendőös arcát jelenti ez a kiállítás, hanem a szolnoki kolónia megelevenedett östörténetét is.

1849 január 22-én a szabadságharc szolnoki eseményeit fiatal osztrák katonatiszt rajza örökítette meg. August von Pettenkofen csatafestőként érkezett Szolnokra, de olyan erős hatást gyakorolt rá a Tisza-Zagyva találkozásánál települt kisváros, hogy két év múlva újra felkereste, s ezután még harminc évig tért vissza hosszabb rövidebb időközönként a művészetét megtermékenyítő bővizű forráshoz. Olyan tájat talált itt, amely még ismeretlenül, felfedezetlenül kínálta magát a század első felében kialakult „paysage intime”, a hangulataiban megragadott, bensőséges tájfestés kedvelőinek. A Párizs melletti Barbizon falucska közelében akkor már második évtizede folyt a táj közvetlen élményének vászonra hódítása. Megindult az akadémikus kompozíciók, szabott világítási effektusok, patetikus témák kötelmeinek bomlása — s a festők felfedező utakra indultak az erdők, falvak természetes világa felé.

„Szolnok kiválasztásában azonban bécsi szemmel nézve döntő szerepet az a „közeli távol” és vonzóerő játszott, amely a lajtántúliakban Magyarország iránt mindig élt. Itt az ég és föld párbeszédének lenyűgöző erejét, a fényt a maga kíméletlen, ugyanakkor mindent átlényegítő ragyogásában s nem utolsósorban a kis emberi életet igazi élményként lehetett átélni...” — írja Hans Aurenhammer, az Osztrák Galéria igazgatója a kiállítás katalógusának előszavában. S ezek a fényviszonyok, festői hangulatok, országutakon és a fehérfalú házak udvarain készen kínálkozó témák valójában egyszer és mindenkorra meghatározták a Szolnok körül kialakult művészet fő tendenciáját. Ugyanis a múlt század végére a reális hűséggel visszadott, de csak motívumként kezelt témát éppen a festői eszközök révén meleg érzelemmel töltötték meg. Felfedezve a színek kezelésének szuggesztív hangulati lehetőségeit, megadták a majdani szolnoki művésztelep alapvető irányát. Az úttörő Pettenkofent követve jöttek baráti biztatására és közvetett hatására egyaránt osztrák művészek, köztük is az egyik legjelentősebb egyéniségű Tina Blau. Nála olyan oldott formákkal, érzékeny színekkel találkozunk, amelyek majd csak később válnak festői stílussá. Magunk is meggyőződhetünk, hogyan olvadnak egymásba a kontúrok, a foltok Tina Blau képein, ha a kiállítás anyagában szereplő munkáit

összehasonlíttuk Theodor von Hörmann, vagy Leopold Carl Müller hasonló időben készült, sokkal aprólékosabban, minden kis részletet hangsúlyozón festett képeivel. Pettenkofen, Tina Blau s a stílusában szintén a későbbiekhez kapcsolódó Anton Romako képviseli a kiállítás anyagában leginkább az itt talált környezet valóban mélyre ható szuggesztivitását. Pettenkofen tanítványára, Johann Gualbert Raffaltra csakúgy mint mesterére, s majdnem valamennyi itt járt osztrák művészre elementáris hatást gyakoroltak a cigányok. Táboraik, szekeres országúti vonulásaik, egzotikus ruházatuk, életmódjuk — a különleges zsáner-témát kedvelők számára ajánlkozott kitűnő lehetőségként. S ezzel bőven éltek is, főként az osztrák művészek. Ez a terület érdekelte Böhm Pált is, aki Münchenben dolgozott, s a 70-es évek közepén több ízben fordult meg Szolnokon témáért. Bemutatott Aratók munkájánál még az említett, leíró realizmust látjuk, a táj s a munkájukat végző emberek szenvedélymentesen, csupán motívumként jelennek meg a képen. Nyolc esztendővel később festett parasztféjén viszont már a modell sorsának átérzését is megfigyelhetjük. Amikor Pettenkofen felfedezése, osztrák kollégái magyar munkásságának híre eljutott Párizsba, az ott dolgozó Munkácsy tanítványai a mester biztatására egymás után érkeztek Szolnokra. Aggházy Gyula, Bihari Sándor, Pataky László. Deák-Ébner Lajos közvetlenül Pettenkofen ösztönzésére keresi fel a várost, majd változtatja telenként Párizssal. Mednyánszky László 1877-ben járt először a Tiszaparti városban. Akkoriban Aggházy, Deák-Ébner és Paczka Ferenc dolgozott itt, utóbbit Mednyánszky még Münchenből ismerte. 1880-ban másodízben ke-reste fel a festőcsoportot. Itt tartózkodása üzleti gyulladása miatt sajnálatosan megnyúlt, s ágyhoz kötötte a festőt. Deák-Ébner Lajos ápolta, akivel ekkor szövődött barátsága. Mednyánszky Alföldön született mocsaras tájai, Tisza-parti halászhajói, füzesei nemcsak a magyar művészetben belül, de még a művész oeuvre-jében is sajátos helyet foglalnak el. Itt talált bőven olyan természeti inspirációt, alkotásra ösztönző indítékot, amelyet egyik jegyzetében így fogalmazott: „... a ködös hangulatok bizalmas és egyúttal misztikus volta.” A század utolsó évtizedében már közel félszázados művészi múlt, az itt működött, vagy éppen akkor is itt munkálkodó jeles festők hitele megérlelte a művészek, de a város polgárai részéről is egy szervezett művésztelep alapításának elvi feltételeit. S mikor a Nagybányán honos Réti István és a város előjáróinak lelkes kezdeményezésére Hollósy Simon 1896 nyarán megérkezett müncheni szabadiskolájának tanítványaival Nagybányára, Szolnokon is tudták, mit kell tenni. Két évvel később Bihari Sándor, Boruth Andor, Fényes Adolf, Hegedűs László, Kernstok Károly, Katona Nándor, Mednyánszky László, Mihalik Dániel, Pongrácz Lajos, Szlányi Lajos és Vaszary János beadvánnyal fordult a kultuszminisztériumhoz, egy műtermekkel ellátott művésztelep létesítésének tárgyában. Megalakult a Szolnoki Művészeti Egyesület, amely a csekélyebb állami dotációt áldozatos művészpártolók támogatásával kiegészítve azon fáradozott, hogy mielőbb otthont teremtsen a Szolnokon rendszeresen működni kívánó művészeknek. S 1902-ben, a Gyalus Ferenc tervei szerint idősebb Pápay Antal által épített, két pavilonból álló kolóniára beköltözhettek az első honfoglalók. Közöttük Bihari Sándor, Fényes Adolf, Mihalik Dániel, Olgyay Ferenc, Pongrácz Károly, Szlányi Lajos, Zemplényi Tivadar, Hegedűs László. Az ő tevékenységükkel megindult a művésztelepi élet, amely a törzstagok mellett mindig vendégművészek, meghívottak és telepen kívül dolgozók munkálkodását is jelentette. Századunk fordulóján például Edvi Illés Aladár és Koszta József dolgozott Szolnokon. Különösen utóbbinak van erős hatása az alföldi piktúrában. A művésztelep alakulása előtti időszakot nem véletlenül jelzik Pettenkofentől Fényes Adolfig határokkal. Fényessel egy új korszak kezdődik a szolnoki művésztelep történetében, amely

szemléletileg, stílusban is más, mint a múlt századi kezdetek. A szükséges történeti áttekintés után önkéntelenül felvetődik bennünk a kérdés. Amennyiben az itt látott vidék, itt élő emberek, falvak, az ott folyó munka képe vonzotta ide az osztrák művészeket, akkor milyen lehetett Szolnok látványa, s miben különbözött a múlt századi környéke, az Alföld arculata a mostanitól?

Nézzük meg, milyen települési formák jellemezték a múlt században a Jászkunságot, amelynek alapján alakult az itt dolgozó művészek témavilága. Szabó László kandidátus az 1974-ben megrendezett néprajzi vándorgyűlés alkalmából a mezővárosok, falvak, puszták, tanyák ízlésvilágát vizsgálta meg. A témával kapcsolatban rendezett kiállításon, s az ehhez készített katalógusban kitűnően foglalja össze a címben megjelölt, még a századfordulón is élesen elkülönülő településformákat, amelyeknek külön-külön sajátos társadalmi-gazdasági rendszere, rétegződése, ehhez kapcsolódó munkaszervezete, szokás- és erkölcsrendje van. Mindegyik települési rendszer megteremtette a maga életformájához kapcsolódó ízlésvilágát, amely építményein, viseletén, használati és munkaeszközein, díszítményein jelentkezik. Mindebből számunkra itt csak anynyi fontos, amennyi szükséges ahhoz, hogy a festmények tartalmát ne egzotikumként, hanem a valóság természetes képi jelentkezéseként foghassuk fel. Éppen ezért a mezővárosokkal nem szükséges foglalkoznunk, mivel az erre jellemző polgárréteg, kisiparosok, kereskedők csak később kínálkoznak művészi témául. A múlt század 50–70-es éveiben Szolnok főként piacterével, vásárainak színes forgatagával, folyóihoz kötődő halászati, faúsztatási, tutajos szállítási tevékenységével került be a művészet történetébe. Szolnok csak 1876-tól, megyeszékhellyé nyilvánításától indult meg a városi fejlődés útján, a század közepén falusi jellege, környékének természetes táji adottságai jelentkeznek csupán témaként. De a legvonzóbb motívum a puszta volt, s mindaz, ami ott fogadta az utazót. A békésen legelésző tehéncsordák, összebúvó birkanyájak, vad ménesek a végeláthatatlan pusztaság tengerén sokkal erősebben megfogták a festők fantáziáját, éppen mert náluk ez a kép ismeretlen volt. A pásztorok fog-

lalkozásukból eredően sajátos művészetet alakítottak, amely később jelentkezett a magyar festők képein. (Például Deák-Ébner Lajosnál.) Az osztrák művészeket ebben a vonatkozásban is inkább a motívum ragadta meg, a szemhatár végtelensége, benne az állataival körülvelt pásztor merőlegesen magasodó, mozdulatlan alakja. Vagy a vágató lovak, szekerek látványa. Emellett a falvak vályogfalú házainak világító fehérsége, portáinak, baromfiudvarának, veteményes kertjeinek, futkározó gatyás kölykeinek életképi vonatkozása. A falusi konyhák, szobabelsők, a falu ízlésvilága, művészete — horgolt vagy festett vállkendők, köcsögök, mázas tálak, festett és faragott ládák, állandó támaként szintén később kerülnek be majd a műtermekbe. A viselet elemei jelennek meg legelőbb a 70-es évektől Leopold Carl Müllernél, Majd Deák-Ébnernél, Bihari Sándornál. Később ezek az elemek egy jól ismert környezet természetes velejárójaként, díszítményeik a képek dekorativitásának hangsúlyozásaként szerepelnek. A kezdeti időben inkább a zsánerképek eredetiségét kívánják a néprajzi elemekkel igazolni. Az osztrák művészek által előnyben részesített cigánytémákban, Pettenkofen A csók képében, Ottó von Thoren szekeres magyar parasztjaiban jelentkező népi életképígeny is megváltozik az őket követő magyar festők munkáiban. Részben bizonyos kritikai hangsúlyt kap, részben anekdotikus, elbeszélő irányba tolódik. Ezt látjuk Deák-Ébner Lajos Szolnoki vásár, Hazatérő aratók, Baromfivásár munkáin, Bihari Sándor Vízhordók a Zagyva partján, Készül a vacsora, Elhagyatva képein. Ebben az elbeszélő, leíró tendenciában találkoznak az első időkben osztrák művészei a hazaiakkal. Ám a magyar alkotók rögtön tovább is lépnek, alkotásaikon egy belső szemlélet tükröződik, az a tény, hogy ők nemcsak témaért rándultak Szolnokra, hanem szülőföldjükre tértek vissza. Ezenkívül érezhető festésmódjukban, a felületeken játszó árnyékok színességében, az ecsetkezelésben a festészet történetében igen jelentős 10–20 esztendő különbség, ami az osztrák és magyar művészek egy-egy munkáját egymástól elválasztotta. A hazai táj szeretete és a plein air európai eredményei összegződnek Deák-Ébner, Mednyánszky, Bihari munkáin, s ez adja azt az érezhető különbséget, amellyel elválnak egymástól például Gustav Ranzoni legelésző birkái és Mednyánszky László tehénitátása, Leopold Carl Müller A nap utolsó fáradalmai című alkotása és Deák-Ébner Lajos jól ismert Hazatérő aratók vászna. Ezt érzékelteti a szolnoki kiállítás kitűnő magyar rendezője, dr. Bodnár Éva az említett festmények párba állításával. Az intim tájfestés, a hazai hangulatok, ismert alkonyok és friss hajnali ízek vászonra örökítése, az itt élők életének meglesett pillanatai indító motívumukban mai napig megmaradtak művészi témaként, mondhatjuk hagyományozódtak napjainkig. Kifejezőmódjában a múlt század jellemző realizmusa, részletező jellege alaposan megváltozott, a leíró sajátosságot felváltotta egy oldott formavilágú, alapvetően festői kifejezés. Nem a valóság látott mását akarták a századforduló után már visszadani a művészek, hanem annak hangulati, színbeli élményét. Mednyánszky — Koszta — Fényes Adolf ennek a festői látásmódnak, szemléletnek az első apostolai. Mellettük, illetve utánuk Mihalik Dániel, Olgyay Ferenc, Szlányi Lajos, Vidovszky Béla, Zempléni Tivadar, Zombori Lajos egy-egy állomását képviselik ennek a plasztikusan kirajzolódó vonalnak.

A Pettenkofenről Fényes Adolfig kiállítás anyaga azt az indítást mutatta be, amely történeti alapokat és tematikai hagyományokat adott. S azt a sajátos, valójában soha meg nem bomlott tendenciát, amely a reáliák iránti kötődésben nyilvánul meg. A szolnoki művésztelepen — s ezt érdemes végiggondolni — még nem született olyan alkotás, amely valamilyen módon, más más közelítéssel bár, de ne gyökerezett volna érzékelhetően a látott valósághoz.

Képeskönyvek

(Szolnok megye, Szolnok)

Látszólag egyazon célt szolgáló, a cél érdekében egyazon eszközöket felhasználó két könyv jelent meg. Az egyik Szolnok városát mutatja be fényképeken, a másik Szolnok megyét. Mindkettő rendkívül értékes hozzájárulás a megye, ill. a város megismeréséhez, megismertetéséhez, mindkettő fontos helyismereti kiadvány, mindkettő széles körökben jelentkező igényt elégít ki, mind egyiknek megvan a maga jól körvonalazott szerepe és helye a hasonló kiadványok között. Mégis, mindennek ellenére gyökeresen különböző, alapelveikben más kiadványokról van szó. Meggyőződhet erről bárki, aki akárcsak futólag is belelapoz egymás után a két albumba. Jól tudjuk, hogy a fénykép, a fényképezés nemcsak a legkülönbözőbb művészi célokat szolgálhatja, de alapvető eszköze a legtárgyilagosabb vizsgálódásnak, a tudományos, ipari kutatásnak is. Ezt a magában véve is nagy eltérést a fényképek megkomponált, megszerkesztett gyűjteménye tovább fokozhatja. Ez az eset ennél a két kötetnél is. A Szolnok című album fotóit egyetlen művész, Szabó Mihály készítette. A szerkezet, a kötet egységét Valkó Mihály alakította ki, és ő válogatta azokat a szövegrészleteket is, amelyek nem egyszerűen képaláírások, de helyenként szinte a képekkel vetélkedő fontosságú és szépségű prózarészletek, dokumentumok. A Szolnok megye című összeállítás hatalmas szerzőgárda, fotós és történész, szakember stáb munkája. Szerkezetét tekintve is lényegesen objektívebb, tárgyserve-rűbb munka, mint a másik. Ha helyenként él is művészi eszközökkel, tulajdonképpen szakszerű, csaknem tudományos munka, míg párdarabja, jóllehet

valóságstükröző szerepét, tárgyi hitelét tagadni nem lehet, inkább művészi alkotás. A maga módján, a saját célkitűzései szerint mindegyik kitűnő minőségű, a kétféle rendszer, a kétféle felfogásmód egyként értékes és hasznos.

Vegyük először a megyét bemutató művet alaposabban szemügyre. Kevés, szinte minimális benne a szöveges rész. A rövid előszót egy éppen csak valamivel hosszabb (mindössze kétoldalas) történeti áttekintés követi. Nincsenek ebben a tárgyilagos, minden retorikától és pátoztól mentes szövegben szubjektív részletek: vallomás arról, hogy mit is jelent ez a megye az ott élőknek, hogy szépségei, otthonossága, csak rá jellemző specifikumai hogyan élnek a megye lakóiban. Számok vannak benne és események, olyanok, amelyeket élővé, felfoghatóvá csak a képek tehetnek. A képek sora szigorú rendbe illeszkedik. Nemcsak a sorrend fontos itt, hanem az is, hogy mit találtak érdemesnek a Szolnok megye városait, községeit, embereit, tájait, létesítményeit stb. bemutató fotókból egyáltalán felvenni a kötetbe. Hatalmas anyagból készült a válogatás, a szűrés. MTI-fotókat, neves fotóművészek felvételeit, riporterek munkáit egyaránt felhasználták a szerkesztők. A képek azonban — ugyancsak a szerkesztői koncepció szerint — nem önmagukban és önmagukért állnak, hanem egy folyamat bemutatásának részletei, adalékai. A kötet első képe az Emlékezés címet viseli. 1919 emlékművénél áll néhány fiatal. A kép előre és hátra egyaránt utal: felszabadulásunk óta eltelt életünk azoknak az eszményeknek jegyében alakult, amelyeknek első monumentális jelentkezését az 1919-es évszám szimbolizálja. A kötet többi képe mindezt a fejlődést adatozza, mutatja be. De a múltra is utal a kép, hiszen 19 nemcsak a jövőt anticipálja, de egyben évszázados törekvéseket is repre-

zentál, azt az utat, amelyet a nép vágyai, meséi, reményei mindig is megfogalmaztak, kifejezésre juttattak. A továbbiakban kevés kép utal a múltra. Ebben az összefüggésben helyesen. A mai Szolnok megyét mutatja be a kötet, azt a Szolnokot, amely felszabadulásunk óta épült, alakult, azt, amelyet, mi csináltunk. Mi és azok, akiknek már csak emlékműveit mutathatja be az a néhány kép, amely az elsőt követi. F. Bede László, a famunkások, Tisza Antal. Kéves, de jól kiválasztott kép utal a felszabadulás közvetlen eseményeire is: szovjet pontonhíd, szétrombolt vasúti híd az első szolnoki közúti Tisza-híd. Ezután következik az igazi anyag: a felszabadult Szolnok megye életének részletes, hű bemutatása. A mezőgazdaság, az ipar, a kultúra, a művészet, a mindennapi élet világa. A képek egymást erősítő, egymást kiteljesítő hatása alól csak erőszakkal vonhatja ki magát a szemlélő. A néma képek beszédes tanúbizonyságai egy rendkívül dinamikus fejlődésnek, egy minden vonatkozásban gazdag eredményeket hozó folyamatos közös munkának.

Égészen más a Szolnok című kötet világa. Más azért is, mert nem egy olyan hatalmas terület egészét igyekszik bemutatni, mint amilyen egy megye. A város, az egy ember által is részleteiben megismerhető terület és életforma más ábrázolást igényel. Nagyobb teret enged az intimitásnak, a szubjektivitásnak, a személyes kötődés kinyilvánításának. Tükrözi persze a város fejlődése, alakulása is az országos, a megyei eseményeket, tendenciákat, de mindezt sokkal konkrétan, az egyéni tapasztalatokra, élményekre építőbb, bensőségebben. A lokálpatriotizmus, a szülőhely szeretete mindig inkább a közvetlen környezethez kötődik, mindig konkrétumokban nyilvánul meg, kevesebb teret enged a nagy absztrakcióknak. Ugyanakkor sokkal élesebben exponál, többet és teljesebbet ad, mint az átfogóbb képek. Ebben a kötetben több a portré, több az egyedi, egy embert, egy épületet, egy részletet ábrázoló kép, mint az elő-

zőben. Egy erkély, egy műemlék részlete is megjelenhet a képek között, sokat mondhat el múltról és jelenről egy ajtó vagy egy kilincs is — persze ha a fényképezőgép igazi művész kezében van. E kötet tanúsága szerint is Szabó Mihály ilyen igazi művész. Látni és láttatni tud. Jellemző, jól megfigyelt részletekkel, ügyesen elkapott árulkodó pillantásokkal, a kellő napszakban és helyről fotózott tájakkal, házakkal, jelenségekkel vall a művész arról a valamisről, arról az összetett és mégis egységes valóságról, amit Szolnoknak nevezünk. Ugyanakkor nem impresszionista, ötletszerű felvételek gyűjteménye az a kötet sem. Csakhogy a képek sorrendjét, az összeállítás logikáját nem a tárgyilagos bemutatás, az alcímekkel is ellátható racionális rend adja, hanem a művészi látásmód, a minden apróságra érzékeny, de a nagyobb összefüggések rendjét is érzékeltetni képes művészi „logosz”. Ebben a szintetikus látásmódban azonban nagy része van a kötet szerkesztőjének is. Említettük már, hogy a képek és a szövegrészek egysége, szerkesztési egysége ez a mű. Nem a képaláírásokról van szó természetesen. Ezekre az informatív jellegű megyei összeállításban feltétlenül szükség volt, ebben a más elvek szerint felépült munkában nyugodtan függelékké kerülhettek. Aki ismeri a várost, az amúgyis ráismer az egyes képek eredetijére, aki nem, annak nem sokat mond a pusztá megnevezés, ha mégis kíváncsi rá, a kötet végén megtalálhatja. A képek mellett lévő szövegrészek bizonyos szempontból önálló jelentőséggel bírnak. Illyés Gyula szavai, Erdei Ferenc megállapítása stb. nem azért áll a kép mellett, hogy azt magyarázza, hanem hogy olyant mondjon el, amit a legtokéletesebb felvétel sem tud reprodukálni. Figyelni kell azonban arra is, hogy a képek és szövegrészek viszonya hogyan alakul a kötetben. A legkülönbözőbb retorikai figurákkal írhatók csak le ezek a kapcsolatok, kezdve a párhuzamosságon, az egyszerű ellentétkezésen egészen a gradációig stb. Talán nem túlzás,

ha azt mondjuk, hogy ilyen klasszikus kompozíciójú albumot egyetlen más nagyvárosról sem láttunk még. Amint-hogy el kell mondani azt is, hogy Szolnok városáról, de Szolnok megyéről is ez a kötet ad először ilyen teljességre törekvő, magas színvonalú, vizuális összefoglalót. A pedagógusok, a történészek, a földrajzosok és nem utolsó sorban a helytörténettel foglalkozók tudják, hogy mekkora kincs egy-egy ilyen összeállítás. De nemcsak nekik, nemcsak az ő számukra készült, jóllehet nekik nemcsak érdekes szakmai dokumentum, de egyben nélkülözhetetlen segédkönyv is; hanem a szélesebb olvasóközönségnek, szolnokiaknak és nem szolnokiaknak. Ott lenne a helye minden könyvtárban mind a két kötetnek. Sajnos csak lenne: nem került ugyanis könyvtárusi forgalomba, nem terjeszti a könyvtárellátó sem. Súlyos hiányosság. Újabb kiadással lehetne (kellene) segíteni ezen a problémán. Merthogy kitűnő munkákról van szó, amelyek megérnék a második kiadás, afelől csak annak lehetnek kétségei, aki nem ismeri őket, aki nem lapozott még beléjük.

VAJDA KORNÉL

Harcainkra emlékezünk

Visszaemlékezések a munkásmozgalom Szolnok megyei történetéből 1905–1949.

A szépen tipografizált kiadvány 23 visszaemlékezést tartalmaz. A visszaemlékezők többsége ma is itt él közöttünk, dokumentumértékű vallomásaik kiadása időszerű feladat volt. Az immár második, bővített kiadásban megjelent *Értünk éltek* (Szolnok, 1974.) című megyei életrajz-gyűjtemény ugyanis a munkásmozgalom elhunyt harcosait mutatja be, így a kutató nem tudta a kiemelkedő személyiségek megismerésén keresztül teljességgel megközelíteni témáját, hiszen jelentős adat-

közlők kimaradtak az antológiából. A forradalmi hagyományaink kutatása, megismerése szempontjából alapvető két mű tehát kölcsönösen kiegészíti egymást, akár a szűkebben vett helytörténeti, (városok, községek munkásmozgalma) akár a meghatározott történelmi korszak szerinti tájékozódásban.

Amíg azonban az *Értünk éltek* teljességre törekvően mutatja be a munkásmozgalom elhunyt harcosait, a *Harcainkra emlékezünk* nem vállalkozhatott erre. A kötet a Párttörténeti Intézet és a megyei pártbizottság archívumának visszaemlékezés-gyűjteményéből közöl válogatást arra törekedve, hogy a gyűjteményben lehetőleg egész Szolnok megye képviselve legyen. Topográfiai értelemben ez azt jelenti, hogy Szolnok munkásmozgalmáról 9, Mezőtúrról 4, Kisújszállásról 3, Jászberényről 2, Karcagról 2, Túrkevről és Jánoshidáról 1–1 visszaemlékezés szól, 1 memoár pedig nem kötődik szervesen egyetlen helységhez sem. Bár statisztikánk mindenképpen leegyszerűsíti a visszaemlékezések tartalmát, hiszen számos szolnoki és egyéb beszámoló utal más települések eseményeire is, mégis feltűnő Tiszafüred és Törökszentmiklós hiánya, ahonnan egyetlen visszaemlékezés sem jelent meg. Az emlékezők körét vizsgálva megemlítenéd, hogy nyolcan már jelentkeztek egy korábbi kötetben is *Tiszta szívvel, proletár öntudattal*. (Szolnok, 1969.), mindazonáltal az újabb szövegközlés korántsem ismétlés. A visszaemlékezések részletesebbek, sokoldalúak, párbeszédek leírásával nincsenek dramatizálva, s nem pusztán a mozgalmi munka néhány izgalmas, jellegzetes eseményét elevenítik fel, hanem többnyire pályaképet adnak, amelyeken átdereng az önértékelés felelőssége, az önmagáról beszélő ember szűkszavúsága, ugyanakkor az újra vállalt múlt hite, forrósága, amely sajátos műfajt teremtett e visszaemlékezések körében.

Az emlékezések időbeli határa, tárgya nem korlátozódik a szerkesztő által meghatározott keretek köré. A könyv

szerzői így 1905-től 1949-ig tartó időszak munkásmozgalmáról szólnak. A kronológiai sorrendben rendezett beszámolók keretét Háy László akadémikusnak a század első évtizedéről szóló jászberényi emlékei és Juhász Imréné dr. Szolnok megye kommunista főispánjának visszaemlékezései jelentik. A századfordulótól az új szocialista társadalom építésének kezdetéig ívelő korszak rendkívül színesen, élményszerűen jelenik meg az olvasó előtt. A szerkesztő érdeme, hogy az egyes memoárok szinte kiegészítik egymást, az általában különböző városokhoz kötődő beszámolók is jól tükrözik a munkásmozgalom folyamatosságát, a szociáldemokráta, földmunkás megmozdulások kommunista szervezkedésig vezető útját, lehetőségeit. Bár bevezetőnkön a kötet forrásértékét hangsúlyoztuk, az antológia mindemellett élvezetes-érdekes olvasmány, kitűnően szolgálja a tágabb értelemben vett célját is: azt, hogy hazánk felszabadulásának 30. és Szolnok város fennállásának 900. évfordulója alkalmával az olvasóközönség figyelmét felhívja, emlékeztesse forradalmi hagyományainkra, ugyanakkor pedig az eredeti dokumentumok közreadásával új kézikönyv jut a helytörténeti kutatók kezébe.

ARATÓ ANTAL

A rekesztő halászzattól a Mirhó-gátig

Károlyi Zsigmond—Nemes Gerzson:
A Közép-Tiszavidék vízügyi múltja

Magyarország második legnagyobb folyója, a Tisza meghatározó szerepet tölt be az Alföld életében, s jelentősége egyaránt nagy volt a történelmi idők régebbi korszakaiban csakúgy, mint napjainkban. A Tisza, s vele együtt szűkebb hazánk, a Jászkunság múltja mindig érdekelte az itt élőket. Ezt az érdeklődést elégíti ki a közelmúltban megjelent könyv, a Vízügyi történeti füzetek című sorozat újabb tagja, „A Közép-Tiszavidék vízügyi múltja” című kiadvány.

A Közép-Tiszavidék vízrajzi és gazdaságtörténetét elemző munka a területünkön végbement változásokat vizsgálja a honfoglalástól a Tisza-szabályozás megindulásáig, s mint azt a szerzők is jelzik, a tárgyalt két fő téma: „az ősi ártéri gazdálkodás és a vízi munkálatok ke'detei”.

Régészeti adatok mellett gazdag levéltári és nyelvészeti anyagra támaszkodva bizonyítják be a szerzők, hogy a szabályozatlan folyó környéke, a vadvizes Tisza-táj annak ellenére, hogy áradásoktól sűrűn veszélyeztetett térség volt, alkalmasnak, sőt kifejezetten kedvezőnek bizonyult az ember megtelepedésére — már jóval a honfoglalás előtt is. A Tisza menti magaslatok, hátak, övzátornyok védelmet nyújtottak az árvizek ellen, de egyben a körülöttük lévő víz miatt az ellenséggel szemben is. A legújabb régészeti feltárások — épp a Tisza II. vízlépcső építéseihez kapcsolódó kutatások — az eddig ismert neolitikus tiszai kultúra új változatát, a középtiszai kultúrát hozták napvilágra.

Az őskor többi korszakában, s később, a népvándorlás korában is lakott, és a honfoglalás után fokozottabban benépesülő településekről — többségükben ma is meglévő, Szolnok, Heves megyei községekről, sőt Szolnokról is — Árpád-kori oklevelek egész sora emlékezik meg. Az oklevelek nem csupán a helységek meglétét igazoló dokumentumok, de alkalmasak vízgazdálkodási, gazdaságtörténeti következtetések levonására is. Míg a 900 éves Szolnok lokálpatriótáinak az I. Géza király szentesítette 1075-ös garamszentbenedeki alapítólevél várostörténeti dokumentum, addig a szerzők számára — mint az elemzésből kiténik — a Közép-Tiszavidék első jelentős vízügyi „helyszínrajza”. Megemlékezik többek közt a Tiszába torkolló egykori Tarnaágról, a Millérről, a Tisza kiöntéseiből táplálkozó erekről, halastavakról, s az ősi ártéri gazdálkodás legfontosabb eleméről, a halászatról.

Mind a halászat, mind pedig az egész gazdálkodási rendszer megértésének

alapját jelentő új fogalmat, a fok-gazdálkodás fogalmát is megismerteti az olvasóval. A fokok azok az árok-szerű mélyedések, vályatok, amelyeken át a folyó vize rendszeresen kiöntött a környező területre. A fokok biztosították a hasznos legelők öntözését, s az ereken keresztül feltöltötték a tóvá kiszélesedett öblözeteket. A folyómenti emberek felismerve a fokok szerepét, tudatosan és tervszerűen szabályozták azok működését, s rendszeres „karbantartással” meg is akadályozták eltömődésüket, feliszapozódásukat. Ha az öblözet feltöltődött, a fokot elzárták, rekesztették, s a visszamaradt halakat kifogták, máskor az árvíz kezdetekor a fokokat megnyitották, hogy az újabb feltöltődést biztosítsák.

Az árvizekhez, elöntésekhez igazodó ősi ártéri gazdálkodásban a halászat „halgazdálkodás” mellett a rideg állattartás és a földművelés is jelentős helyet kapott, s a történelmi idők folyamán hol az egyik, hol a másik gazdálkodási ág indult fejlődésnek, illetve hanyatlásnak.

A gazdaságtörténet jellemzésekor egy sorban kap helyet a könyvben a közismert Tisza-szabályozás előtt végzett — és sokak számára teljesen ismeretlen — árvízmentesítési munkák tárgyalása. A Közép-Tiszavidék gazdasági életében fordulatot hozó gátépítések már jóval a Széchenyi megelőző időkben elkezdődtek, a nyomai ma is láthatók mind a Jászság, mind a Kunság egyes részein, amelyek hajdan állandó árvízveszélyben voltak. A szerzők a műszaki jellemzők ismertetésével is megemlékeznek a ma műútként használt, egykor több ezer holdat védő nagykunsgái Mirhó-gátról, s a Tisza jobb partján húzódó, csaknem 20 km-es jászkisér-pusztakürti gátrendszeréről s a gátépítések nyomán bekövetkezett gazdasági változásokról, de ugyanakkor rámutatnak arra is, hogy az eredményes, nagy tájalkító munkálatokat a legkülönbözőbb érdekelletetek hátráltatták. Ezek megvilágítására mintegy előkészíti a Vízügyi történeti füzetek sorozat következő

darabjában tárgyalandó rendszeres folyószabályozások jelentőségét, annak megértését.

Figyelmet érdemel „A Közép-Tiszavidék vízügyi múltja” című munka gazdag illusztrációs anyaga, közte több olyan szellemes kísérlet, amely régi korabeli és mai térképek egymásra vetítésével követi nyomon a terület földrajzi változásait.

IGRICZI ZSIGMOND

Könyv a zagyvarékesi Béke Tsz-ről

Pálfalvi Nándor: Jövőnk

Pálfalvi Nándor *Jövőnk* című könyvének bemutatását ott kezdem, ahol a szerző abbahagyta: az utolsó fejezetnél.

A falusi szegény ember még alig egy emberöltővel ezelőtt is autarkialis életformát folytatott, — írja Pálfalvi. Használati eszközei közül, amit csak tudott, maga készített, csak a legszükségesebb dolgokat tudta megvásárolni, enyhe túlzással: sót, petróleumot, gyufát, lábbelit stb. A nap kemény munkával telt. A férfi ellátta az állatokat, felvágta a tüzelőt, almozott, szecsakázott, tisztogatta a jószágokat. Az asszony nekilátott a früstök elkészítéséhez, megfejté a teheneiket, megetette a disznókat, az apró jószágokat, hetente egyszer kenyeret süttött. . .

Aki egy kicsit is ismeri a mai falu valóságát, tudja, ma már nem így telik a nap. A megváltozott megélhetési lehetőségek új életformát teremtettek. A paraszti munka megszűnt testpusztító, lélekölőnek lenni. Pálfalvi Nándor nem kevesebbre, arra vállalkozott, hogy bemutassa: honnan indult a falu népe, mi minden történt — és hogyan — amíg a régi paraszti életforma emlékké vált, — sokak számára rossz emlékké.

Nehéz, nagy feladat, s nemcsak a megtett út nagysága miatt az, hanem a téma sokrétűsége miatt is. Teljességre törekedni szinte lehetetlen, már az író által választott műfaj is sok mindent

meghatároz. Pálfalvi Nándor könyvében is érezzük a bizonytalanságot, sőt a könyv „fülszövege” nem is titkolja: szokatlan műfajú irodalmi alkotást vesz kezébe az olvasó. S hadd mondjuk rögtön, elsősorban Pálfalvi védelmében: nem hisszük, hogy a szerző elsőlegesen irodalmi alkotásnak szánná a nehezen meghatározható műfajú, hasznos könyvét, amely talán a szociográfiai riportához áll legközelebb, annak minden buktatójával, nehézségeivel.

A szerző a zagyvarékasi Béke Termelőszövetkezetet választotta modelljének a változások bemutatásához. A könyv fejezeteiben Esti beszélgetés az öregek klubjában, Az elnök, Az elnökhelyettes párttitkár, a Fialatok, A szaktanácsadó stb. — feltárul a szövetkezetben, a szövetkezetért dolgozó emberek életútja, gondja, baja, a gazdálkodás hogyanjának, milyenségének alakulása.

Pálfalvi az igazság hűséges krónikása, a téma jó ismerője, az összefüggések avatott láttatója. A legerősebb műfaja az interjú, így azok a részek a kötet legsikerültebb fejezetei, amikor a tudatos kérdező eszközeivel tárja fel az adott valóságot. Az egyes életrajzi részeket terjedelemben túlzottnak találjuk, nem hinnénk, hogy a személyiségvizsgálat — ilyen mélységben — a könyv témájának okvetlen velejárója volna! (Ezzel persze nem az ilyen jellegű vizsgálódások jogosultságát kérdőjelezzük meg!)

Számos izgalmas gondolati rész között különösen sokat érő, amikor az agrárértelmiségiek arról vallanak, hogy miért nem tudják még többet érően kiadni részüket a falu közművelődéséből, miért nem tudnak többet tenni a parasztság kulturális felemelkedésért.

A kötetet Ungor Tibor lektorálta, a kiadó a megyei tanács vb művelődésügyi osztálya. A könyv kivitele — az oldalak például több helyen fejjel lefelé, illetve fordítva vannak befűzve — ezúttal nem dicséri az Egyetemi Nyomdát.

TISZAI LAJOS

Kalauz Szolnok barátainak

(Szolnok helyismereti bibliográfiája.
1. köt.)

A nagy társadalmi átalakulások országos jelentőségű eseményei után, nyugodt fejlődési periódusokban a figyelem szükségszerűen fordul a hatásukban kisebb, de összességükben hasonlóan jelentős helyi kérdések felé. A lakóhely múltja, jelene vagy jövője iránti érdeklődés újraéledését tapasztaljuk a hatvanas évek óta az egész országban: monográfiák íróinak, a helyi politikai döntéseket gondos történelmi-szociográfiai tanulmányok előzik meg, de még a diákok is városuk, falujuk történetét kutatják. A lakóhely múltja „hullámnak” különösen kedveznek az olyan kerek évfordulók, mint amilyen Szolnok 900 éves jubileuma.

A kutatások természetes „bázisa” a múzeum, a levéltár, a párttörténeti archívum és a könyvtár. Az ezekben az intézményekben összegyűlt, hiányaival együtt is gazdag anyagot teszi most hozzáférhetőbbé, ismertebbé a Verseyhy Könyvtár helyismereti bibliográfiája.

Az érdeklődők szélesebb köre szempontjából talán a bibliográfia most megjelenő első kötete lesz a leghasználhatóbb. A műfaji tisztázatlanságért (bibliográfia vagy katalógus, könyveket vagy folyóiratcikkeket tár-e fel stb.) kárpótol a kiadvány gyakorlatias szemlélete: szinte mindazt közli, amire egy kezdő kutatónak szüksége lehet.

Aki még nem ásta bele magát egy szűkebb kérdéskör irodalmába, annak a helyben található (könnyen hozzáférhető) könyvek a legértékesebbek. Ezt az igényt elégíti ki a kiadvány a könyvtár helyismereti gyűjteményének katalógusjellegű feltárásával (feltünteteti a raktári jelet is; így a cédulakatalógus kiiktatásával, közvetlenül a polcra is le lehet emelni a keresett művet.) A hírlapcikk sok apró adatának tanulmányozását is meg kell hogy előzze az átfogóbb, szélesebb áttekintést nyújtó folyóiratcikk feldolgozása (ezért első lépésben nyugodtan elmaradhat a napilapok híradásainak elemző felvétele). A folyóiratok közül is a helyi megjelenésű, jelenleg is „élő” Jászkunság, továbbá a helytörténeti profilú Múzeumi Levelek adhatják a legjobb útbaigazítást (ezeket dolgozza fel a bibliográfia első kötete). A legjelen-

több, de helyi gyűjteményből hiányzó sajtótermékek feltüntetése további segítséget nyújt. (Az ilyen esetekben a bibliográfia közli: melyik intézményben található a kérdéses folyóirat, sőt a lelőhelyként szereplő intézmények postai irányítószámát, levélcímét is feltünteti. Igen gyakran kéri a könyvtárosok segítségét a városról szóló versek és egyéb szépirodalmi alkotások felkutatásában. Ünnepi rendezvények szervezőinek, műsorok összeállítóinak, beszédíróknak hasznos a „Szépirodalom — Szolnok az irodalomban” c. fejezet. A bibliográfiai gyakorlattól a kötet függelése is igencsak elüt: tartalmazza a szolnoki műemlékek jegyzékét, s a helyi közművelődési intézmények cím- és adattárát (telefonszámát) is. Érdekes a sajtókronológia: évenként feltünteti, hogy milyen folyóiratok, újságok indultak abban az esztendőben. (Kár, hogy a figyelembe vett könyvtárak töredékes állománya nem tette lehetővé annak kimutatását, hogy egy bizonyos évben milyen sajtótermékek formálták az olvasók véleményét — az indulási évtől függetlenül.)

Magában a bibliográfia fő részében is jól lehet tájékozódni. Az egyes műveket témakörök szerint rendezték, a fejezetcímek megválasztásánál is gyakorlati szempontokat követve (Szolnok a lexikonban; Megyei útikalauzok, városismertetők; A környék növényvilága és állatvilága; A Tisza szabályozása; Gyógyvizek, fürdők; A szolnoki Tisza-híd; Közbiztonság-bűnüldözés; A Művésztelep; A jászok és kunok történetéből stb.) Emellett a tárgymutatózó olyan részműveket, fogalmakat is könnyen visszakereshetővé tesz, amelyeket a tematikus rend nem emel ki eléggé: céhek; dülőnevek; Duna-Tisza csatorna; földrengések gyógynövények; tiszavirág stb. Névmutató is van, ez megkülönbözteti a szerzők műveit a róluk szóló irodalomtól. Az adatok gyors kikeresését szolgálja az is, hogy a legtöbb esetben rövid jegyzet közli, mely oldalakon olvashatunk Szolnokról, s milyen vonatkozásban.

E sok pozitívum felsorakoztatása után talán nem tűnik ünnepontsnak, ha néhány hiányosságról is említést teszünk. Sajnos, a kezdők igényeinek kielégítésén nem igen megy túl az első kötet. (Talán a továbbiak többet nyújtanak a „haladóknak” is.) Az olvasót igen sok gépelési hiba, elírás bosszantja. Olvashatunk az egyé-

ni képességek fennállásáról (=felhasználásáról) vagy a pedagógusok szerepéről az *oktatóberi* (= októberi) forradalomban. A címleírasi szabályok következtelen alkalmazása azonos tételen belüli ellentmondásokhoz vezet (a 152. tételszámon felvett közlőny indulási és megszűnési éveként 1880. júl. 1. és 1880. nov. 7. szerepel, de a megjegyzés szerint „1882-ben szűnt meg”. A 141. számon leírt alkalmi kiadványról csak egy másik helyen — mintegy mellékesen — tudjuk meg, melyik napon jelentették meg. Még a könyvtár saját kiadványainak adatai sincsenek mindig rendben. A Szolnok megyei Könyvbarát-ból az 1963. 1. sz.-ot tüntették fel indulás és megszűnés helyett, ugyanakkor a lelőhelyek említésekor kiderül, hogy a Megyei Könyvtár gyűjteménye teljes: 1962—1963. A Kaleidoszkóp c. könyvtári kiadvány sem „rendszeretlenül” jelent meg (mint ahogy a megjegyzés állítja,) hanem 1970-ben és 1971-ben egyszer, az év elején (s ha már megszűnt, ezt a tényt egységesen kell jelezni a záró dátummal). A néhány mondatos kiegészítő jegyzetek sok hasznos részletre hívják fel a figyelmet, de sokszor semmitmondóak (pl. a 255., 295., 297., 300., 324. tételek). A különböző helyekről vett adatok nem egyforma értékűek, összeollóztattak tűnnek. Mindezek összefüggnek a felületes korrigálással. (A házi sokszorosú könyvtári kiadványok korrigálása országos gond!)

A bibliográfia tehát korántsem hibátlan. Van azonban egy nagy előnye: elkészült. Hozzáférhető, használható. S minden bizonnyal használják is majd sokan.

MÁNDY GÁBOR

Visszapillantó

A XIV. Közgazdász Vándorgyűlést 1975. jún. 17—19. között Szolnokon rendezték meg. A közgazdászok háromnapos tanácskozásának az adott különös jelentőséget, hogy egy új ötéves terv küszöbén állunk, s bonyolult gazdasági körülmények között kell végig gondolni országos teendőinket. Olyan körülmé-

nyek között kell megkeresni a gazdasági egyensúly megteremtésének eszközeit, amikor a tőkés világ válsággal küszködik és ennek negatív hatásait ellensúlyozni kell. A szocialista integráció ugyanakkor intenzíven fejlődik, s ez biztos alapot nyújt egy átgondolt terv készítéséhez.

A vándorgyűlés jelentőségére utal, hogy Huszár István miniszterelnök-helyettes is üdvözölt az összegyűlt közgazdászokat, s felhívta figyelmüket néhány fontos problémára. Az ülést Dr. Csikós Nagy Béla államtitkár, a Magyar Közgazdasági Társaság elnöke nyitotta meg, majd Dr. Faluvégi Lajos pénzügyminiszter tartott vitaindító előadást Gazdasági fejlettség, gazdasági szerkezet, a külgazdaság új jelenségei címmel.

Előadásában többek között megfogalmazta, hogy bármikor, bárhol jónak tekinthető gazdasági szerkezet nem létezik, a gazdasági struktúra minőségének legfontosabb mutatója végeredményben a hatékonyság, amely a nemzeti jövedelem optimális növekedését tartósan biztosítja. Annak bizonyítására, hogy e feltételt csak a gazdasági szerkezet megváltoztatásával lehet biztosítani, röviden vázolta a külgazdaságban bekövetkezett legfontosabb változásokat. Az elmúlt egy-két évben ugyanis a nemzetközi piacokon olyan árárány-változások történtek, amelyek kedvezőtlenül és érzékenyen érintettek benünket. A tőkés piacokon ugrásszerűen megnöttek az alapanyagok árai, sokkal gyorsabban, mint a késztermékeké, s ez a jelenség a KGST-n belüli külkereskedelemre is hatott, noha kisebb mértékben. Minthogy behozatalunkban lényegesen több a nyersanyag, mint kivitelünkben, az árárány-változások gazdaságunknak számottevő terhet jelentenek. Az árvesztesség ugyanis egyben azt jelenti, hogy ugyanannyi importterméket több exporttermékért vásároltunk meg. Ha nem tudjuk a termelés és az export szerkezetét az új helyzetnek megfelelően — a hatékonyság javításával — átalakítani, akkor a többlet exportot a hazai fogyasztás és felhalmozás elől kell elvonni.

Az elmúlt évben gazdaságunk sajnos nem tudott elég rugalmasan reagálni a megváltozott körülményekre, s ez elsősorban nem a helyzetfelismerés hiányából adódott, hanem termelési és külkereskedelmi struktúránk nehézségeiből. A magyar gazdaságra ugyanis a makrostruktú-

ra gyors, a mikrostruktúra lassú átalakulása jellemző. Az utóbbi mérsékelt ütemű fejlődését jelzi, hogy nem lett korszerűbb kielégítő mértékben a technológia, a gyártmány-szerkezet, az üzemszervezés, nehezen szüntetik meg a gazdaságtalan termékek gyártását. (Például a gépipari termékek egyharmadát nálunk legálább kilenc éve, vagy még régebben gyártják, további egynegyedét négynyolc éve.) Általában a kellő rugalmasság hiányzik a gyors változtatáshoz, s ezt a központi beavatkozás ritkán pótolhatja. Tény, hogy a vállalatok tudják leghamarabb felfedezni, melyik termékük mikor válik gazdaságtalanná, ha ismerik a műszaki fejlődés paramétereit, a piacon várható változást. Egy-egy új termék pedig csak akkor lehet hosszabb időn át versenyképes, ha bevezetése pillanatában elkezdik annak továbbfejlesztését.

A korszerűbb termelési és termékszerkezet kialakításának — a szemléleti problémák mellett — van néhány további akadálya. A vállalatoknak például a valóságosnál kevesebbe kerül az importált nyersanyag, így nehezen várható el tőlük, hogy racionálisan gazdálkodjanak vele. Az idei és a jövő évre tervezett termelői árintézkedések, amelyek figyelembe veszik a tőkés világgiazi árak, valamint a KGST-országok egymásközötti forgalmában érvényes árák változásait, jobban összemérhetővé teszik a hazai termelést a külföldivel. (Ugyanakkor takarékososságra, az import anyagokkal való jobb gazdálkodásra is ösztönöznek.)

A gazdaságosabb termelésben azonban nemcsak az áráknak, hanem a költségeknek is nagy szerepük van, indokolt lenne, ha a vállalatok rendszeresebben végeznének költség-elemzést, gazdaságossági számítást.

A termelési szerkezet átalakítását a szabályozó rendszer néhány eleme is gátolja. Például az élő munka költsége viszonylag alacsony, így az nehezebben helyettesíthető gépi munkával. (Ezért fognak növekedni az illetményadó felemelésével az élő munka terhei, vagyis a vállalatoknak a mainál jóval többre fog kerülni a kétkezi munka, s ez a gépesítés meggyorsítására ösztönzi majd őket.)

Gátolja az áttállást az is, hogy az irányító szervek operatív beavatkozása néha túl gyorsan segíti ki a vállalatokat a nehézségekből, s így a vállalatot a kialakult helyzet már

nem kényszeríti a változtatásra. Az is előfordul azonban, hogy a számonkérés túl soká késlekedik, s így nagyok lesznek a veszteségek.

A pénzügyminiszter vitaindító előadása végén — amelyből a teljesség igénye nélkül emeltünk ki néhány gondolatot — vázolta a szabályozó rendszer tervezett módosítását; az erről szóló határozat azóta már nyilvánosságra is került.

*

A vándorgyűlés három szekciója közül a gazdaságpolitikai szekcióban dr. Faluvégi Lajos előadása volt a vita alapja. Egységes volt az a vélemény, hogy a tőkés világ gazdaság szerkezeti változásai nem tekinthetők átmeneti jellegűeknek, a változások üteme meggyorsult, tehát nekünk is gyorsabban kell reagálnunk. Megfogalmazódott az is, hogy ma már nem a stabilitásra kell elsősorban törekedni, hiszen a mozdulatlanság ott, ahol minden változik, egyenlő a lemaradással. A biztonság tehát nem a változatlanságban, hanem a dinamizmusban rejlik.

Az iparpolitika és az iparszerkezet időszerű kérdéseivel foglalkozó szekcióban Drecin József, az Országos Tervhivatal elnökhelyettese adott áttekintést a magyar ipar szerkezeti fejlődéséről, elemezte az ágazati struktúra fejlődésére ható körülményeket, taglalta a gyártmány szerkezet átalakításának gondjait. Elmondta többek között, hogy a magyar gazdaság növekedésében az ipar csak akkor töltheti be szerepét, ha termékeinek számottevő hányadát külföldön értékesíti. Mivel a nyers- és alapanyagok, valamint az energia-hordozók nagy részét természeti adottságaink miatt kénytelenek vagyunk importálni, a feldolgozó ipar, a mezőgazdaság és az élelmiszeripar termékeiből kell egyre többet kivinnünk.

Exportunkat azonban csak úgy tudjuk művelni, ha sikerül a termékszerkezetet a piaci igényeknek, a nagyobb minőségi követelményeknek megfelelően átalakítanunk. Mivel az alapanyaggyártó és -kitermelő iparágakban általában nem a termékösszetétel változtatása, hanem a gazdaságosság, a hatékonyság javítása a fő feladat, a termékszerkezetet elsősorban a feldolgozó iparban kell korszerűsíteni. Segíti ezt a folyamatot, ha a vállalatok a gazdaságossági szá-

mításokat dinamikus szemléletben végzik, és igyekeznek a műszaki és a piaci előrejelzésekre is támaszkodni. Sok helyen újra kell értékelni a vállalat egész információs rendszerét, amely ma nem, vagy csak kevésbé alkalmas a korszerű vállalatvezetés igényeinek kielégítésére, és a gazdálkodási folyamatokba való gyors beavatkozás elősegítésére.

A harmadik szekcióban a szakemberek a mezőgazdaság és a feldolgozóipar közgazdasági kérdéseit vitatták meg, s többek között megállapították, hogy a világ gazdaságban az élelmiszerek szerepe újra értékelődött, a hazai termelésben a fejlődés további útja a növekedési ütem gyorsítása, a gyors korszerűsítés. Különösen az élelmiszeripart kívánatos gyorsabban fejleszteni, hiszen az előrehaladást mindinkább fékezi néhány fogyatékoság, például a mezőgazdasági termelés és a feldolgozóipar kapacitás egyensúlyának hiánya. De fontos feladat a mezőgazdaság technikai átalakítása, az iparszerű termelés megteremtése is. A közeljövőben a növénytermesztés növekedési ütemét kell gyorsítanunk, míg az állattenyésztés mérséklődni fog, mivel a növényi termékek biztonságosabban értékesíthetők.

*

A vándorgyűlésen — talán sikerült érzékeltetni — sok értékes gondolat, észrevétel hangzott el. Mint ahogy Garamvölgyi Károly miniszterhelyettes, a Magyar Közgazdasági Társaság főtákará is hangsúlyozta zárszavában, a háromnapos konferencia több olyan vitatémát hozott felszínre, amely hosszabb időre befolyásolhatja a közgazdasági kutatás fő irányait. De elmondta azt is, hogy bár több éve napirenden szerepel a gazdasági szerkezet korszerűsítésének igénye, még ma sem jutottunk túl a probléma feltárásán, még nincs megfelelő értékelési rendszerünk sem. Indokolt tehát az az egészséges türelmetlenség, amely a tanácskozás jellemzője volt, s amelynek úgy adtak hangot, hogy napjainkban már túl kell jutni a problémafeltárás szakaszán, cselekedni kell, mert ha késlekedünk a gazdasági szerkezet átalakításával, az a jövőre nézve súlyos következményekkel járhat.

DR. LITS JÓZSEFNÉ

Leltár a tanyán

Már csak egy vadgalamb
Maradt velük
S egynéhány verébke
Egy ló egy tehénke
Egy kamra
S néhány egérke
Egy párna
Egy tornyos ágy
Egy asztal egy lábas
Egy macska
Egy kutya
S egy villámvert akác
Egynéhány tyúk
Egy pár jérce
Egy sublót s két tányér
Két pohár
Két kanál
Két támlás-szék egy csésze
S egy ón-szürke ég
Egy pár vén cseléd
S.O.S.-t jelez
A lecsavart lámpa fénye

ILUH ISTVÁN

